

ASIA MINOR STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt 13, Sayı 1, Ocak 2025
Vol. 12, Issue 2, January 2025

eISSN 2148-9858

ISSN 2147-1673

ASIA MINOR STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Hedefler ve Kapsam-Aims and Scope

Asia Minor Studies dergisi 2013 yılından beri yılda iki sayı olarak düzenli bir şekilde yayın yapmaktadır. Dergi özel veya resmi herhangi bir kuruma bağlı olmadan tamamen ülkesini ve milletini seven devlet ülküsünü kendine rehber edinen bir avuç akademisyenin çabalarıyla çıkarılmaktadır. En büyük gayemiz dinine, milli kültür ve geleneklerine bağlı ancak ileri medeniyeti hedefleyen, milletimizi ve devletimizi geleceğin çağdaş dünyasına taşıyabilecek akademisyen ve bilim insanlarımızın çalışmalarını Kilis gibi küçük bir ilimizden tüm dünyaya duyurabilmektir.

Asia Minor Studies Dergisi herhangi bir kuruma bağlı olmayan bağımsız, uluslararası hakemli bilimsel bir yayın organıdır. Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda en az iki kez yayınlanan bir dergidir. Tarih, Edebiyat, Dil vb. alanlarındaki araştırmalara yer verilmektedir. Yayın dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte, diğer Türk lehçeleri, İngilizce ve Rusça yazılara da yer verilmektedir.

Telif Hakkı-Copyright

Derginin bütün telif hakları dergi sahiplerine aittir.

Yazışma ve Abonelik Soruları İçin-For Editorial Correspondence and Subscription Inquiries

Asia Minor Studies
International Journal of Social Sciences
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
79100 Kilis / TÜRKİYE (TURKEY)
Tel: 0533 493 88 11-0505 664 24 12
Fax: +90 (0348) 822 23 51

Dizin - Indexed

CEEOL
MLA
Sobiad
indexcopernicus
Crossref
Road Index
DRJI Index
Eurasian Scientific Journal index (ESJI)
Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZ3)
Mendeley index
CiteFactor
Acarindex
Scilit Scientific Literature
Academic Research index
WorldCat-OCLC
MIAR index
Google scholar
Sindex
Semantic Scholar

Asia Minor Studies

International Journal of Social Sciences

Sahibi - Owner

Prof.Dr. Serhat KUZUCU
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Baş Editörler - Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Prof.Dr. Serhat KUZUCU
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dr. Öğr.Üyesi Abdullah BAYINDIR
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Alan Editörleri - Section Editors

Prof. Dr. Birsal KARAKOÇ
Uppsala University
İsveç

Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE
Bakü Avrasya Üniversitesi
Azerbaycan

Prof. Dr. Orlin (orhan) SABEV (SALİH)
Academy of Sciences Bulgaria
Bulgaristan

Prof. Dr. Dimitri KOROBENİKOV
University at Albany
ABD

Doç. Dr. Necdet Yaşar BAYATLI
University of Baghdad
Irak

Prof. Dr. Vygantas VAREİKİES
Klaipeda University
Litvanya

Prof. Dr. Mariya LEONTİÇ
Gotse Delçev University
Makedonya

Doç. Dr. Alim ABIDULIN
N.I. Lobachevsky State University of
Nizhny Novgorod
Rusya

Doç. Dr. İryna DRYGA
Istanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Ukrayna

Dr. Paschalis ANDROUDİS
Aristotle University of Thessaloniki
Yunanistan

Prof. Dr. Ramiz ASKER
Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Azerbaycan

Dr. Dragana AMEDOSKI
Belgrade History Institute
Andorra

Doç. Dr. Milena PETKOVA
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Bulgaristan

Dr. Anca POPESCU
University of Bucharest
Romanya

Yrd. Doç. Dr. Hasan ASADİ
Erdebil Üniversitesi
İran

Doç.Dr. Mehmet ALPTEKİN
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Türkiye

Dr.Öğr. Üyesi Bilal GÖRENTAŞ
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Türkiye

Dr.Öğr.Üyesi Osman TAŞKIN
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Türkiye

Danışma Kurulu – Advisory Board

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR
Milli Savunma Üniversitesi

Prof. Dr. Pınar ÜLGEN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya ARSLAN-EROL
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ruhi ERSOY
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Taner AKÇACI
Gaziantep Üniversitesi

Prof.Dr. Metin AKİS
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet EROL
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
Sakarya Üniveristesi

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman BOZKURT
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan DOĞAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur DEMİR
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin HALİS
Kocaeli University

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ
Namik Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Üyesi Murat FİDAN
Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ
Gaziantep Üniversitesi

Doç.Dr.Bülent YILDIRIM
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Üyesi Sinan Tankut
GÜLHAN
Gaziantep Üniversitesi

Doç.Dr. Hasan ŞENER
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dil Editörleri/ Language Editor

İngilizce/English

Dr.Öğr.Üyesi Gülten SİLİNDİR KERETLİ
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Türkçe/Turkish

Dr.Öğr.Üyesi Muhammet Yasin Çakır
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Sekreter - Secretary

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa KOYUNCU
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Cilt 13 Sayı 1, Ocak 2025
Vol. 13, Issue 1, January 2025

Web: www.asiaminorstudies.com
E-mail: asiaminorstudies@hotmail.com

ASIA MINOR STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Cilt 13 Sayı 1 - Vol. XIII Issue 1

Ocak 2025 - January 2025

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

TARİH & HISTORY

ORTA ÇAĞ'DA DEVLET: HRİSTİYAN BATI AVRUPA'DA/ State in the Middle Ages: In Christian Western Europe 1-10
(Araştırma Makalesi/Research Article)
Etem ÇALIK

GUDEA DÖNEMİ TANRILARININ İKONOĞRAFİSİ/ Iconography of The Gods of The Gudea Period 11-28
(Araştırma Makalesi/Research Article)
Hilal KUTLU ALANCI

EDEBİYAT & LITERATURE

MUZAFFER İZGÜ'NÜN "EKMEK PARASI" ROMANINDA HAYAT MÜCADELESİ VE BİR ÇOCUK KARAKTER: KEMAL / In Muzaffer İzgü's "Ekmek Parası" Novel the Struggle for Life and a Child Character: Kemal 29-37
(Araştırma Makalesi/Research Article)
Mustafa KARABULUT

STRATEJİK BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK İKNA TEKNİKLERİNİN KELOĞLAN MASALLARINDA KULLANIMI / The Use of Persuasion Techniques as A Strategic Communication Tool in Keloğlan Tales 38-53
(Araştırma Makalesi/Research Article)
Tuğba YURTTADUR & Aktan Müge ERCAN

COĞRAFYA & GEOGRAPHY

KİLİS KENTİNİN MEKÂNSAL GELİŞİM / Spatial Development of Kilis City (1950-2024)..... 54-76
(Araştırma Makalesi/Research Article)
Ömer Faruk İNCİLİ

EVALUATION OF UNDERGROUND CITIES IN NEVŞEHİR AND ITS SURROUNDINGS IN TERMS OF CULTURAL GEOGRAPHY/ Nevşehir ve Çevresindeki Yeraltı Şehirlerinin Kültürel Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi 77-105
(Derleme Makalesi/ Review Article)
Elif KAHYA YILDIRIM

SOSYOLOJİ & SOCIOLOGY

YENİ MODA: TÜRKİYE'DE BEKÂRLIĞA VEDA PARTİSİ KUTLAMALARI/ New Fashion: Bachelor Party Celebrations in Turkey 106-123
(Derleme Makalesi/ Review Article)
Fatih SOLMAZ & Ahmet BEKTAŞ

KİTAP İNCELEMESİ & BOOK REVIEW

Ramazan Erhan GÜLLÜ, Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2023, 368 s. ISBN 978-625-408-606-9. 124-128
(Kitap İncelemesi & Book Review)

Betül ATKOŞAR

TARİH - HISTORY

Orta Çağ'da Devlet: Hristiyan Batı Avrupa'da

State in the Middle Ages: In Christian Western Europe

Etem ÇALIK*

Öz

Orta Çağ'da devlet, İlk Çağ'dan farklı bir şekilde yapılanacak ve hem Hristiyan hem de İslam dünyasında dinî bir renk alacaktır. Ancak gene İlk Çağ toplumlarından farklı olarak, siyasi otoriteyi temsil edenlerin bir kutsiyeti, dinî hüviyeti olmayacak; dini temsil fonksiyonu papalara, papazlara geçecektir. Papalar bu fonksiyonları ile siyasi iktidarlar üzerinde bir vesayet makamı gibi hareket edecekler ve Batı Avrupa devletlerindeki bu iki başlılık, Yeni Çağ'ın ortalarına kadar devam edecektir. Hristiyan din adamları siyasi iktidara doğrudan el koymak yerine, iktidarı kontrol etmeyi tercih ettiler. Böylece hem dinî hem siyasi iktidarı kendi kontrollerinde tuttular. Siyasi iktidarlar zaman zaman din adamlarının nüfuzunu kırmaya teşebbüs ettiler. Ancak her seferinde başarısız oldular. Zira din adamlarının elinde aforoz gibi bir koz vardı. Otoritelerini kırmaya teşebbüs eden siyasi iktidar sahiplerini böylece tesirsiz hale getiriyorlardı. Siyasi iktidar sahibi dışındakiler için de (daha çok yeni ilmî keşiflerle Hristiyanlık akidesini sarsan ilim adamları) Engizisyon mahkemelerini devreye sokuyorlardı. 15. yüzyılda Rönesans, 16. yüzyılda ise Reform hareketlerinin ortaya çıkmasıyla, Batı Avrupa'da papaların otoritesi sorgulanmaya başlanmış ve bu hareketlerin hedeflerine ulaşması 17. yüzyılın ikinci yarısında ancak mümkün olabilmişti.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Hristiyanlık, Papalık, Rönesans, Reform.

Abstract

In the Middle Ages, the state will be structured in a different way from the Early Ages and will take on a religious color in both the Christian and Islamic worlds. However, again unlike the societies of the Early Ages, those representing the political authority would not have a sacred, religious identity; the function of representing religion would pass to the popes and priests. With these functions, the popes will act as a tutelary authority over the political powers and this dual leadership in Western European states will continue until the middle of the New Age. Instead of directly seizing political power, Christian clergy preferred to control it. Thus, they kept both religious and political power under their control. From time to time, political powers attempted to break the influence of the clergy. However, they failed every time. Because the clergy had the trump card of excommunication. This was how they neutralized the political power holders who attempted to break their authority. For those who were not in political power (mostly scientists who shook the Christian faith with new scientific discoveries), they used the Inquisition courts. With the emergence of the Renaissance in the 15th century and the Reformation in the 16th century, the authority of the popes began to be questioned in Western Europe, and it was only in the second half of the 17th century that these movements were able to achieve their goals.

Keywords: Middle Ages, Christianity, Papacy, Renaissance, Reformation.

Extended Summary

On the one hand, the Middle Ages was a period of religious fanaticism under the Papacy, but on the other hand, it was also a period that showed signs of the New Age. In other words, the Middle Ages was not an age completely under the control of a single understanding. It also contained elements that would end its dominance.

From the 13th century onwards, theologian philosophers began to put forward views that were contrary to the religious fanaticism of the Middle Ages. The most important of these was the 13th century philosopher and theologian Thomas of Aquino. Thomas of Aquino (1215-1274), an Aristotelian philosopher, argued that knowledge is acquired through our senses. Empiricism entered European philosophy with the groundbreaking work of Thomas of Aquino and was continued by Roger Bacon, Duns Scotus and William of Ockham. Nominalist philosophy, which was the source of the empiricist views of these philosophers, had begun to show its influence in Western European thought in the 13th century. Nominalism was a philosophical doctrine that claimed that the real truth was not the universals, but the particulars, and that the world we live in is real. The 13th century was a turning point for Western Europe.

* Doç.Dr. İnönü Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, aysegulbusraclik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7767-8229

While Aristotle's dominance in philosophy was beginning, an era in theology was beginning in which Aristotelian Saint Thomas was ruling instead of Saint Augustine.

These philosophical and religious transformations in Western Europe were accompanied by some social transformations. In the 14th century, feudalism had dissolved in Western Europe as a result of peasant revolts. The plague epidemic that began in 1348 and lasted for several years, wiping out roughly 40% of the population of Western Europe, added to the chaos.

While all these natural disasters and social upheavals were taking place in Western Europe, the actions and authority of the popes were being questioned. Approximately 150 years before the Reformation, John Wyclif, a doctor of theology and a priest in England, leveled severe criticism against the papacy. He criticized the Andalusian trade, the veneration of holy places and saints. Around the same time, Jan Hus of Bohemia began to adopt and spread Wyclif's views. Wyclif and Hus were declared heretics by the Council of Constance in 1415. Hus was condemned to death and burned to death by fire. Wyclif was left untouched because of his contact with the upper classes.

Parallel to the dominance of nominalist views in the philosophical field, developments had begun in the scientific field. In 1440, with the invention of the modern printing press, the views of scholars began to spread rapidly to large masses in Western Europe.

The 15th century, when the printing press was invented, was also a period when the Renaissance Movement began to spread in Western Europe. The Renaissance Movement had emerged in Italy. There were reasons for this. In the second half of the 15th century, general prosperity had increased in Italy. Cities became more and more crowded, wealth and prosperity were everywhere.

The Renaissance Movement, which initially emerged in the form of Humanism and remained mostly in the literary field, gradually spread to all fields of knowledge. With the guidance of newly discovered classics, all the scientific and religious values of the Middle Ages were criticized.

While the Renaissance Movement started in Italy, the Reformation Movement started in Germany. The initiator of this religious movement was Martin Luther, a professor of philosophy and a monk. In other words, it was a clergyman who started the movement of rebellion against the abuse of religion by the popes.

In 1517, Martin Luther posted his 95-point thesis against the Andalusian trade and many other practices on the door of the Wittenberg Church. This was an act of rebellion against the official religious ideology. The papal response to Luther's move was to excommunicate him.

This movement initiated by Martin Luther was not limited to Germany. In the 16th century, both Great Britain and the Netherlands were no longer dominated by the Roman Catholic Church. The Treaty of Westphalia, signed at the end of the 30 Years' War, ended the struggle in Germany by granting religious rights to Calvinists, Catholics and Lutherans.

The weakening of the authority of the papacy, even if it could not be completely destroyed, led to the establishment of national churches on the one hand, and helped the establishment of national states on the other. In the 16th century, both Great Britain and the Netherlands were no longer dominated by the Roman Catholic Church. Portugal, Spain, France and England could already be seen on the map in their modern form and approximate size.

All these religious, philosophical and political developments were accompanied by scientific developments. These scientific developments, especially those in the field of

---

astronomy, disturbed the Church. For these developments were contrary to the conception of the world and the universe that had been dominant in Christian Europe for about 1500 years.

Nicolaus Copernicus (1473-1543) was one of the scientists targeted by the Church's hostility. He claimed that the Sun, not the Earth, was at the center of our universe. However, fearing pressure from the Church, he was only able to publish his book "On the Motion of the Heavenly Bodies", in which he made this claim, on his deathbed. Even after Copernicus' death, the Church treated Copernicus' followers as heretics.

Galileo Galilei (1564-1664) was another scientist who opposed the official view of the Church and suffered because of it. When his book arguing that Copernicus was superior to Ptolemy was published, he was officially summoned to the Inquisition and forced to recant. Also in Italy, Giordano Bruno (1548-1600) was burned alive in a square in Rome on February 17, 1600, after seven years of imprisonment in Rome for his ideas that did not conform to the official view of the Church.

In the Middle Ages in Western Europe, the "state" always remained two-headed due to the strong influence of Christianity on the political authorities. In fact, this influence was so strong that it not only dominated the Middle Ages, but continued its influence until the middle of the New Age. For many centuries, the Popes acted as a "guardianship authority" over kings and suppressed those who opposed their authority through the institution of excommunication. Excommunication was later supplemented by the Church-controlled Inquisition Courts, and the people of Western Europe were thus put under a double clamp. While excommunication was mostly used for administrators, the Inquisition Courts were used for ordinary citizens, but mainly for scholars and intellectuals.

The following concludes from what has been said so far. The traces of Christianity on the political, social and cultural life of Europe were very deep. For this reason, it took many centuries to reduce the impact of these traces. It could not and could not be completely eradicated. Christian Western Europe would not have wanted this either. For the people of Western Europe, Christianity is not only a matter of faith, but also a matter of identity and personality.

Giriş

Orta Çağ'da "devlet", Hristiyan Batı Avrupa toplumları açısından incelenecektir. Zira Batı Avrupa toplumlarında skolastik zihniyetin tahakkümü altında geçirilen yaklaşık 1500 yıllık bir uyku devresinden sonra Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan uyanış, Aydınlanma Felsefesi safhasından geçerek Sanayi İnkılabına yol açmıştır.

Devletin hâkimiyet sahası ve kudreti bakımından Orta Çağ, kendinden evvelki İlk Çağ'dan farklı bir hususiyete sahiptir. Orta Çağ, Batı Avrupa'da Hristiyanlığın hâkim olduğu bir çağdır. Bu çağda siyasi iktidarlar dinî bir hüviyete ve dolayısıyla dinî bir otoriteye sahip olmamışlar, bu otoriteyi temsil fonksiyonu din adamlarına geçmiştir. Bu sebeptendir ki Orta Çağ'da Batı Avrupa'da siyasi iktidarın otoritesi İlk Çağ'da olduğu gibi mutlak değildi, din adamlarınca sınırlanmıştı. Devletteki bu iki başlılık Yeni Çağ'ın sonraki yüzyıllarına kadar devam edecek ve Hristiyanlığın kendi sahasına çekilmesinden sonradır ki siyaset de müstakil hâle gelecek ve kendi sahasına hâkim olacaktır.

Hristiyan Dünyasında

Orta Çağ'da devlet meselesi incelenirken Batı Avrupa toplumlarındaki devlet anlayış ve tatbikatından bahsedeceğiz. İslam dünyasında devletin ortaya çıkış ve gelişimini ise ayrı bir başlık altında ele almayı uygun gördük. Ortaya çıkışı dedik zira İslamiyet'in ortaya çıktığı

Hicaz bölgesi, tarihinde ilk defa İslamiyet’le beraber ve İslamiyet sayesinde “devlet” gerçeğiyle tanıştı.

Orta Çağ’da devlet, İlk Çağ’dakinden oldukça farklı bir tarzda yapılanacak ve hem Hristiyan hem İslam dünyasında Orta Çağ boyunca dinî bir renk alacaktır.

Orta Çağ, tek Tanrılı dinlerin hâkim olduğu bir çağdı. Gerçi Musevilik, İlk Çağ’da yaklaşık olarak 1500-1000 yılları arasında ortaya çıkmıştı. Ancak Yahudilerle sınırlı kaldığı için milletlerarası çapta bir değişikliğe yol açmadı. Diğer tek Tanrılı dinler olan Hristiyanlık ve İslamiyet ise ortaya çıktıkları toplumların dışına taşarak hem coğrafi hem de etnik yönden farklı toplumlarla tanıştı. Böylece Orta Çağ’da Batı’da ve Doğu’da devlet, dinlerin tesiri altında gelişti.

380 yılında Roma İmparatorluğu’nun resmî dini olarak kabul edilmesinden sonra Hristiyanlık, Orta Çağ boyunca siyasetin üzerinde bir vesayet makamı hâline geldi. Zaman zaman siyasetçilerin bu vesayete karşı direnmeleri de netice vermedi. Mesela 751 yılında Fransız soyluları tarafından kral seçilen Kısa Pepin, bundan üç yıl sonra yardım istemek için Fransa’ya gelen Papa II. Stephanus tarafından kral olarak kutsandı (Roberts, 2010; 161).

II. Stephanus’un siyasi icraatı bununla kalmamış, ayrıca Pepin’e “patrici” ünvanı vermişti ki bu, imparatorluk otoritesine el koyma anlamına geliyordu (Roberts, 2010; 161).

Pepin’in Stephanus’un bu jestine verdiği karşılık, siyasi otoriteler için tehlikeli bir yol açtı. Roberts’in de belirttiği gibi;

Pepin, Lombardları yenmesinin ardından İmparatorluğa ait Ravenna’yı 756’da Aziz Petrus’a bağışladı. Bu olay, daha sonra ‘Papalık Devletleri’ olarak bilinecek siyasi gücün başlangıcıydı. Böylece yaklaşık 1100 yıl boyunca sürecek olan; Papaların diğer hükümdarlar gibi, kendi yönetimlerindeki alanlara hükmettiği ve bağımsızlık için yeni bir taban oluşturan dünyevi güç ortaya çıktı (Roberts, 2010; 161).

Papaların dünyevi hayata müdahaleleri bundan sonra da devam etti. Nitekim, 1069 yılında, Alman Kralı IV. Heinrich, karısından boşanmaya karar verdiğinde Almanya’nın kilise adamları, talebi Papa’ya iletiler. Papa II. Alexander, gönderdiği cevabında “Hristiyan inancına bu kadar ahlaksızca bir örnekle ihanet eden birisi, hiçbir zaman imparator olarak kutsanamaz.” dedi. IV. Henri geri adım attı, boşanma talebini geri çekti (Bauer, 2014; 697).

Bu ilk hamlesinde muvaffak olamayan IV. Heinrich, 1073 yılında Papa II. Alexander’ın ölümü ve yerine VII. Gregorius’un geçmesinden sonra şansını bir kere daha denedi. Bu ikinci teşebbüsünün neticesi, kendisi için bir evvelkinden daha ağır, yorucu ve küçültücü oldu.

Papa VII. Gregorius, 1075 martında ilan ettiği 77 maddelik bir tamimle; “Yalnızca Papa,” diyordu, “piskoposları atayıp azledebilir. Kilise konsilleri toplayabilir ve kilise yasaları koyabilir. Roma Kilisesi, hiçbir zaman yanılmamıştır ve yanılmayacaktır ve önderi Papa da imparatorları görevden alma hakkına sahiptir. Tüm hükümdarlar onun ayağını öpmelidir (Bauer, 2014; 698).” diye bitiriyordu.

IV. Heinrich’in buna karşılığı Milano, Fermo ve Spoleto piskoposluklarına yeni piskoposlar tayin etme şeklinde oldu (Bauer, 2014; 698).

Krizin derinleşmesi üzerine Papa Gregorius, 22 Şubat 1076 tarihinde, bizzat Aziz Petrus’un ona verdiği yetkiyle Kral’ın artık Hristiyan Kilisesi’nin bir üyesi olmadığını belirterek, “Tüm Hristiyanları ona ettikleri yeminden azade kılıyorum ve herkesin kral olarak ona hizmet etmesini yasaklıyorum (Bauer, 2014; 699).” diyordu. Papa böylece Kral’ı afroz etmişti.

Afroz müessesesi, Papaların asi Hristiyanlara karşı sahip bulunduğu oldukça güçlü bir silahtı. Zira afroz edilen kişi, Hristiyan cemaatinin dışına itiliyor ve eğer askerî veya sivil bir

amirse maiyeti ona itaat etme mükellefiyetinden kurtuluyordu. Bu kaide, krallar için de geçerliydi. Nitekim Papa'nın bu izniyle Saksonya soyluları isyan ettiler. Alman aristokratlarının da Kral'dan yüz çevirmeleri üzerine Kral, Papa'dan af dilemeye karar verdi. Soğuk bir kış günü karısı Berha'yı ve 2 yaşındaki oğlu, varisi Konrad'ı topladı ve onlarla birlikte Alplerden güneye bir tövbe yolculuğuna çıktı. Gregorius'un, Kral'ın yaklaşmasını anlatan kendi mektubunda yalınayak olduğu, çuvaldan giysiler giydiği, yalvardığı ve aşağılanmasının kaledeki herkesi duygulandırdığı yazılır. Neticede Papa, Kral'ın itibarını iade etmeyi, bunun karşılığında Heinrich de Papa'nın otoritesini tanımayı ve kendi piskoposlarını atama uygulamasından vazgeçmeyi kabul etti (Bauer, 2014; 700).

Afroz müessesisiyle papalar, Hristiyan dünyasında resmî otoriteyi temsil edenleri sindirmişlerdi. Ama toplumun büyük bölümünü kontrol altında tutabilmek için Engizisyon mahkemelerini ihdas ederek, yargılama yetkisini de kendi uhdelere aldılar. Eco'nun ifadesiyle "XIII. yüzyılda ortaya çıkan Papalık Engizisyonu, yetkisini giderek artırır ve piskoposlarla kamu otoritelerini sapkınlıklara karşı verilen mücadelenin dışında bırakır (Eco, 2011; 228)."

XIII. yüzyılda Papalığın, Engizisyon mahkemelerini ihdas ederek otoritesini ilave tedbirlerle pekiştirmek istemesinin bazı sebepleri vardı. Hristiyan Batı Avrupa, bu devrede birçok sahada değişimler geçirmeye başlamıştı. Bu yüzyılda siyasi olarak otoritenin bölünmesiyle karşılaşıldı.

Fransa ve İngiltere'de görece olarak homojen ve güçlü ulusal krallıklar kurulurken, Almanya ve İtalya'da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun mirası üzerinde küçük kent-devletler kuruldu (Sander, 1998; 71).

13. yüzyılda, bu siyasi gelişmelerin yanında birtakım sosyo-ekonomik gelişmeler de meydana geldi. Kılıçbay'ın belirttiğine göre;

12 ile 14. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan nüfus artışı sonucu toprağın nispi olarak kıtlamasıyla birçok serf topraksız kalmıştır (...). Bu serfler, kiracı hâline dönüşen zengin serfler tarafından işçi olarak istihdam edilmişlerdir. Senyör de kiracılık ilişkilerinin başlaması nedeniyle angarya uygulayamaz hâle geldiğinden rezerv tarlalarını işletmek için bunları işçi olarak istihdam etmektedir (Kılıçbay, 2010; 169).

Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu gelişmeler, 14. yüzyılın ortalarında meydana gelen bazı vakalar sebebiyle tersine dönmeye başladı. Bilhassa "kara ölüm" denilen veba salgınının Avrupa nüfusunun yaklaşık %40'ının üstünde bir bölümünü yok etmesi, özellikle kent nüfusunun büyük oranda azalması, buğdaya olan talebi büyük miktarlarda düşürmüştür. İşlenmeyen toprakların ortaya çıkması ve çoğalması sonucu, senyörler tekrar emek-rant (angarya)'a dönmek istemişler ancak serflerin kentlere kaçarak özgürlük hareketini başlatmaları ve köylü isyanlarının birbirlerini izlemesi, senyörlerin bu girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucu, Batı Avrupa'da feodalite tam anlamıyla çözülmeye başlamıştır (Kılıçbay, 2010; 169-170).

Batı Avrupa'da feodalitenin çöküşüyle toplumlar üzerindeki kontrol zayıflamış ve veba salgınının meydana getirdiği yıkıma bir de kitle isyanları eklenmişti. Duby'nin belirttiğine göre: "Köylüler şurada veya burada ayaklanmışlar, aletlerini almışlar, soyluların evlerini yağmalamaya başlamışlardır (...). Bu şiddetli sarsıntıları yalnızca Orta Çağ'ın sonları mı hissetmişler? Böylesine hareketler daha önceleri XII. ve XIII. yüzyıllarda ortalığı sarsmamışlar mıdır? (Duby, 1995; 255)"

Feodalitenin çözülüşüyle beraber köylü kitlelerinin isyan etmelerinin altındaki saik, soyluların zulümleri olmuştu. Mesela hak ve hürriyetleri resmen teminat altına alan ilk belge olan ve hükümdarlarla baronlar arasındaki karşılıklı yetki ve görevleri belirleyen Magna Carta Libertatum'un 8. maddesinde "Kocasız kalmak istediği sürece hiçbir dul kadın evlenmeye

zorlanmayacaktır.” denirken; 20. maddesinde, “Hür bir insan, küçük bir suç için ancak bu suça uygun bir para cezasına çarptırılabilir. Ağır bir suçun cezası da suça uygun olacak, kişinin yaşamasına engel olacak kadar ağır olmayacaktır (Akın, 1990; 281).” denilmektedir. Bu belge, Orta ve Yeni Çağ’ın en hürriyetçi devleti olan İngiltere’de bile kral ve soyluların insanların hayat ve mal varlıklarına nasıl kastettiklerinin itirafı gibidir. Tabii ki yüzyılların mirası olan bu zulümler bir belgeyle hemen ortadan kaldırılacak gibi değildir. Dolayısıyla soyluların zulümleri devam etti ve bu zulümlerin eseri olarak 14. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa’da yeni bir isyan dalgası ortaya çıktı. Davies’in ifade ettiğine göre;

1378’de Floransa’da “ciompi” yani yün tarakçıları isyan edince kenti birkaç ay ellerine geçirdiler. 1379’da Grand ve Bruge dokumacıları Flandre Kontu’na karşı 1320’lerin olaylarını anımsatır biçimde ayaklandılar. İki isyan da kraliyet orduları tarafından kanlı savaşlarla bastırıldı ve Grand Savaşı altı yıl sürdü. 1381’de İngiltere’nin çeşitli kontluklarında köylü isyanları çıktı. 1382’de sıra Paris’teydi (Davies, 2011; 440).

Avrupa’da feodalizmin çözülmesi neticesinde köylülerin soylulara karşı ayaklanmalarına ve siyasi ve sosyal sistemi sorgulamalarına paralel olarak, felsefi sahada da nominalizm* filizlenmeye başlamıştı. Nominalist ve Aristotelesçi Aquinolu (Saint) Thomas, bilgiyi duyularımız vasıtasıyla kazandığımızı söyleyerek Aristoteles’i takip eder (Störig, 2013; 245). Böylece, ampirist felsefe geleneği Avrupa düşünce hayatına girmiş ve bundan sonra Roger Bacon, Duns Scotus ve Ockhamlı William tarafından takip edilmişti. Bacon, tüm gerçek dünya bilgisinin kaynağı olduğunu savunduğu deney aracılığıyla doğanın gözlemlenmesini ve doğaya sorulmasını talep eder (Störig, 2013; 253). Duns Scotus, ferdî olanın daha mükemmel ve doğanın gerçek hedefi olduğunu açıkça vurgular (...). Duns Scotus’un bu düşüncesi aynı zamanda Rönesans’ın bireyselle ve insan bireyine verdiği olağanüstü değerlerin bir ön basamağıdır (Störig, 2013; 254-255).

Asıl gerçeğin küllîler değil, cüzîler (ferdîler) olduğunu ifade eden bu anlayış, Ockhamlı William’da mükemmel şeklini alır. Ona göre “Evrensel bir şey, bir realite (Res) değil, birbirine benzeyen birçok şeyleri göstermeye yarayan sadece bir işaret, bir kelimedir ve gerçek olan ancak bireydir (Weber, 1998; 177).”

Nominalizm, Kilise’nin siyasete müdahalesini önlemede, diğer faktörlerle beraber ehemmiyetli bir rol oynamıştı. Weber’in de ifade ettiği gibi;

İnanç ile bilim arasındaki birliği tehlikeye düşürmekle kalmayan nominalizm, aynı zamanda Kilise’yi dünyaya bağlayan on yüzyıllık bağı koparmaya çalışıyor. Onun yeniden meydana çıkması yalnız skolastiğin sonunu göstermekle kalmıyor fakat artık kralların başarıyla direndikleri papalık kudretinin çöküşü zamanına rastlıyor (Weber, 1998; 177).

Deneycilik ve fertçilik yolundaki bu fikrî gelişmelere rağmen, Kilise’nin nüfuzunu kırmak hemen mümkün olamadı. Zira Kilise, bir taraftan aforoz müessesesi diğer taraftan Engizisyon mahkemeleri vasıtasıyla Hristiyan dünyasını sindirmişti.

Kilise, toplumu kontrol etme ve yönlendirme fonksiyonunu icra etmek için siyasi iktidarı doğrudan ele almayı hiçbir zaman düşünmedi. Zaten düşünemezdi de. Zira Hristiyanlığın ilk dört asrı, meşruiyet kazanma ve tanınma beklentisiyle geçti. Hristiyanlığın siyasi iktidarla alakalı tavrı da bu zayıf zamanında şekillenmişti. Nitekim;

İsa, “Benim hükümrânlığım bu dünyada değildir.” derken Paul “Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya verin.” diyecek, böylece kişinin bir yanda imparatora karşı yükümlülüklerini yerine getirmesini, diğer yanda da Tanrı’nın emirlerine uymasını isteyecek ve her iki iktidarın farklı alanlara hükmettiklerini vurgulayacaktır. Gerek Kilise’nin gerek imparatorun gücünün kaynağının Tanrı olduğu kabul edilecek, Tanrı’dan kaynaklanan iki iktidar söz konusu olacaktır (Göze, 2020; 87).

Ne var ki Roma İmparatorluğu’na nüfuz etmesinden itibaren Hristiyanlık, siyasi iktidar karşısındaki pasif tavrını terk edecek, sadece siyasi hayatı değil, hukuki hayatı da kontrolüne

alacaktır. Ancak gene de siyasi iktidara doğrudan el koymaya teşebbüs etmek yerine, siyasi iktidar üzerinde bir “vesayet” makamı gibi davranarak siyaseti kontrol etmeyi daha uygun bulacaktır. Göze, Kilise'nin siyaseti nasıl kontrol edip yönlendirdiğini şöyle izah eder:

Papalar, üstünlüklerinin göstergesi olarak kral ve imparatorları kutsama yoluna gidecekler, kralların seçilmelerine müdahale edecekler, meşru olup olmadıklarına karar verecekler, işlemlerini denetleyecekler, uygun görmediklerini iptal etme yoluna gidecekler, beğenmedikleri yöneticileri görevden uzaklaştıracaklardır (Göze, 2020; 88).

Papaların bu dinî ve dünyevi sahalardaki nüfuzu, âlim ve filozoflar arasında muhalefet doğurmaktan geri kalmadı. 14. yüzyıl filozofu Ockhamlı William'a göre Papalık egemenliği; Hristiyanlık açısından bir küfür, siyaset açısından da Avrupa'yı huzursuzluğa boğan Hristiyan özgürlüğünü yok eden ve dünyasal yöneticilerin haklarının gasp edilmesine yol açan felaketsel bir yenilikti (Sabine, 1969; 305). William, papaların otoritesine karşı çıkan bu tavrından dolayı, Papa tarafından zindana atılmak istendi. William, Münih'e kaçarak zindana atılmaktan kurtuldu (Störig, 2013; 258).

Kilise, sahip olduğu bu büyük dinî ve dünyevi gücü elinden kaçırmamak için her çareye müracaat edecek, otoritesini zaafa uğratabilecek her türlü uyanışı boğmak isteyecektir. Bu endişenin sevkiyledir ki sadece itikadî meselelerde değil; kendi insan, dünya ve kâinat anlayışını sarsabilecek ilmî gelişmeler karşısında da engelleyici bir tavır takınıyordu. Kilise'nin bu baskısı dolayısıyladır ki Nicolaus Copernicus (1473-1543) dünyanın değil, güneşin evrenimizin merkezinde olduğunu iddia eden *Gök Cisimlerinin Hareketleri Üzerine* adlı kitabını ancak ölüm döşegindeyken yayımlatabildi (Davies, 2011; 550). Copernicus öldükten sonra da Kilise, Copernicus taraftarlarına tanrıtanımaz (athée) muamelesi yapıyordu (Weber, 1998; 198).

Kilisenin resmî görüşüne muhalefet eden ve bu yüzden hışmına uğrayan bir başka ilim adamı Galileo Galilei (1564-1642) oldu. Galilei, dul Toskana düşesine Kitab-ı Mukaddes'in astronomi dilinin cahillerine göre yazıldığını söyledi. Bu yüzden resmî emirle davet edilerek 1616'da Papa'dan ihtar aldı (...). Ancak Galilei, görüşlerinde ısrar ederek Copernicus (Kopernik)'un Batlamyus'tan üstün olduğunu ileri süren kitabı yayımlandığında resmî olarak Engizisyon'a çağrıldı ve sözünü geri almaya zorlandı (Davies, 2011; 550). Demek ki 17. yüzyılın ilk yarısında bile Kilise'nin hayatın her sahasına müdahalesi ve büyük ölçüde sözünü geçirmesi devam ediyordu. Roger Bacon'dan beri üç yüz elli yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen Avrupa hâlâ skolastik zihniyetin nüfuzu altındaydı. Böylece Kilise siyasi, kültürel ve ilmî sahalara müdahale ederek siyasi iktidarın elini kolunu bağlıyordu.

Copernicus görüşlerini ortaya koymaya başladığında Rönesans'ın üzerinden bir yüzyıl, Galilei sözünü geri almaya zorlandığında iki yüzyıl geçmişti ama Batı Avrupa devletlerindeki iki başlılık kırılmamıştı. Zira toplumların zihniyetinin değişimi bir-iki yüzyılda mümkün olabilecek bir şey değildir. Rönesans'ın beşiği olan İtalya'da bile Kilise'nin modern zihniyete direncinin kırılması oldukça geç ve sancılı oldu. Öyle ki Giordano Bruno (1548-1600) Kilise'nin resmî görüşüne uymayan fikirleri yüzünden Roma'da yedi yıl hapiste çürüdüktan sonra, 17 Şubat 1600'de Campo di Fiore'de* yakıldı (Vorlander, 2004; 326).

Rönesans'ın İtalya'da ortaya çıkması sebepsiz değildi. İtalya'da 15. yüzyılın ikinci yarısında genel refah artmıştı. Şehirler gittikçe kalabalıklaşmış, zenginlik ve refahın izleri her tarafa sinmişti (İnalçık, 2011; 82). Ancak, Davies'nin belirttiği gibi, “Geleneksel olarak MS 1450'de başlayan ve Rönesans ve Reformlar Çağı denilen dönem, sadece azınlığın ilgi duyduğu bir konu oldu. Avrupa toplumlarının büyük kısmına ve Avrupa'nın yayıldığı toprakların çoğuna herhangi bir etkide bulunmamıştı (Davies, 2011; 509).”

* İtalya'nın başkenti Roma'da bulunan bir meydan.

İtalya’da toplumun zihnî yapısında ve dinî otoritenin tavrında herhangi bir müspet değişme meydana gelmemiş, ilmî ve zihnî yenilikler münferit faaliyetler hâlinde kalmış ve büyük bedeller ödenmiştir. Yine Davies’in belirttiğine göre, “Rönesans ve Reformların dünyası, aynı zamanda falcılığın, astrolojinin, mucizelerin, ruh çağırmanın, cadılığın, ölümlerle konuşarak yapılan falcılığın, kocakarı ilaçlarının, hayaletlerin, kehanetlerin ve perilerin dünyasıydı. Büyü; din ve bilimle rekabetine ve ilişkisine devam ediyordu (Davies, 2011; 511).”

İtalya’da Rönesans hümanizm şeklinde ortaya çıktı. Başlangıçta daha çok edebî alanda kalan hümanizm, yavaş yavaş bütün bilgi sahalarına yayıldı. Yeni yeni keşfedilen klasiklerin rehberliği ile bütün Orta Çağ’ın bilimsel ve dinsel değerleri eleştiri süzgecinden geçirildi (İnalçık, 2011; 62).

16. yüzyıla kadar Hristiyanlığa muhalefet daha çok ilim adamlarından gelmişti. Onların muhalefeti esas olarak Hristiyanlığın dünya ve kâinat hakkındaki görüşleriyle alakalıydı. Daha evvelki yüzyıllarda siyasi iktidarların (kralların) başlattıkları muhalefet ise papaların siyasete müdahale etmelerine idi. Onlar, iktidarlarını papalarla bölüşmek istemiyorlardı. Yani her iki muhalefet de dinî meselelerle alakalı değildi. Papaların Hristiyanlığa ekledikleri hususlar ve Hristiyanlıkta yapıları tahribatla alakalı muhalefeti görmek için, Reform Hareketi’ni beklemek gerekecekti.

Reform Hareketi, aslında bu hareketin öncüsü olarak kabul edilen Luther’den yaklaşık yüz elli yıl evvel ortaya çıkmıştı. 1324 yılında İngiltere’de soylu bir ailenin çocuğu olarak doğan John Wyclif, teoloji doktoru ve papazdı (Şimşek, 2005; 159). Wyclif, Papalığa ağır eleştiriler yöneltti. Ayrıca endüljans ticaretini, kutsal yerlere ve azizlere hürmeti eleştirdi (Şimşek, 2005; 158). Wyclif’in düşünceleri, Bohemyalı Jan Hus tarafından kabul gördü. Wyclif ve Hus, 1415 (1414) Konstanz Konsili tarafından Heretik ilan edildiler. Hus, ölüme mahkûm edildi ve ateşte yakılarak öldürüldü. Wyclif’e ise üst tabaka ile olan irtibatından dolayı dokunulamadı (Şimşek, 2005; 159).

Avrupa’da Reform Hareketi’nin en güçlü temsilcisi Luther’di. Zira Luther’den sonradır ki Reform Hareketi Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya gibi toplumlara sıçradı (Şimşek, 2005; 205).

10 Kasım 1483’te doğan Martin Luther hem bir keşiş hem felsefe profesörü hem de teoloji doktoruydu (Erbaş, 2002; 200-201).

Luther, 1517 yılında endüljans ticaretine ve diğer birçok uygulamaya karşı olan 95 maddelik tezini Wittenberg Şatosu Kilisesi’nin kapısına astı. Tezinde şu görüşleri dile getiriyordu: Papa, şahsen ya da Kilise Kanunu’nun otoritesiyle verdiği cezaların dışındakileri bağışlayamaz. Suçların ancak Tanrı tarafından bağışlandığını ilan edip buna şahadet etmesi gerekir (Erbaş, 2002; 201-202).

Luther, ayrıca günah çıkarma, din adamlarının evlenmemesi gibi uygulamaları geçersiz ilan etti (Roberts, 2010; 317). Luther’in bu görüşleri reaksiyon doğurmakta gecikmedi. 1520 yılında bir prens tarafından güvenliği için kaçırıldı. 1521’de, İmparator V. Karl, onu kanun kaçağı ilan etti. Bütün yasal hakları elinden alınmış olan Luther, 1546’daki ölümüne kadar bu şekilde yaşadı (Roberts, 2010; 317).

Bütün bu dinî ve siyasi baskılara rağmen Avrupa’da Reform Hareketi geliyordu. Bundan sonraki iki yüzyıl boyunca bir taraftan siyasi iktidarlar ve Kilise Reform Hareketi’ni boğmaya çalışırken, diğer taraftan hareket yayılmaya devam ediyordu. 23 Ağustos 1572’de St. Barthélémy Gecesi katliamında yirmi bin Huguenot*, Paris’te diri diri kesildi (Davies, 2011; 544). Aynı 16. yüzyıl Fransa’sı, Katolik ve Kalvenist çıkarların çatışması sonucu büyük acılara

* Fransa’da Kalvencilere “Huguenotlar” adı takıldı.

sahne oldu. Her iki mezhebe mensup birer soylu zümre, 1562'den 1592'e kadar patlak veren dokuz "din savaşı"nda, iktidarı ele geçirmek için çarpıştı (Roberts, 2010; 320).

Batı Avrupa'da Katolikler ve Protestanlar arasındaki ihtilaf, Otuz Yıl Savaşları ile zirveye çıktı. Savaş, gerçek anlamda 1618'deki imparatorluk seçiminden önce Bohemyalı Protestan uyruklarının Ferdinand'a başkaldırmasıyla başladı (Roberts, 2010; 347).

16. yüzyılda, Batı Avrupa'da siyasi ve dinî hadiseler paralel bir şekilde geliyordu. Roberts'in ifadesiyle, "1500'lü yıllarda, modern Avrupa'nın siyasi zemin planının büyük bir kısmı hayata geçmeye başlamıştı. Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere, modern biçimleri ve yaklaşık boyutlarıyla daha o zamanlar haritada görülebiliyordu." (Roberts, 2010; 254).

Siyasetteki bu müstakilleşme temayülü dinî sahada da paralelini bulmuştu. 16. yüzyılda gerek Büyük Britanya gerek Hollanda artık Roma Katolik Kilisesi'nin egemenliğinde değildi (Roberts, 2010; 310). Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Westphalia Antlaşması da dinî açıdan Kalvenistlere, Katoliklere ve Luthercilere verilen hakları tanıyarak Almanya'daki mücadeleyi sona erdirdi (Davies, 2011; 610). Bu antlaşma ile hem İsviçre hem de Birleşik Eyaletler bağımsızlıklarına kavuştular (Davies, 2011; 611). Demek ki Batı Avrupa'da millî devletlerin yükselişine paralel olarak, millî kiliseler de teşekkül etmeye başlamıştı.

Westphalia Antlaşması, Batı Avrupa devletlerinde iki başlılığı ortadan kaldırdı. Tabii ki bunda Katolikliğin Batı Avrupa'daki hegemonyasının kırılması temel bir faktör oldu.

Sonuç

Orta Çağ'da Batı Avrupa'da devlet, Hristiyanlığın gölgesinde idi. Hristiyan din adamları, bütün Orta Çağ boyunca siyasetin üzerinde bir vesayet makamı gibi oldular. Bu vasilik, Yeni Çağ'ın ortalarına kadar devam etti ve Batı Avrupa'da bu müddet boyunca devlet, iki başlı olarak kaldı.

Hristiyanlığın siyasi sahaya müdahalesi, bu dinin özünden gelen bir şey değildi. Bu müdahale tamamen dinî otoritenin din dışı sahaları, bilhassa da siyasi sahayı kontrol edip yönlendirme arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bu kontrol endişesiyle Hristiyanlığın özünde olmayan şeyleri de dine dahil ederek bir yerde Hristiyanlığı da asli hüviyetinden uzaklaştırdılar. Mesela cennetten arsa satmak (endüljans) İncil'in hiçbir yerinde geçmez. Bu sebeple Reform Hareketlerinde yapılan, Hristiyanlığın özüne bir müdahale olmayıp, sadece Hristiyanlığı sonradan yapılan eklerden temizlemek ve siyasi sahanın dışına atmak oldu.

Batı Avrupa'da Hristiyanlığın meşruluk kazanıp kabullenilmesi uzun sürdüğü gibi; siyasi, kültürel ve ilmî sahalardan uzaklaştırılıp kendi mecrasına çekilmesi de uzun sürdü. Zira Kilise, zaman içerisinde ekonomik imkânları ve siyasi iktidarlar üzerindeki nüfuzu sayesinde karşı konulması zor bir kuvvet kazanmıştı. Kilisenin bu nüfuzunun kırılması da ancak ilmî, siyasi ve dinî olmak üzere birçok faktörün hep birlikte rol oynaması sayesinde mümkün olabilmiştir.

Kaynakça

- Akın, İlhan F.; *Kamu Hukuku*, 6. Bası, Beta Yayınları, İstanbul-1990.
- Bauer, Susan Wise; *Ortaçağ Dünyası*, Çev. Mehmet Morah, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul-2015.
- Davies, Norman; *Avrupa Tarihi-Doğu'dan Batı'ya, Urallardan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panoraması*, Çev. Burcu Çığman-Elif Topçugil-Kudret Emiroğlu-Suat Kaya, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-2011.
- Duby, Georges; *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-1995.

- Erbaş, Ali; “Protestan Reformu ve Martin Luther”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III, Hristiyanlık -Dünü, Bugünü ve Geleceği-*.
- Göze, Ayferi; *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 18. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul-2020.
- İnalçık, Halil; *Rönesans Avrupası -Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2011.
- Kılıçbay, Mehmet Ali; *Feodalite Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, 3. Basım, Efil Yayınevi, Ankara-2010.
- Ortaçağ -Keşifler-Ticaret-Ütopyalar-*, Editör: Umberto Eco, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul-2015.
- Roberts, J. M.; *Avrupa Tarihi*; İngilizceden Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul-2010.
- Sabine, George; *Siyasal Düşünceler Tarihi I -Eskiçağ-Ortaçağ-*, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara-1969.
- Sander, Oral; *Siyasi Tarih I -İlkçağlardan 1918'e-*, 6. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-1998.
- Störing, Hans Joachim; *-Vedalaradan Tractatus'a- Dünya Felsefe Tarihi*, Almandan Çev. Nilüfer Epçeli, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul-2013.
- Şimşek, Tacettin; *İsevilikten Hristiyanlığa*, Ekin Yayınları, İstanbul-2005.
- Vorlander, Karl; *Felsefe Tarihi*, Cilt: 1-2, Çev. Mehmet İzzet-Orhan Sadeddin, Günümüz Diline Aktaran: Yüksel Kanar, İz Yayıncılık, İstanbul-2004.
- Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Beşinci Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul-1998.

Gudea Dönemi Tanrılarının İkonografisi

Iconography of The Gods of The Gudea Period

Hilal KUTLU ALANCI*

Öz

Gudea, İkinci Ur Hanedanı'nın bir üyesi olarak, güney Mezopotamya'da bulunan Lagaş şehir devletini, Akad İmparatorluğu'nun çöküşü ile Üçüncü Ur Hanedanlığı'nın yükselişi arasındaki dönemde (yaklaşık MÖ. 2144–2124) yönetti. Onun dönemine ait hem yazılı hem arkeolojik zengin materyaller, çeşitli yazıtlar ve bir tanrının tapınağının (yeniden) inşasını kutlamak ya da belirli bir tanrıya bağlılığını bildirmek amacıyla Gudea tarafından ithaf edilen hediyeler olan çeşitli yontulmuş eserlerden oluşmaktadır. Çoğunlukla kültürel bir karaktere sahip olan yazılı korpustaki tasvirlerinden ziyade, bu çalışma steller, kapı levhaları, temel yapısı figürinleri, aslanlı kapılar, taş kaplar, sütun tabanları ve mühürler gibi çeşitli arkeolojik eserler üzerinde temsil edilen ilk bakışta pek belirgin olmadığından, Gudea dönemi sanatındaki tanrıların ikonografilerini incelemektir. İkonografi rolü kültürel değerleri ve dini kavramları ifade etmede oldukça önemli olduğundan ve bu konuda kaleme alınmış pek fazla Türkçe çalışmanın bulunmadığından bu çalışmanın ikonografisi, stel, mühür sanatı ve dinler tarihi konularında araştırma yapacaklara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gudea, Tanrı, İkonografi, Tasvir.

Abstract

Gudea, as a member of the Second Dynasty of Ur, ruled the Lagaş city-state in southern Mesopotamia between the end of the Akkadian Empire and the rise of the Third Dynasty of Ur (c. 2144–2124 BC). The rich material, both written and archaeological, belonging to his period consists of various inscriptions and various carved artifacts, which were gifts dedicated by Gudea to celebrate the (re)construction of a god's temple or to declare his devotion to a particular god. Rather than their depictions in the written corpus, which typically have a cultic character, this study focuses on the iconography of the gods in the art of Gudea's period, which is not very apparent in the first appearance represented on various archaeological artifacts such as stela, door plaques, basic building forms, lion gates, stone vessels, column bases and seals. Since the role of iconography is very important in expressing cultural values and religious concepts and since not much of the research on this subject is done in Turkish, this study will guide those who will do research on iconography, stela, sealing art and history of religion.

Keywords: Gudea, God, Iconography, Depiction.

Extended Summary

The god Ningišzida is Gudea's personal god and was included in the Lagaş pantheon by Gudea. Ningišzida, like his father Ninazu, is an underground god associated with vegetation, snakes, demons, and death and rebirth. Although his distinguishing characteristic is that of a god of the underworld, represented from very early times by the horned serpent-dragon, he appears in Gudea's dream as a sun rising to earth (Cyl. A V 19-20).

The god Ningirsu was the chief deity of the local pantheon of the city-state of Lagaş. This relationship with Anzu, reflecting Ningirsu's warrior aspect, is visualized in the art of the Gudea period, on fragmentary depictions of chariots (Figures 7-8) and on the fragment of a basin dedicated to him. It has been observed that the god depicted with a vase overflowing with water in the majority of seal paintings from the Lagaş II and Ur III periods was taken from the depictions of the Water God Enki seen in previous periods and used in the depictions of the city god Ningirsu.

The central cult site of the Goddess Bau is the Temple of É-tarsirsir, located in the city of Girsu, the capital of Lagaş. Her most important role in the Lagaş pantheon is as the wife of Ningirsu. Regarding the representation of the Goddess Bau in the art of Gudea's period, there is no definitive image associated with her. However, there are two fragmentary depictions depicting a goddess, and since her dress, crown and attitude belong to a high-ranking goddess, this figure is a candidate to be identified with the Goddess Bau. One of these images depicts a full-faced goddess holding a vase overflowing with water with her left hand, on a limestone fragment

* Dr.Arş.Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,
hilalkutlu@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4094-4498,

thought to belong to a stele of Gudea (Figure 14). Another depiction of the goddess, whose entire face is depicted, which is considered to represent the Goddess Bau, is a limestone fragment in which the goddess is depicted wearing a flounced garment with a multi-horned headdress, raising her left arm (Figure 15). Her wavy hair consists of four strands with curved ends; two of them go down to his shoulders and the other two go down to his chest.

Most of the basic figurines from the Gudea period depict a kneeling god holding a nail with an inscription on it. Thanks to his horned headdress, this figure is identified as a god. It cannot be observed to whom some of these foundation figurines were dedicated, as the inscriptions were largely destroyed.

On a large limestone basin (Figure 17) seven goddesses walking in a row, holding vases overflowing with water in their hands and seven minor goddesses pouring water from one vase to another from above are depicted. All goddesses are depicted wearing pleated garments and unicorn headdresses, implying that these goddesses were of low rank. It is thought that because these goddesses are proliferations of the same figure, they may personify a concept rather than depicting an individual deity, unlike Lamma, who symbolizes divine protection.

Lamma is a Sumerian goddess designed in human form who offers protection to her worshippers. Rather than being a specific god, he is the embodiment of a specific divine role. This goddess is generally depicted in art as a person who brings her worshipers into the presence of high-ranking gods. In the depictions, both arms are raised as a gesture of supplication to a supreme god. He wears a pleated garment with a unicorn headdress, indicating his lowly position in the pantheon.

Isimud is a minor god and a servant of the god Enki. It is represented by a two-faced figure looking in opposite directions, wearing a multi-horned headdress. There is a fragment (Figure 19) bearing this depiction of him. Isimud is never mentioned in the Gudea texts, and its lord Enki played only a minor role in the Lagaš cult during Gudea's reign, although he participated in the construction of the Enninu Temple described in the Cylinder inscriptions. Isimud, who is frequently seen in the depictions on Akkadian seals, does not appear much in the presentation scenes where people are introduced to Enki.

Alla, the envoy of Ningišzida, is a minor god. This god is depicted wearing a frilled robe and bare-headed on a fragmentary door plaque (Figure 20). Here he is holding Gudea's right wrist, as does Ningišzida in Gudea's seal (Figure 1). It is therefore expected that the god seated on the throne to whom they approached was Ningišzida, as the inscription on the depiction of Gudea, as in the presentation scene on the seal, indicates that this door plate was dedicated to him.

The gods in the images are distinguished by their horned headdresses, which are generally four pairs, and the frilled dresses of the gods. Lower-ranking deities such as Lamma and goddesses with overflowing vases were often depicted with a unicorn crown and a pleated dress. While some divine figures have certain characteristics that enable a particular god to be identified, the identity of some of them cannot be clearly understood at first glance. While Gudea's personal god Ningišzida, represented by his characteristic physical feature of a snake-dragon on his shoulders, is the only example of the first group, other divine figures are distinguished by their gestures, attributes and postures, although there are no indicators that would definitely confirm their identity. To summarize, the deities depicted in Gudea period art are the higher-ranking deities Ningišzida, Ningirsu, Bau, and the lower-ranking deities Lamma, Isimud, Alla, the goddess with the overflowing vase, and the god holding the foundation nail. Among the high-ranking deities, Ningirsu and her consort Bau are represented as enthroned and receiving or blessing Gudea, while Gudea's personal god Ningišzida is shown as the intermediary between Gudea and his patron.

Giriş

Gudea, Akad İmparatorluğu'nun çöküşü ile Üçüncü Ur Hanedanlığı'nın yükselişi arasındaki dönemde (yaklaşık MÖ. 2144–2124), İkinci Ur Hanedanı'nın bir üyesi olarak, güney Mezopotamya'da bulunan Lagaş şehir devletini yönetti.¹ Sayısı kendinden önceki birçok Mezopotamya kralından çok daha fazla olan, onun dönemine ait zengin hem yazılı hem arkeolojik materyaller iki büyük silindir yazıt, onun diorit taştan yapılmış yirmi yazılı heykeli ve bir tanrının tapınağının (yeniden) inşasını kutlamak ya da belirli bir tanrıya bağlılığını bildirmek amacıyla Gudea tarafından ithaf edilen hediyeler olan çeşitli yontulmuş eserlerden oluşmaktadır. Çoğunlukla kültürel bir karaktere sahip olan yazılı korpus, çeşitli tapınakların (yeniden) yapımı ve bunların çeşitli tanrılara ithaf edilmesi hakkında detaylı bilgi sunar.² Bu yazıtlar, Gudea'nın kendi şehir devleti Lagaş'ın yerel panteonuna olduğu kadar Nippur kenti panteonuna da gerçek değerini vermeye istekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, yazıtlarını atfettiği tanrıların sayısı yaklaşık olarak yirmibirdir: Bau, Dumuzi-abzu, Enki, Enlil, Gatumdu, Geştin-anna, Ig-alim, Hendursanga, Inanna, Meslamta-ea, Nanse, Nin-azu, Nin-dara, Ninduba, Nin-egalla, Ningirşu, Ningişzida, Ninhursanga, Nin-MAR.KI, Ninşubur, Şulşaga.³ Bu çalışma ise yazılı kaynaklardaki tasvirlerinden ziyade, Mezopotamya inançlarını, mitlerini ve sosyal yapılarını yansıtan steller, kapı levhaları, temel yapısı figürinleri, aslanlı kapılar, taş kaplar, sütun tabanları ve mühürler gibi çeşitli arkeolojik eserler üzerinde temsil edilen Gudea dönemi tanrılarının ikonografilerini değerlendirmektedir.

Ningişzida

İsminin anlamı “*Doğruluk Ağacının Efendisi*”⁴ olan Tanrı Ningişzida, Gudea'nın şahsi tanrısıdır ve Lagaş panteonuna Gudea tarafından dahil edilmiştir. Ningişzida, Ninazu ile Ningirida (annesini) oğlu ve Geştinanna'nın eşidir.⁵ Ningişzida, babası Ninazu gibi bitki örtüsü, yılanlar, ifritler ve ölüm ile yeniden doğumla ilişkilendirilen bir yeraltı tanrısıdır.⁶ Her ne kadar çok erken zamanlardan beri onun ayırt edici karakteristiği, boynuzlu yılan-ejderha ile temsil edilen bir yeraltı tanrısı olması ise de o Gudea'nın rüyasında yeryüzüne yükselen bir güneş olarak görünür (Silindir A V 19-20).⁷ C. E. Suter, Ningişzida'nın bu görünümünü ‘destekleyici bir metafor’ olarak değerlendirirken, H. Frankfort bunu, Sümerler'deki güneş ile yeraltı dünyasını bir araya getiren algının bir yansıması olarak görür.⁸

Eninnu tapınağının yapımı esnasında, Gudea Eninnu'nun inşa sahasına kutsal sepeti ve kutsal tuğla kalıbını taşıırken “*onun elinden tutan*” ve ona yön veren Ningişzida'dır (Silindir A XVIII 15vd.). Gudea'nın Ningişzida tarafından tahtta oturan bir tanrının huzuruna çıkarıldığı bu tür genel sunum sahneleri, adeta Silindir A yazıtındaki anlatımda yer alan sahneyi hatırlatır.

¹ Claudia E. Suter, *Gudea's Temple Building: The Representation of an Early Mesopotamian Ruler in Text and Image*. Groningen: Styx Publications, 2000, 12, 15; ayrıca bkz. P. Steinkeller, “The Date of Gudea and His Dynasty”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 40, No. 1 (1988), 47-53.

² Suter, *Gudea's Temple*, 12-13, 30, 39, 46.

³ Dietz O. Edzard, *Gudea and His Dynasty*, Toronto: University of Toronto Press, Toronto, 1997, 28.

⁴ E. Douglas van Buren, “The God Ningizzida”, *Iraq*, Vol. 1, No. 1 (Apr., 1934), 67.

⁵ Gwendolyn Leick, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. London-New York: Routledge, 2003, 131; van Buren, “The God Ningizzida”, 63, 65; Luděk Vácín, “Gudea and Ningişzida: A Ruler and His God”, *U4 du11-ga-ni sa mu-ni-ib-du11: Ancient Near Eastern Studies in memory of Blahoslav Hruška*, ed. Luděk Vácín, Dresden: ISLET-Verlag, 2011, 254.

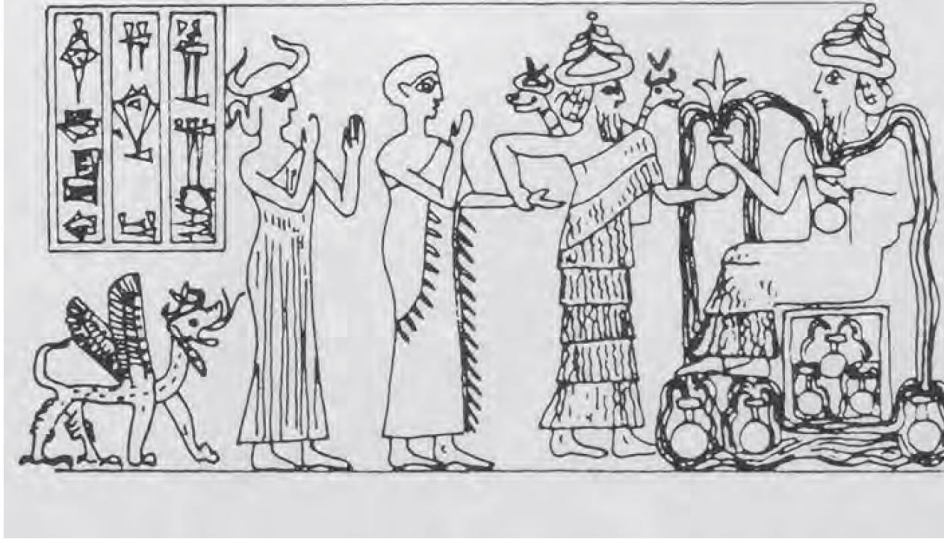
⁶ Adam Stone, “Ningişzida (god)”, *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*. (Oracc and the UK Higher Education Academy, 2013), [http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/ningizida/].

⁷ Jeremy Black ve Anthony Green, *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia*. London: The British Museum Press, 1992, 138; van Buren, “The God Ningizzida”, 68-69.

⁸ Henry Frankfort, *Stratified Cylinders Seals from the Diyala Region*, OIP 72. Chicago: The University of Chicago Press, 1955, 36; Suter, *Gudea's Temple*, 112.

Ningişzida'nın bir aracı olarak Gudea'yı (onun sol bileğinden tutarak) yönlendirdiği bu sahnelerden biri Gudea'nın bir silindir mührü (şekil 1) üzerine resmedilmiştir.

şekil 1: Gudea'nın silindir mührünün sahnisinin çizimi Gudea'nın Mührü.

Kaynak: Winter, “Idols of the King”, 25-26.

Burada Gudea saçsız olarak, püsküllü bir elbise içinde, içinden su taşan vazolarla oluşturulmuş bir tahtın üzerinde oturan tanrıya doğru (bir selamlama hareketi olan) sol kolunu kaldırırken tasvir edilmiştir. Gudea'nın arkasında ise kendisini ön ayakları panter, arka ayakları kartal ayakları olan, akrep kuyruğuna sahip, kanatlı ve boynuzlu bir yılan-ejderhanın takip ettiği tanrıça tasviri yer alır. Kanatlı yılan-ejderhanın üzerinde yer alan yazıt ise şunu ifade eder: “*Gudea, Lagaş'in yöneticisi*”. Tanrı Ningişzida ise dört boğumlu bir başlık takmış ve fırfırlı bir elbise giymiş olarak, tahta oturan tanrı tarafından sunulan suların taşığı vazonun altını tutmak için sol kolunu uzatırken tasvir edilir. Bu tasvirde Ningişzida'nın onun omuzları üzerinden yükselen iki boynuzlu bir yılan-ejderha da yer alması onun yılan-ejderha ile temsil edildiğini göstermektedir. Ningişzida'nın diğer tasvirlerinden farklı olan bu betimlemeyle ilgili olarak, bu tasvirin Gudea dönemi sanatçıları tarafından başlatıldığına dikkat çekilmiştir.⁹

Buradaki kanatlı yılan-ejderhanın aynı tasviri, Ningişzida'ya adanmış, yazılı bir sunu kabının (şekil 2a-b) üzerine de oyulmuştur. Sunu kabı üzerine oyulan bu kabartma, iç içe geçmiş bir çift yılanı ve bunların etrafında, kapı direklerini tutan bir çift dik kanatlı yılan-ejderhayı tasvir etmektedir.

şekil 2a: Gudea tarafından Ningişzida'ya adanan Libasyon kabı.

Kaynak: <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Neo-Sumerian-Neo-Sumerian/1029543/Gudea's-Libation-Vase-for-Ningishzidda.html>, erişim: 7 Ekim 2024

⁹ Suter, *Gudea's Temple*, 67, 112, 199 ve dn: 208.

Şekil 2b: Gudea tarafından Ningișzida'ya adanan Libasyon kabı.

Kaynak: <https://www.artworkarchive.com/profile/gtu/artwork/the-libation-vase-of-gudea;>
https://louvrebible.org.uk/oeuvre/98/louvre_departement_antiquites_orientales, erişim: 7 Ekim 2024

Libasyon kabının taşıyıcısı üzerindeki yazıtta ise “*Lagaş kralı Gudea onun yaşamının/sağlığının devamı/uzunluğu için bunu kendi tanrısı Tanrı Ningișzida'ya adamıştır*” ifadesi yer almaktadır. Bu yazıt, bu tanrının doğayı canlandırıcı ve yenileyici gücünü çağrıştırmaktadır. Çünkü eski Mezopotamya inanacında tek yılan, ana tanrıçanın ilkel cisimleşmesi ve yaşamın kaynağı olarak tasvir ediyordu ve sonuç olarak, yılan doğurganlığı ve ilkbaharda geri dönmesiyle yaşamı ve dirilişini simgeliyordu.¹⁰ Gılgamış Destanı'nda (MÖ 1800 civarı), Gılgamış uzun yolculuklarının sonuna ulaşırken, sonunda sonsuz yaşamın sırrına, birini tekrar gençleştirebilecek bir bitkiye sahip olmuştur. Ancak bitkiyi ele geçirdikten kısa bir süre sonra, banyo yaparken bir yılan tarafından ondan alınmıştır. Bunun ardından yılan derisini dökmüş ve gizlice suya girmiştir.¹¹ Bu muhtemelen yılanın derisini kaybetme özelliğine ve yılanların sonsuza kadar yaşayabileceğine dair inanca ilk atıftır.¹² Libasyon kabı üzerindeki iki kanatlı bir çift yılan-ejderha önünde, yukarı doğru spiral çizen iki yılanın bulunduğu sahne ise Yunan Caduceus'unu da anımsatan hayati bir güç imgesidir. Bunun Caduceus'un bilinen en eski örneği olduğu ileri sürülmüştür.¹³

Ningișzida'yı karakteristik temsiliyle tasvir eden bir başka fragman üzerindeki görüntü, saçaklı bir giysi giymiş ve sağ kolunu burnuna doğru kaldıran bir figürün kısmen korunduğu bir stel üzerindedir (Şekil 5).

¹⁰ A. L. Frothingham, “Babylonian Origin of Hermes the Snake- God, and of the Caduceus I”, *American Journal of Archaeology* 20/2, (1916), 175-211.

¹¹ N. K. Sanders, “The Return”, *The Epic of Gilgamesh. Assyrian International News Agency*. Books online, s. 22–3. (Available from: <http://www.aina.org/books/eog/eog.pdf>. Erişim:29 Ekim 2019); J. T. Bunn, “Origin of the caduceus motif”, *JAMA* 202/7, 1967, 615- 619.

¹² F. P. Retief, L. Cilliers; “Snake and staff symbolism, and healing” *South African Medical Journal* 92/7, (2002), 553-6.

¹³ (<https://www.sumerianorigins.com/post/libation-vase-of-gudea>) (Writer's Ryan Moorhen Oct 24, 2018, Libation Vase of Gudea, Updated: Apr 20, 2022); G. D. Hart, “The earliest medical use of the caduceus”, *Canadian Medical Association Journal* 107/11, (1972), 1107-10; Robert WILSON, “The Caduceus and Its Symbolism”, *Annals of Medical History* 4/3, (Sep. 1922), 301–303. Milattan sonra ilk yüzyıllarda Caduceus göz doktorlarının damgalarında bulunur ve Orta Çağ'ın başından itibaren simyacılar onu kullanmaya başlar. 16. yüzyıla gelindiğinde, Caduceus tıp ve ilaçların sembolü haline gelmiştir. G. D. Hart, “The earliest medical use of the caduceus”, *Canadian Medical Association Journal* 107/11,(1972), 1107-10; F. P. Retief, L. Cilliers; “Snake and staff symbolism, and healing” *South African Medical Journal* 92/7, (2002), 553-6.

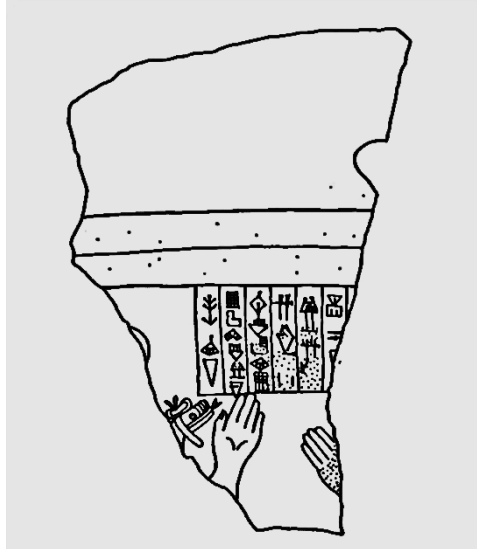
Şekil 5: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 346, ST. 6

Ningişzida'nın herhangi bir başka kralın kişisel tanrısı olduğunu gösteren başka bir kanıt bulunmadığından bu figürün yalnızca Gudea ile özdeşleştirilebileceğini ileri sürülmektedir. Ayrıca, fragmandaki figürlerin boyutu, Gudea'nın sunum sahnelerinin yerleştirildiği üst frizle olan ilişkisi nedeniyle ortaya çıktığından, bu fragmanın muhtemelen bir sunum sahnesinin parçası olduğu düşünülmektedir. Ningişzida'nın sembolü olan yılan-ejderha kafasının resmedildiği bir diğer tasvir ise bir kapı plakasına ait olan bir fragmandır (Şekil 6).

Şekil 6: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 56, Fig. 11

Tanrıça Bau ya da Gatumdug'a ithaf edilmiş bir yazıt, sırasıyla sağa ve sola işaret eden iki el ve yılan-ejderha başının tasvirinin bulunduğu bu kapı plakasının sadece üst kenarı korunmuştur. Burada sağa işaret eden el ve yılan-ejderha başı bir Ningişzida figürüne ait olabilirken, diğer el de muhtemelen tahta çıkan bir tanrıya aittir.¹⁴

Ningirsu

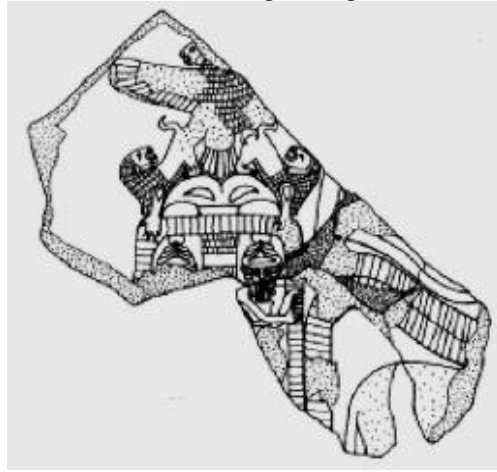
Adı kelimenin tam anlamıyla "*Girsu'nun efendisi*" anlamına gelen Tanrı Ningirsu, Lagaş şehir devletinin yerel panteonunun baş tanrısıydı. Sümer'in yüce tanrısı Enlil'in oğlu, Tanrıça

¹⁴ Suter, *Gudea's Temple*, 68, 199.

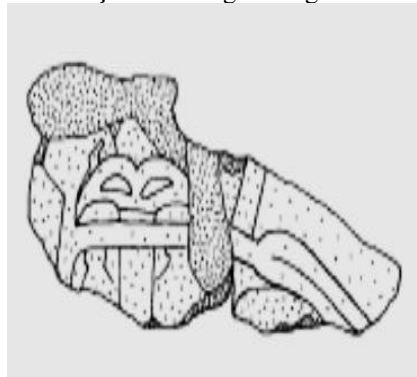
Bau (Baba)'nın eşi ve Nanşe ile Nisaba'nın kardeşi olan tanrı Ningirsu'nun ikametgahı ise Lagaş şehir devletinin başkenti olan Girsu idi. Ningirsu hem bir savaşçı tanrıydı hem de bereket, sulama ve bitki örtüsüyle ilişkilendirilen bir tarım tanrısıydı. Gudea döneminin en geç evresinde Ningirsu, Ninurta ile özdeşleştirildi.¹⁵ Gudea yazıtlarında Ningirsu, panteondaki rütbesini ifade eden "efendi" (EN), "yönetici" (LUGAL), "savaşçı" (UR-SAG) veya "Enlil'in oğlu" unvanlarıyla anılır.¹⁶ Gudea'nın bir rüyasında Ningirsu, ona tapınağı Eninnu'yu inşa etmesini emreder (Silindir A I 17-22 ve II 10-16). Gudea'nın bu rüyasında Ningirsu, başında ilahi bir taç bulunan, kanatları aslan başlı Anzu (İmdugud) kuşu biçiminde, alt bedeni ise bir 'sel dalgası' olan ve her iki yanı iki aslanla çevrili devasa bir adam olarak görünür (Silindir A IV 14-21).¹⁷ Gudea'nın yazıtlarında sık sık adı geçen Anzu, Ningirsu'nun ve aynı zamanda burada ikamet edenlerle bağlantılı olarak Eninnu'nun amblemi/sıfatıdır.¹⁸ Ningirsu'nun savaşçı yönünü yansıtan Anzu ile olan bu ilişkisi, Gudea dönemi sanatında da kırıklı savaş arabaları tasvirleri (Şekil 7-8) ve kendisine adanmış bir küvet fragmanı üzerinde görselleştirilmiştir. Ancak Gudea dönemi sanatında temsil edilen Ningirsu'nun kimliği ilk bakışta pek belirgin değildir.

Şekil 7: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 388, ST. 61.

Şekil 8: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 388, ST. 62.)

¹⁵ Black ve Green, *Gods, Demons, and Symbols*, 138; M. P. Streck, "Ninurta/Ningirsu A." *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, vol. 9, (2001), 512-22.

¹⁶ Suter, *Gudea's Temple*, 107-108, dn: 192.

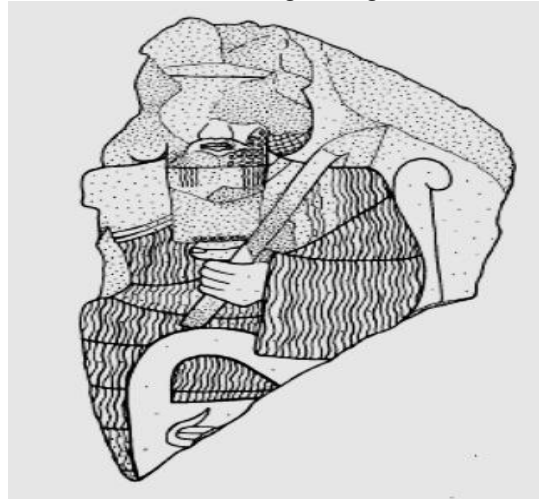
¹⁷ Victor Hurowitz, *I Have Built You an Exalted House: Temple Building in the Bible in Light of Mesopotamian and North-West Semitic Writings*. Sheffield : JSOT Press, 1992, 143.

¹⁸ Daniel Weiss, "Temple of the White Thunderbird", *Archaeology*, Vol. 73, No. 1 (January/February 2020), 40 vd.

Gudea'nın mühründe (Şekil 1), dört boynuzlu başlıklı, fırfırlı bir giysi giyen, biri solunda diğeri sağ elinde suyla dolu iki vazo tutarak bunları Ningişzida'ya sunan, su taşan vazolardan oluşan bir tahtta oturan tanrı, bazı bilim insanları tarafından Ningirsu ile özdeşleştirilirken, kimi araştırmacılar tarafında da su taşan vazoların yalnızca Enki'nin ülkesine ait olduğu varsayıldığı için Enki ile ilişkilendirilir. Lagaş II ve Ur III dönemlerine ait mühür resimlerinin çoğunluğunda su taşan bir vazoyla tasvir edilen tanrının, daha önceki dönemlerde görülen Su Tanrısı Enki'ye ait tasvirlerden alınmış ve şehir tanrısı Ningirsu tasvirlerinde kullanılmış olduğu gözlemlenmiştir.¹⁹ Ayrıca tahtta oturan bu tanrının tanımlanmasında Ningirsu'nun Gudea'yı su taşan vazoyla sembolize edilen refahla kutsamak için daha olası bir aday olduğu açıktır; çünkü, Enki'nin yalnızca küçük bir rol üstlendiği Lagaş'ta, Ningirsu bu şehrin baş tanrısıdır.

Ningirsu'nun aynı zamanda, bir stele (Şekil 9) ait fragman üzerindeki bir görüntüsünde, yüzü tam olarak gösterilen, volanlı bir elbise giymiş, (sadece izleri kalan) çok boynuzlu bir taç giymiş ve sol elinde saplı bir nesne tutan tanrı tasviri için olası bir aday olduğu düşünülmektedir.

Şekil 9: Fragman figür

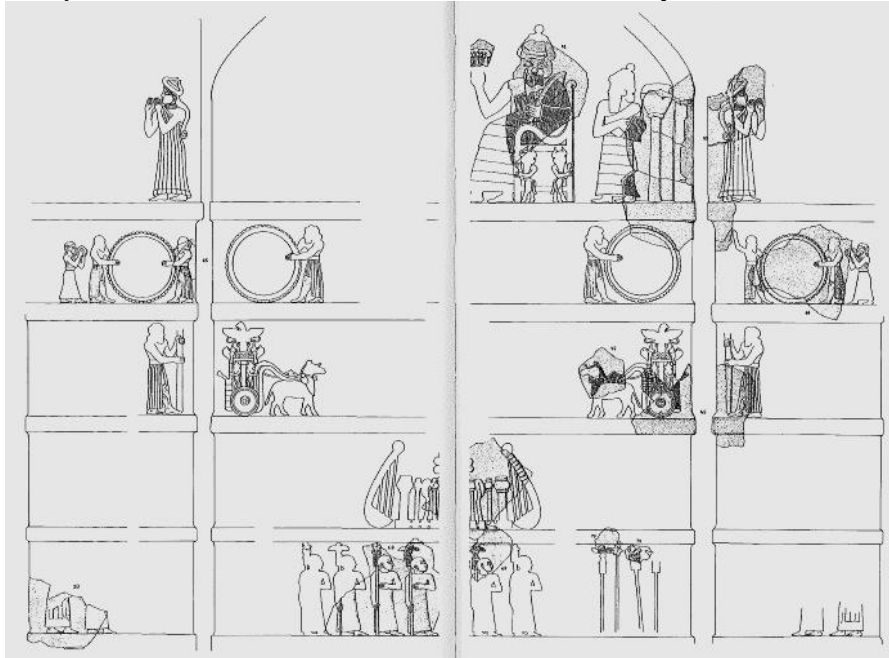
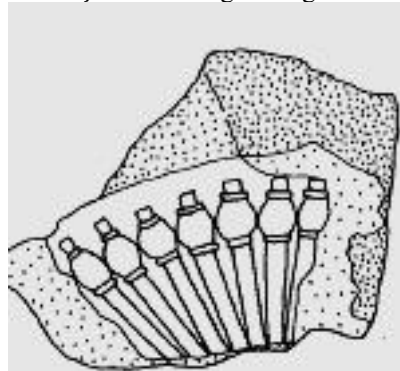
Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 378, ST. 36.

Tanrının tuttuğu bu nesne, bazı araştırmacılar tarafından bir silah olarak değerlendirilmektedir. Ningirsu'nun aslan başlı kartal ve yedi başlı gürz ile karakterize edildiği bu silahın daha çok UrDUN mühründe (Şekil 10) tahtta oturan tanrının omzunda görülen kavisli bir balta olduğu ileri sürülmektedir.

¹⁹ W. H. Ward, *Seal Cylinders of Western Asia*. Washington, GC.: Carnegie Institution, 1910, 23, no. 14; E. D. van Buren, *The Flowing Vase and the God with Streams*, Berlin: Hans Schotz, 1933, 64 vd.; H. Frankfort, *Stratified Cylinders Seals*, 143; P. Amiet, "The Mythological Repertory in Cylinder Seals of the Agade Period (ca. 2335-2155 B.C.)", *Art in Ancient Seals*, (Princeton: Princeton University Press, 1980), 41; F. A. M. Wiggermann, "Muşhuşu", *RIA* 8 (1995), 458. Suter, *Gudea's Temple*, 63, 67.

Şekil 10: UrDUN Mührü Suter.**Kaynak:** *Gudea's Temple*, 197, Fig. 21.

Börker-Klähn'ın “Eninnu Steli”nin (Şekil 12) arka yüzünün rekonstrüksiyonu üzerindeki tanrının bu fragmandaki görüntüsü (Şekil 9), stelin üst kısmında, üzerinde tanrının tasvirinin bulunduğu başka bir fragman (Şekil 13) ile birlikte yeniden yapılandırılmıştır.

Şekil 12: Börker-Klähn'ın“Eninnu Stel”i i Rekonstrüksiyonu, Arka Taraf**Kaynak:** Suter, *Gudea's Temple*, 172-173, Fig. 19a.**Şekil 13:** Fragman figür**Kaynak:** Suter, *Gudea's Temple*, 390, ST. 64.

Börker-Klähn'in "Eninnu Steli"nin arka yüzünü restore etmesi üzerine (Şekil 12), tanrının bu kırıklı görüntüsü (Şekil 9), stelin üst kısmında, üzerinde UrDUN'un mührü sahnesinde tanrının sağ elinde tuttuğuna benzer, hasarlı yedi başlı gürz tutan tanrı tasvirinin bulunduğu başka bir fragmanla (Şekil 13) restore edilmiştir. Şekil 9'daki tahtın, tek boynuzlu tacın yalnızca sol ucunun kaldığı mitolojik yaratıklarla süslediği gözlemlenmektedir. Börker-Klähn, rekonstrüksiyonunda (Şekil 12) bu tek boynuzlu tacı, tanrının ganimetlerinden biri olan bizon adama ve yine onun arabasında tasvir edilen bir figüre atfeder (Şekil 7).²⁰

Tanrıça Bau (Baba)

Girsu'nun koruyucu tanrıçası olan Bau, Gudea'nın yazıtlarında "An'ın en büyük kızı", "Güzel Kadın", "Urukug'un Hanımı" ve "Bereket Hanımı" olarak anılır.²¹ Tanrıçanın merkezi kült alanı, Lagaş'ın başkenti Girsu şehrinde bulunan É-tarsirsir Tapınağı'dır. Lagaş panteonundaki en önemli rolü, Ningirsu'nun karısı olmaktadır.²² Tanrıça Bau'nun Ningirsu'dan Igalima ve Şulşagana adında iki oğlu ve Ningirsu'nun babalığı iddia edilmeyen yediz kızları vardı.²³

Bau, Silindirler'deki anlatılarda, kendisi ve Ningirsu'nun Eninnu'ya getirildiği Cyl. B'deki önemli bölüm dışında çok büyük bir rol oynamaz: "Bau odasına girdi; evine düzenleyen becerikli bir kadın. Uyku odasına girdi ve taşan Dicle gibiydi. Kulağını rahatlamak için oraya koydu, hanım, parlak An'ın kızı -- meyve veren yeşil bir bahçe. Güneş göründü, kaderler belirlendi - Bau odasına girmişti, Lagash bolluk içindeydi!" (Silindir B V 10-18) İlerleyen bölümde ise tapınağın farklı kısımları ve tanrıların büyük yatağı anlatılıyor: "... taze otlar ve çiçeklerle dolu kutsal örtüsünde, anne Bau efendisi Ningirsu ile rahatça dinleniyordu" (Silindir B XVI 20 – XVII 1-3). Bu anlatılar, kutsal bir evlilik törenini tanımlıyor olarak yorumlanabilecek gibi görünmekle birlikte, doğurganlık ve bereket en azından bu tanrıçanın birincil güç alanları arasında olduğunu gösteriyor.

Gudea dönemi sanatında Bau'nun temsili konusunda onunla ilişkilendirilen herhangi bir imge kesin olarak mevcut değildir. Ancak bir tanrıçayı tasvir eden iki adet fragman üzerinde tasvirler bulunmaktadır ve elbisesi, tacı ve tavrı yüksek rütbeli bir tanrıçaya ait olduğundan bu figür Bau ile özdeşleştirilmeye adaydır. Bu tasvirlerden biri, Gudea'nın bir steline ait olduğu düşünülen bir kireçtaşı fragmanının (Şekil 14) üzerinde, sol eliyle su taşan bir vazo tutan, tam yüzlü bir tanrıçayı betimlemektedir. Burada tanrıça çok boynuzlu başlığı olan farbalalı bir giysi giymekte ve biri birçok halkadan, diğeri de üç boncuktan oluşan iki kolye takmaktadır.

Şekil 14: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 348, ST. 7.

²⁰ Suter, *Gudea's Temple*, 200-201.

²¹ J. Dyneley Prince, "A Hymn to the Goddess Bau", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 24, No. 1 (Oct., 1907), 63; St E I 6-9, Suter, *Gudea's Temple*, 41.

²² Nicole Brisch, "Baba (goddess)", *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*, Oracc and the UK Higher Education Academy, 2013, [http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/baba/], erişim: 10 Ekim 2024; Suter, *Gudea's Temple*, 111.

²³ Cyl. B XI 3-14, Edzard, *Gudea and His Dynasty*, 94; Black ve Green, *Gods, Demons, and Symbols*, 39.

Giyisi ve tacı nedeniyle, ayrıca muhtemelen tahta çıktığı ve bir ricacı kabul ettiği için, bu tanrıçanın, Gudea'nın küvetindeki (Şekil 17a-b17) su taşan vazoya ilişkilendirilen küçük bir tanrı olamayacağı düşünülmektedir. Dahası, benzer oran ve düzen açısından, bu fragmanda tasvir edilen tanrının, Tanrıça Bau'nun eşi Ningirsu ile özdeşleştirildiği başka bir fragman üzerindeki imgeyle birçok özelliği paylaştığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle Şekil 14'teki tanrıçayı Ningirsu'nun karısı Bau olarak düşünmek cazip gelebilir. Bununla birlikte, su taşan vazo, Gudea dönemi sanatındaki sunum sahnelerinde genel bir refah sembolü olarak uygulanmıştır ve bu nedenle refah bahşedilmesi de kesinlikle Lagaş panteonunun en yüksek tanrıçasına yakışırdı.²⁴

Üzerinde yüzünün tümünün betimlendiği tanrıçanın, Bau'yu temsil ettiği değerlendirilen bir diğer tasvir de tanrıçanın sol kolunu kaldırarak çok boynuzlu başlıkla farbalalı bir giysi giymiş olarak resmedildiği bir kireçtaşı fragmandır (Şekil 15).

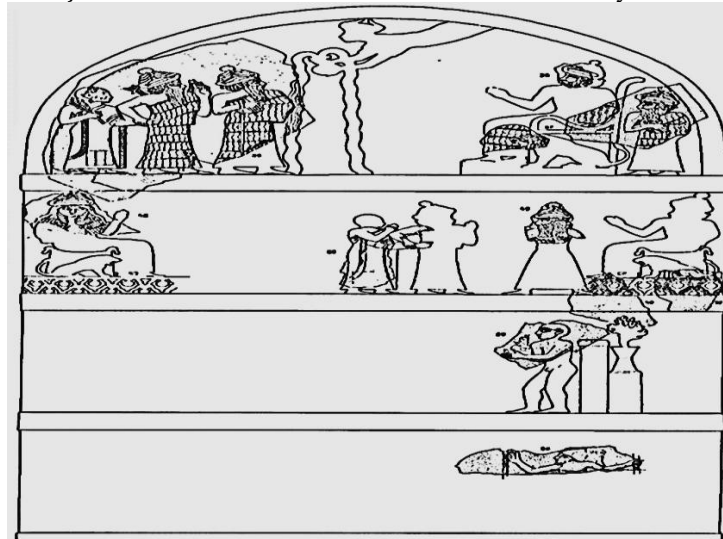
Şekil 15: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 376, ST. 35.

Dalgalı saçları, uçları kavisli dört tutamdan oluşur; bunlardan ikisi omuzlarına, diğer ikisi ise göğsüne doğru inmektedir. Börker-Klähn'in "Enki Steli"nin Rekonstrüksiyonu'nda (Şekil 4) bu fragman, ön yüzdeki üst frizde, Ningirsu'ya yapılan sunum sahnesini gösteren stelin ikinci sırasına yerleştirilmiştir.

Şekil 4: Börker-Klähn'in "Enki Stel"i Rekonstrüksiyonu.

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 175, Fig. 19d.

²⁴ Suter, *Gudea's Temple*, 200-201.

Ancak Suter, bu tasvirin, muhtemelen Ningirsu'nun eşi Bau'ya yapılan bir sunu sahnesinin olası bir parçası olarak, Börker-Klähn'ın Rekonstrüksiyonu'ndaki stelin üst frizinin diğer tarafına yerleştirilmesi gerektiğini düşünmektedir (Şekil 4). Bu fragmanlı tasvirlerle ek olarak, Gudea'nın mührünün (Şekil 1) sunum sahnesinde, su taşan vazoları tutan ve akan vazolardan oluşan bir taht üzerinde oturan tanrının, Gudea'ya refah bahşeden yüksek bir rütbeli bir tanrı olması gerektiğinden, ya Ningirsu ya da Bau gibi yüksek bir rütbede olduğu düşünülmektedir.²⁵

Temel Çivisini Tutan Diz Çökmüş Tanrı

Gudea dönemine ait yapı temeli figürinlerinin büyük bir kısmı, üzerinde yazıt bulunan bir çivi tutmuş, diz çöken bir tanrı tasviridir (Şekil 16a-b).

Şekil 16a: Bir Temel Çivisi Tutan Diz Çökmüş Tanrı.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1902-0412-678; erişim: 10 Ekim 2024.

Şekil 16b: Bir temel çivisi tutan diz çökmüş tanrı.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1902-0412-678; erişim: 10 Ekim 2024

Boynuzlu başlığı sayesinde bu figür tanrı olarak tanımlanmaktadır. Bu yapı temeli figürinlerinin çoğunluğu Ningirsu'ya, ikisi Igalim'e ve biri Şulşaga'ya adanmıştır. Fakat, yazıtların büyük oranda tahrip olması nedeniyle beş figüründen birinin kime adandığı gözlenememektedir. Gudea'nın yontulmuş bir steline ait bir fragmanda, çivi tutan benzer bir figürinin bir tanrının elinde olduğu görülüyor. Çivi tutan bu tanrı, tapınağın temelini sembolik

²⁵ Suter, *Gudea's Temple*, 175 (Fig. 19b), 196, 203, 228-229, 233.

anlamda kalıcı olarak yere "çakmaktadır".²⁶ Bu temel yatakları, tapınağı kimin inşa ettiğini herkese hatırlatmak ve tapınağı yıkacak herkesi lanetlemek için elzemdi. Bu yüzden çoğu temel çivisi yazılıydı. Bu figürinle tasvir edilen tanrının kimliği hala bilinmiyor, ancak Ur-Ba'u ve Gudea'nın kişisel tanrısı olabilir.²⁷

Su Taşan Vazolarla Tasvir Edilen Tanrıçalar

Büyük bir kireçtaşı küvet (Şekil 17) üzerinde, arka arkaya ve ellerinde sırayla su taşan vazolar tutarak yürüyen yedi tanrıça ve yukarıdaki bir vazodan diğerine su döken yedi küçük tanrıça tasvir edilmektedir. Tüm tanrıçalar pileli giysiler ve tek boynuzlu başlıklar giymiş olarak betimlenmiştir; bu da bu tanrıçaların düşük rütbeli olduklarını ima etmektedir. Bu tanrıçaların, aynı figürün çoğalmaları olması nedeniyle, bireysel bir tanrıyı tasvir etmek yerine, bir kavramı kişileştirebilecekleri düşünülmektedir. Bununla birlikte, su taşan vazodan refah ve bolluğun sembolü olması sebebiyle, Ningirsu'ya adanan bu Gudea küvetinin refah için bir talep olarak anlaşılacağı gibi, bunun elde edilen bir başarının övücü olarak da düşünülebileceği öne sürülür.²⁸

Şekil 17a: İçinden su taşan vazolarla tanrıçalar.

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 54, Fig. 8; s. 324, SV.

Şekil 17b: İçinden su taşan vazolarla tanrıçalar.

Kaynak:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sacred_basin,_a_gift_from_Gudea_to_the_temple_of_Ningirsu._From_Girsu,_Iraq._2144-2122_BCE._Ancient_Orient_Museum,_Istanbul.jpg

E.T: 10.10.2024

²⁶ <https://www.themorgan.org/collection/ancient-near-eastern-seals-and-tablets/214076>; erişim: 5 Ekim 2024).

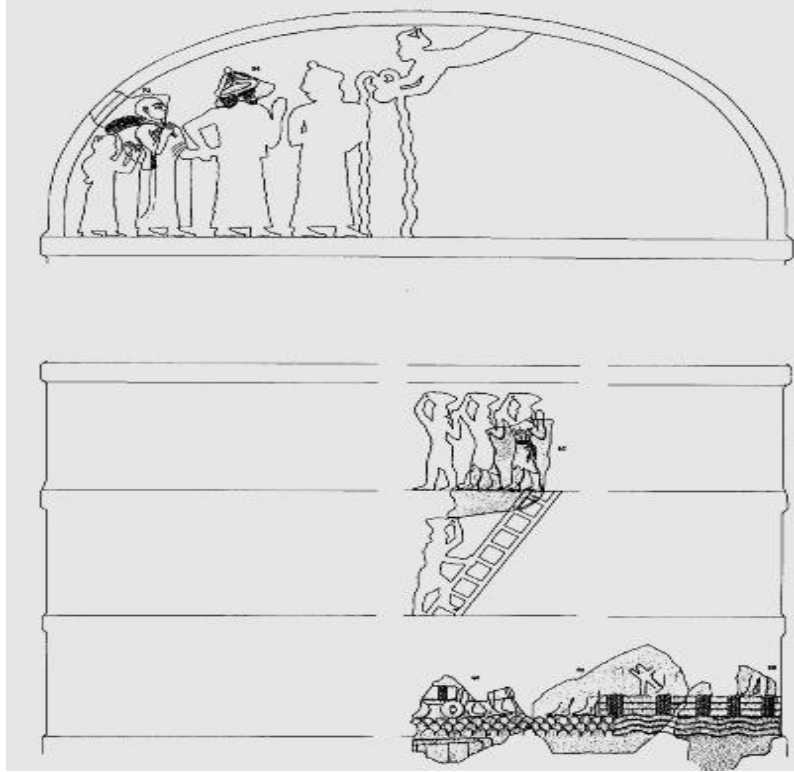
²⁷ G. Dardeniz, "Cultic Symbolism at the City Gates: Two Metal Foundation Pegs from Tell Atchana, Alalakh (Turkey)", *ADALYA XIX*, (2016), 36-37.

²⁸ Suter, *Gudea's Temple*, 63 ve dn: 116.

Diğer Tanrılar

Lamma, insan şeklinde tasarlanmış, kendisine tapanlara koruma sunan Sümer tanrıçasıdır. Belirli bir tanrı olmak yerine, belirli bir ilahi rolün vücut bulmuş halidir. Bu tanrıça sanatta genel olarak, kendisine tapanları yüksek rütbeli tanrıların huzuruna getiren bir kişi olarak tasvir edilir. Tasvirlerde her iki kolu da yüce bir tanrıya yakarış jesti olarak kaldırılmıştır. Panteondaki düşük konumunun göstergesi olan tek boynuzlu bir başlık ve pileli bir giysi giymiştir.²⁹ Gudea'nın mührünün sunum sahnesinde (Şekil 1), Silindir B'de anlatıldığı gibi, geçit alayının arkasında, Gudea'yı takip ederken tasvir edilmiştir: "*Onun iyilik Lamma'sı onu arkasından takip etti*" (Silindir B II) 10).³⁰ Bir stelin üst frizine ait bir fragman üzerindeki görüntüsünde (Şekil 11), bir palmiye dalı tutan Gudea figürünün arkasında, havaya kaldırılmış iki elin yan yana görüldüğü bir sunum sahnesi resmedilmiştir; bu, yalnızca bir Lamma figürüne işaret eden bir harekettir. Mühürdeki tasviriyle karşılaştırıldığında (Şekil 1), bu resim onu Gudea'dan daha küçük bir boyutta betimlemektedir.

Şekil 11: Börker-Klähn'ın "Eninnu Stel"i rekonstrüksiyonu, ön taraf.

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 171, Fig. 19b.

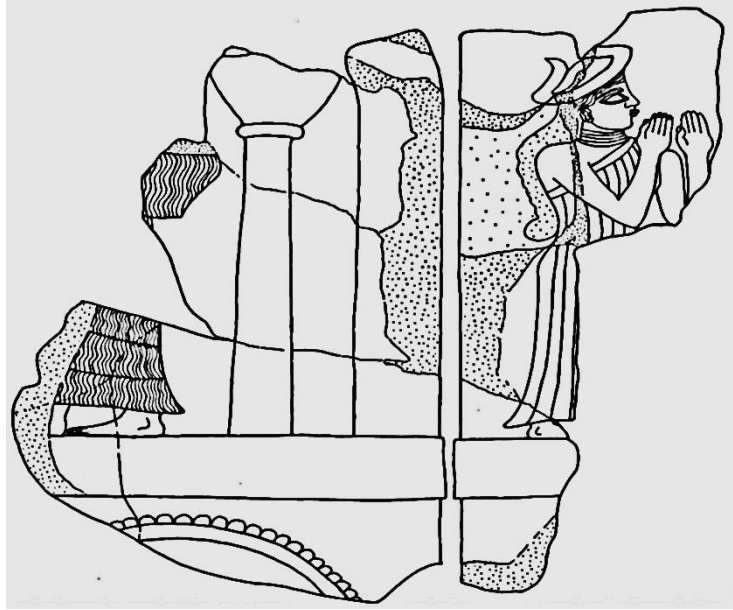
Başka bir stel fragmanı (Şekil 18) onun görüntüsünü daha büyük resmetmektedir. Gudea'nın mühründeki gibi (Şekil 1), burada da her iki kolunu yukarı kaldırmış, tek boynuzlu bir taç takmış ve pileli bir giysi giymiştir.

²⁹ Black ve Green, *Gods, Demons, and Symbols*, 115; Suter, *Gudea's Temple*, 257; C. E. Suter, "The Divine Gudea on Ur III Seal Images", *Beyond Hatti : A Tribute to Gary Beckman*, Atlanta: Lockwood Press, 2013, 317.

³⁰ Suter, *Gudea's Temple*, 286.

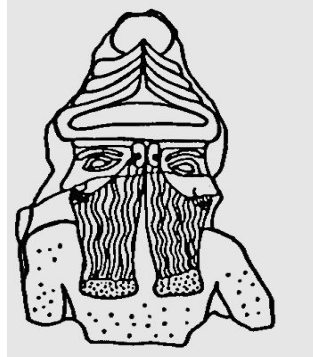
Şekil 18: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 350, ST.9.

Ancak burada saçları omzundan beline kadar sarkarken, mühürde içe doğru kıvrılarak kısa bir kuyruk halinde bağlanmış olarak tasvir edilmiştir.

İsimud daha önemsiz bir tanrıdır ve tanrı Enki'nin hizmetkarıdır. Çok boynuzlu bir başlık takan, zıt yönlere bakan iki yüzlü bir figürle temsil edilmiştir. Onun bu tasvirini taşıyan bir fragman (Şekil 19) bulunmaktadır.

Şekil 19: Fragman figür

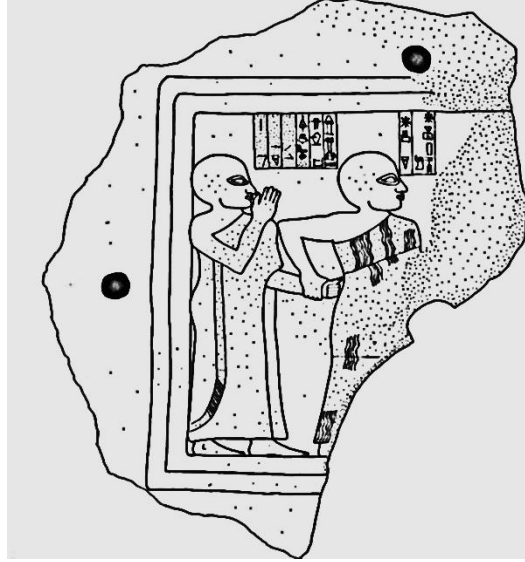
Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 380, ST. 41.

Börker-Klähn'ın "Enki Stela"sının Rekonstrüksiyonu'nda (Şekil 4) bu fragman, İsimud'un, Enki olduğu düşünülen tahttaki tanrı ile Gudea'nın elini tutan aracı tanrı arasında durduğu stelin ikinci frizinde yer alır. Bu sunum sahnesinde Börker-Klähn, tanrının tahtını, solunda çömelmiş bir aslan ve içinden su taşan vazolar üzerine yerleştirilmiş olarak yeniden yapılandırır. Tanrıça Bau'nun tasvirini de tahtta oturan tanrının tam karşısına aynı şekilde restore ettiği taht üzerine yerleştirir. Ancak, Gudea'nın mühüründeki tasvirle (Şekil 1) benzerliği doğrultusunda, bu sahnedeki aslanlar ve su taşan vazolar da Ningirsu ile ilişkilendirilebilir; çünkü, Gudea metinlerinde İsimud hiç bahsedilmemiştir ve onun efendisi olan Enki, her ne kadar Silindir yazıtlarında anlatılan Enninu Tapınağı'nın inşasına katılmışsa da, Gudea'nın hükümdarlığı sırasındaki Lagaş kültüründe çok küçük bir rol oynamıştır. Ayrıca, Akad mühürleri üzerindeki tasvirlerde sıkça görülen İsimud, insanların Enki ile tanıştırıldığı sunum

sahnelerinde pek yer almadığından, bu fragman, onun efendisi Enki'nin görselleştirilmesi olabilecek bir Gudea dikilitaşının alt frizine restore edilebilir.³¹

Alla, Ningișzida'nın elçisi olan küçük bir tanrıdır. Bu tanrı firfırlı bir elbise giymiş ve fragman halindeki bir kapı plakası üzerinde başı çıplak olarak tasvir edilmiştir (Şekil 20).

Şekil 20: Fragman figür

Kaynak: Suter, *Gudea's Temple*, 322, Fig.10.

Burada Gudea'nın mühründeki Ningișzida'nın yaptığı gibi Gudea'nın sağ bileğini tutmaktadır (Şekil 1). Bu nedenle, mühür üzerindeki sunum sahnesinde olduğu gibi, Gudea tasvirinin üzerindeki yazıt bu kapı plakasının ona ithaf edildiğini gösterdiğinden, kendisine yaklaştıkları tahtta oturan tanrının Ningișzida olması beklenir.³²

Sonuç

İkonografi, bazı tanrılarla ilişkilendirilen hayvanlar veya nesnelere tanrıların güçsel sembollerini ve niteliklerini ortaya koymanın yanı sıra bu niteliklerle genellikle gücü, otoriteyi ve tanrılar ve tanrıçaların panteonda oynadıkları belirli rolleri ifade eder. Önemli sembolik anlamları iletmeye hizmet eden ikonografi, tanrıların çeşitli sanatsal biçimlerde nasıl temsil edildiğini ve anlaşıldığını açığa çıkarır. Aynı zamanda bu sembollerle tasvir edilen tanrıların huzuruna çıkarılan yöneticiler resmedilerek kraliyet ideolojisinde yöneticilere de ilahi nitelikler ve koruyuculuklar atfedilmiştir. Bu durum kralın tanrılar ve halk arasında bir aracı olarak hareket ettiğini, genellikle düzeni korumak ve toplumsal istikrarı sağlamak için gerekli olarak görüldüğünü ima eder. Bu bağlamda, dini kurumlar, siyasi güç ve sanatsal temsiller, kralın ilahi hükmetme hakkını güçlendirmek için iç içe geçer.

Görsellerdeki tanrılar, genel olarak dört çift olan boynuzlu başlıkları ve tanrılara ait firfırlı elbiseleriyle ayırt edilmektedirler. Lamma gibi pantheonda daha alt sıralarda yer alan düşük rütbeli tanrılar ve su taşan vazolu tanrıçalar genellikle tek boynuzlu bir taç ve pileli bir elbise ile tasvir edilmişlerdir. Bazı tanrısal figürler, belirli bir tanrının tanımlanmasını sağlayan belirli özellikleri taşıırken, bazılarının kimliği de ilk bakışta net olarak anlaşılabilir değildir. Omuzlarında yılan-ejderha şeklindeki karakteristik fiziksel özelliğiyle temsil edilen Gudea'nın kişisel tanrısı Ningișzida, ilk grubun tek örneği iken, diğer tanrısal figürler, bunların kesinlikle kimliklerini doğrulayacak göstergeler olmasa da, jestleri, nitelikleri ve duruşları ile ayırt edilirler. Özetlemek gerekirse, Gudea dönemi sanatında tasvir edilen tanrılar, yüksek rütbeli

³¹ Suter, *Gudea's Temple*, 202-203.

³² Suter, *Gudea's Temple*, 68, 321.

tanrılar olan Ningişzida, Ningirsu, Bau ve düşük rütbeli tanrılar olan Lamma, İsimud, Alla, su taşan vazolu tanrıça ile temel çivisi tutan tanrıdır. Yüksek rütbeli tanrılar arasında Ningirsu ve eşi Bau, tahta çıkmış ve Gudea'yı kabul eden veya onu kutsayanlar olarak temsil edilirken, Gudea'nın kişisel tanrısı Ningişzida, Gudea ile onun himaye ettiği kişi arasında aracı olarak gösterilmiştir.

Kaynakça

- Amiet, P. (1980). "The Mythological Repertory in Cylinder Seals of the Agade Period (ca. 2335-2155 B.C.)", *Art in Ancient Seals*, Princeton: Princeton University Press.
- Black J. - Green A. (1992). *Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia*, The British Museum Press, London.
- Brisch, N. (2013). "Baba (goddess)", *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*, Oracc and the UK Higher Education Academy, [http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/baba/]
- Bunn, J. T. (1967). "Origin of the caduceus motif", *JAMA* 202/7, s: 615- 619.
- Dardeniz, G. (2016). "Cultic Symbolism at the City Gates: Two Metal Foundation Pegs from Tell Atchana, Alalakh (Turkey)", *ADALYA XIX*, s. 36-37.
- Edzard, D. O. 1997. *Gudea And His Dynasty*, University of Toronto Press, Toronto.
- Frankfort, H. 1955. *Stratified Cylinders Seals from the Diyala Region*, OIP 72, The University of Chicago Press, Chicago.
- Frothingham, A. L. (1916). "Babylonian Origin of Hermes the Snake- God, and of the Caduceus I", *American Journal of Archaeology* 20/2, s. 175-211.
- Hart, "G. D. (1972). The earliest medical use of the caduceus", *Canadian Medical Association Journal* 107/11, s. 1107-10.
- Hurowitz, V. (1992). *I Have Built You an Exalted House: Temple Building in the Bible in Light of Mesopotamian and North-West Semitic Writings*, JSOT Press, Sheffield.
- Lambert, W. G. (1997). "Sumerian Gods: Combining the Evidence of Texts and Art," I. L. Finkel - M. J. Geller, (eds.), *Sumerian Gods and Their Representations*, Cuneiform Monographs, 7, Brill, Leiden-Boston.
- Leick, G. (2003). *A dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, Routledge, London New York.
- Meyer, E. (1906). *Sumerier und Semiten in Babylonien*, Verlag der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Prince, J. D. (1907). "A Hymn to the Goddess Bau", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 24, No. 1, s. 62-75.
- Retief, F. ve Cilliers P. L.. (2002). "Snake and staff symbolism, and healing" *South African Medical Journal* 92/7, s. 553-6.
- Sanders, N. K. (2019). "The Return", *The Epic of Gilgamesh. Assyrian International News Agency*. Books online, s. 22-3. (Available from: http://www.aina.org/books/eog/eog.pdf. Erişim:29 Ekim 2019);
- Steinkeller, P. (1988). "The Date of Gudea and His Dynasty", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 40, No. 1, s. 47-53.
- Streck, M. P. (2001). "Ninurta/Ningirsu A." *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, vol. 9, s. 512-22.
- Stone, A. (2013). "Ningişzida (god)", *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*, Oracc and the UK Higher Education Academy, [http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/ningizida/]
- Suter, C. E. (2000). *Gudea's Temple Building: The Representations of an Early Mesopotamian Ruler in Text and Image*. Cuneiform Monographs 17, Styx Publications, Groningen.
- Suter, C. E., (2013). "The Divine Gudea on Ur III Seal Image", B. J. Collins - P. Michalowski

- (eds.), *Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman*, Lockwood Press, Atlanta, s. 309-324.
- Vacín, L. (2011). "Gudea and Ningišzida: A ruler and His God", *U4 du11-ga-ni sá mu-ni ib du11: Ancient Near Eastern Studies in memory of Blahoslav Hruška*, ISLET Verlag, Dresden, s. 253-275.
- van Buren, E. D. (1934). "The God Ningizzida", *Iraq*, Vol. 1, No. 1, s. 60-89.
- van Buren, E. D. (1933). *The Flowing Vase and the God with Streams*, Berlin: Hans Schotz.
- Ward, W. H. (1910). *Seal Cylinders of Western Asia*. Washington, GC.: Carnegie Institution.
- Weiss, D. (2020). "Temple of the White Thunderbird", *Archaeology*, Vol. 73, No. 1 (January/February), s. 38-45.
- Wilson, R. (1922), "The Caduceus and Its Symbolism", *Annals of Medical History* 4/3, (Sep.), s. 301–303.
- Wiggermann, F. A. M. (1995). "Mušhuššu", *RIA* 8, s. 455-462.
- Winter, I. J. (1992). "'Idols of the King': Royal Images as Recipients of Ritual Action in Ancient Mesopotamia", *Journal of Ritual Studies* 6/1, 13-42.
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sacred_basin,_a_gift_from_Gudea_to_the_temple_of_Ningirsu._From_Girsu,_Iraq._2144-2122_BCE._Ancient_Orient_Museum,_Istanbul.jpg.
- <https://www.artworkarchive.com/profile/gtu/artwork/the-libation-vase-of-gudea>.
- https://louvrebible.org.uk/oeuvre/98/louvre_departement_antiquites_orientales.
- https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1902-0412-678.
- <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Neo-Sumerian-Neo-Sumerian/1029543/Gudea's-Libation-Vase-for-Ningishzidda.html>.
- <https://www.sumerianorigins.com/post/libation-vase-of-gudea>.
- <https://www.themorgan.org/collection/ancient-near-eastern-seals-and-tablets/214076>.

EDEBİYAT - LITERATURE

Muzaffer İzgü'nün "Ekmek Parası" Romanında Hayat Mücadelesi ve Bir Çocuk Karakter: Kemal*

In Muzaffer İzgü's "Ekmek Parası" Novel the Struggle for Life and a Child Character: Kemal

Mustafa KARABULUT**

Öz

Muzaffer İzgü, çocuk edebiyatının önemli isimlerindedir. Yoksul bir ailenin üyesi olarak hayata başlayan yazar, çocukluk yıllarında birçok işte çalışır. O, birçok eserinde çocukluk yıllarına dair anılarından yararlanır. Muzaffer İzgü'nün Ekmek Parası adlı eserinde de çocukluk yıllarının yansımaları görülür. Başkişi Kemal'in babasının adı Ahmet, annesinin ise Havva'dır. Bu isimler yazarın babasıyla annesinin ismiyle aynıdır. Eserdeki Kemal de bir bakıma yazarın kendisidir. Kemal; annesi, babası ve ağabeyiyle yaşayan yoksul bir ailenin çocuğudur. Ailece en küçük mutluluklardan bile zevk almaktadırlar. Aile, yoksul olmasına rağmen isyan etmez, aksine zorluklarla mücadele eder. Pek sağlam olmayan eski bir kiralık evde otururlar. Kemal'in babası Ahmet Efendi, çoğu zaman işsizdir. O, gece bekçiliği, garsonluk vb. işlerde çalışır. Kemal hastalanınca annesi ve babası onu sırtlarında hastaneye götürürler. Annesi Havva Hanım, temizlik işleri yapar. Ağabeyi Ali de ailesine yardım için sürekli çalışır. Kemal'in okula gidecek bir ayakkabısı bile yoktur. Kemal, annesinin parası olmadığı için bir iş bulup çalışarak balon almak ister. Kemal, naneşekeri, limonata ve darı satarak ekmek parası kazanmak ister. Şiddetli yağın yağmurda evleri yıkılınca mücadeleyi yine bırakmazlar ve bir gecekondu yaparlar. Bu makalede amaç, Ekmek Parası adlı romanın başkişisi olan Kemal'in sorunlarla mücadele etme gücünü ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Muzaffer İzgü, Ekmek Parası Romanı, Hayat Mücadelesi

Abstract

Muzaffer İzgü is one of the important names in children's literature. The author, who started life as a member of a poor family, worked many jobs during his childhood. He uses his memories of his childhood in many of his works. Reflections of his childhood years can also be seen in Muzaffer İzgü's work titled Ekmek Parası. The main character Kemal's father's name is Ahmet and his mother's name is Havva. These names are the same as the author's father and mother. In a way, Kemal in the work is the author himself. Ripeness; He is the child of a poor family who lives with his mother, father and older brother. As a family, they take pleasure in the smallest happiness. Although the family is poor, they do not rebel, on the contrary, they struggle with difficulties. They live in an old rented house that is not very solid. Kemal's father, Ahmet Efendi, is unemployed most of the time. He works as a night watchman, waiter, etc. works at jobs. When Kemal gets sick, his mother and father take him to the hospital on their backs. His mother, Havva Hanım, does cleaning work. His older brother Ali also works constantly to help his family. Kemal doesn't even have a pair of shoes to wear to school. Since his mother has no money, Kemal wants to find a job and work to buy balloons. Kemal wants to earn a living by selling mint candies, lemonade and millet. When their house collapses in the heavy rain, they do not give up the struggle and build a shanty house. The aim of this article is to reveal the power of Kemal, the main character of the novel Ekmek Parası, to struggle with problems.

Keywords: Muzaffer İzgü, The Novel Ekmek Parası, Life Struggle

Extended Summary

Muzaffer İzgü, one of the important names in Turkish literature, is known especially for his works in the field of children's literature. Muzaffer İzgü also uses his childhood memories in his work Ekmek Parası. Kemal in the work is in a way the author himself. Kemal is the child of a poor family living with his mother, father and older brother. The family enjoys the smallest happinesses. Despite being poor, the family does not rebel, on the contrary, they struggle with difficulties. They live in an old rented house that is not very sturdy. Kemal's father Ahmet Efendi is unemployed most of the time. He works as a night watchman, waiter, etc. When Kemal gets sick, his mother and father carry him to the hospital on their backs. His mother

* Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 22K750 Numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

This study was supported by Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) under the Grant Number 22K750 The authors thank to TUBITAK for their supports.

** Prof. Dr. Adıyaman Üniversitesi Fen Ede.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkarabulut@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6259-0868

Havva Hanım does cleaning work. His older brother Ali also works constantly to help his family. This article will tell about Kemal's strength in struggling with problems, the main character of the novel *Ekmek Parası*.

In this study, Muzaffer İzgü's novel *Ekmek Parası* will be analyzed. While preparing the article, firstly the sources related to the author will be scanned and the novel *Ekmek Parası* will be read. In this respect, the study will be completed with the methods of research, reading, analysis and interpretation.

Muzaffer İzgü is one of the most important writers of children's literature. He draws on his memories from his childhood and teaching years in some of his works. His work called *Ekmek Parası* expresses the determination of a poor family to hold on to life and struggle with problems. The protagonist of the novel is a child character, Kemal. Kemal is in a way the author himself in the novel. İzgü also experienced financial difficulties in his childhood and worked many jobs. He is also a child laborer like Kemal. In Muzaffer İzgü, Kemal's mother and father's names are Havva and Ahmet. This book is in a way an autobiographical work. The Kemal character that the author has drawn is a hardworking, combative, who does everything to cope with problems, who does not give up, is not fatalistic, is bold, helpful, self-sacrificing, loyal to his family, is not fatalistic, determined, and does not lose his joy of life. Almost everyone in the family works for "bread money". Kemal also wants to earn his bread by working many jobs. In addition to these, he loves reading. Although he does not have clothes and shoes to go to school, he meets this need with difficulty and continues to go to school. His biggest dream is to study and become a teacher. Muzaffer İzgü, with this work, also gives educational messages, and especially wants to convey that children should not give up in the face of life's difficulties, never lose their joy of life, and never give up on working and their determination to fight.

In the novel *Ekmek Parası*, themes such as poverty, determination to struggle, work, solidarity, education, child labor, sacrifice, etc. come to the fore. In the novel *Ekmek Parası*, poverty is conveyed through the eyes of Kemal, the main character of the novel. Kemal, the main character of the work, is like a symbol of struggle and determination. There is a harmony between his words and his behavior. He is a person who loves to work, respects his family, is content with what he has, is friendly, does not betray trusts, and respects his elders. Kemal is someone who knows the value of the values he has, can catch small happinesses, and is at peace with life. Kemal, who both goes to school and works to contribute to his family, is like a child who has grown up and shrunk. He cannot spare time for many things that other children do because he works. He can manage to turn tasks that challenge him into games. He dreams by looking at the movie poster his father has stuck to the ceiling of the house. The main character of the novel is Kemal, a child character. Kemal is, in a way, the author himself in the novel. İzgü also experienced financial difficulties in his childhood and worked many jobs. He is also a child worker like Kemal. In Muzaffer İzgü, Kemal's mother and father's names are Havva and Ahmet. This book is in a sense an autobiographical work. The Kemal character that the author has drawn is a hardworking, combative, does everything to cope with problems, does not give up, is not fatalistic, is bold, helpful, self-sacrificing, is loyal to his family, is not fatalistic, is determined, and does not lose his joy of living. Almost everyone in the family works for "bread and butter". Kemal also wants to earn his bread and butter by working many jobs. In addition to these, he also loves to read. Although he does not have clothes and shoes to go to school, he meets this need, albeit with difficulty, and continues to study. His biggest dream is to study and become a teacher. Muzaffer İzgü also gives educational messages with this work, and especially wants to convey that children should not give up in the face of difficulties in life, never lose their joy of living, and never give up on working and their determination to fight.

Giriş

Muzaffer İzgü, 29 Ekim 1933 tarihinde Adana'da dünyaya gelmiş olup çocuk edebiyatının önemli isimlerindedir. O, gülmece türünde kaleme aldığı eserlerle de Türk edebiyatında önde gelen sanatçılardandır. Yazar, 26 Ağustos 2017'de İzmir'de hayata veda eder. Cumhuriyetimizin 10. yıl dönümünde dünyaya gelen İzgü'nün babası Ahmet Bey, annesi ise Havva Hanım'dır. Babası, Elazığ'ın Dişidi köyünden Adana'ya çalışmak için gelir. İzgü, yoksul bir ailenin ferdi olarak hayata başlar. "İzgü, çocuk yaşta işportacılık, fırın işçiliği, çıraklık, hamallık, ırgatlık gibi aslında yaşının ve bedeninin kaldıramayacağı işlerde çalışmıştır. Yaşamının bu zor dönemleri, yazarın yapıtlarına da yansımış ve çalışan yoksul çocukların yaşadıkları sıkıntılar, haksızlıklar romanlarına konu olmuştur" (Yılmaz, 2007, s. 21). Bütün olumsuzluklara rağmen okul yıllarında okuma alışkanlığı edinir. Diyarbakır Öğretmen Okulu'nu tamamlayan yazar, daha sonra Silvan ve Aydın'da öğretmenlik yapar. İzgü, 1978'de emekli olarak İzmir'e yerleşir.

Muzaffer İzgü, gerek çocukluk, gerekse öğretmenlik yıllarındaki anılarını edebi faaliyetlerinde de başarıyla kullanır. İçinden çıktığı halkı yakından tanıyan yazar, adeta hayata bir ayna tutar. "Diyarbakır Öğretmen Okulu'nda öğrenciliğe başlayana kadar, Adana'da yaşayan İzgü, gecekondu yaşamının bütün zorluklarını görmüştür. Bu sebeple kendi hayatına da yer verdiği *Zıkkımın Kökü* adlı romanı başta olmak üzere; *Gecekondu*, *İlyas Efendi*, *Halo Dayı* ve *İki Öküz*, *İt Adası*, *Dilber* adlı eserlerinde halkın inanmaları sonucunda yaptığı ritüeller, kutsal olarak attettikleri nesnelere, geçiş dönemleri, yaşam şartlarındaki zorluklar ve verilen mücadeleler gibi halkı ilgilendiren unsurlar yer almaktadır." (Akyüz, 2022, s. 433). 1959'da ilk yazısı Aydın'da Hüraydın Gazetesi'nde çıkar. Sonra ise Demokrat İzmir Gazetesi'nde yazmaya devam eder. Daha sonraları Milliyet ve Akşam gazetelerinde de yazıları yayınlanır. Bunlardan başka Akbaba dergisinde de öyküler kaleme alır.

Yazmayı adeta bir zorunluluk gibi algılayan İzgü, kalabalıklar arasında dolaşmayı ve halkın içine girmeyi sever. "Yazarın çok okuması, yorumlar yapabilmesi ve iyi bir gözlemci olması zorunludur ona göre. Konusu daha çok insan olduğuna göre toplumsal psikoloji yanında insan psikolojisini, felsefeyi de bilmesi gerekir bir yazarın. Dünyada olup biten gelişimleri ve oluşumları yakından izlemelidir" (Uyguner, 2005, s.16). Bu bakımdan o, kapılarını halk kültürü ürünlerine sonuna kadar açar. Yazar, bazı eserlerinde kendi hayat hikâyesinden yararlanır. İzgü, diğer romanlarında kurmaca unsurları olsa da *Zıkkımın Kökü* ve *Ekmek Parası* ile *Ben Çocukken* adlı romanların bire bir anıları olduğunu söylemiştir (Demir, 2006, s.160). Bu eserleri otobiyografik özellikler taşıması bakımından ayrı bir önem taşır.

İzgü, bir eserden çok yönlülük bekler. Buna göre bir eserden beklenen husus, okuyucuyu güldürebilen, hüznlendirebilen ve düşündürebilen özelliklere sahip olmalıdır. "Çünkü eser, okuyucusunu hem ruhsal hem de mantıksal olarak harekete itmeli ve kendisinin bir birey olduğunu hatırlatması gerekir. Eserlerinde, toplumun çarpıklıklarını ortaya çıkartmayı hedefler." (Uluer, 2022, s. 23). Yazar, eleştirilerini açıkça vermeyerek mizahi unsurların arkasında saklar.

Edebi yaşamı boyunca birçok eser yazan Muzaffer İzgü'nün bazı kitaplarını şöyle belirtmek mümkündür: *Anneannemin Erikli Bahçesi* *Anneannemin Akıl Almaz Maceraları 5* (1.baskı 1994), *Bülbül Düdük* (1.baskı 1980), *Can Dayım* (1.baskı 1990), *Ekmek Parası* (1.baskı 1979), *Eşeğin Türküsü* (1.baskı 1995), *Kahraman Kuçu* (1.baskı 1995), *Korkak Kahraman* (1.baskı 1996), *Kuklacı Çocuklar* (1.baskı 2000), *Uçtu Uçtu Ali Uçtu* (1.baskı 1979), *Ökkeş Bahçıvan* (1.baskı 1969), *Ökkeş Lunaparkta* (1.baskı 1970), *Akrobat Pisicik*, *Bando Takımı*, *Bisikletim Vız Vız*, *Bulutlara Simit Satan Çocuk*, *Kahkahacı Sınıf*, *Konuşan Balon*, *Konuşan Kedi*, *Sarı Sapkalı Kardan Adam*, *Uçan Eşek*.

Muzaffer İzgü'nün *Ekmek Parası* adlı eserinin ilk baskısı 1979 yılında yapılır. Eserde olaylar yoksul bir ailenin çocuğu olan Kemal'in ağzından anlatılır. Romanın baş kişisi Kemal'dir. Ayrıca Kemal'in babası Ahmet Efendi, annesi Havva Hanım, ağabeyi, arkadaşları, ev sahipleri vb. kişiler eserde yer alan bazı karakterlerdir. Kemal ve abisi Ali, yoksul bir ailenin çocukları olup bir yandan okula giderken diğer yandan da çalışıp eve para getirmektedirler. Maddi sıkıntılara rağmen ailece birlik içerisinde çalışarak sorunlarla başa çıkmaya çalışırlar.

Yazar, bu eseriyle çalışan çocuk gerçeğine vurgu yapmak ister. İzgü, çocuk edebiyatı türünde birçok ürün vererek, çalışan çocukların dünyasına götürür okuru. "Çocukların düşünme, karşılaştırma, eleştirme gibi bilişsel süreçleri işleten, onların insan ve yaşam gerçekliğini sanatçı bakış açısıyla tanımalarına ve değerlendirmelerine olanak sağlayan yapıtlar" (Sever, 2003, s. 46) çocuk edebiyatında çokça işlenir. *Ekmek Parası* romanı da muhteva olarak eğitsel iletilerle yüklüdür.

Ekmek Parası Romannın Özeti

Kemal; annesi, babası ve ağabeyiyle yaşayan yoksul bir ailenin çocuğudur. Kendisi küçükken ailesi Hürriyet Mahallesi'ndeki eve taşınırlar. Annesi ve babası yeni evde tadilatlar yaparlar. Tavanı sinema kâğıdı ile kaplarlar. Tavandaki sinema afişinde "Tarzan Ormanlar Kralı" yazmaktadır. Çocuklar uyumadan önce bu afişe bakarak hayaller kurarlar. "Evleri küçük olmasına rağmen orada yaşamaktan memnundurlar. Kemal'in babası bir süre odacılık yaptıktan sonra okuması yazması olduğu için müdürün bekçisi olur. Bir süre sonra müdürün yanından ayrılıp kahvede çalışmaya başlar." (Sarıkaya, 2018, s. 97). Kış hazırlığı yaparlar. Ancak toz kömür alabilirler. Birlikte evin sıvasını ve badanasını yaparlar. Bir gün Kemal hastalanır. Annesi, belki nazar değmiştir diyerek kurşun döker, dualar okur. Aile, ilaç ve doktor parası vermeden çocuğun iyileşmesini umut eder. Babası, Çerçi Yusuf'a gider. Onun önerdiği sıvıyı içen Kemal bir türlü iyileşmez. Hastalık ilerleyince baba ve anne, çocuklarını sırtlarında doktora götürürler. Kemal zatürre olmuştur. Ağabeyi Ali, onunla çok ilgilenir.

Kemal iyileştikten sonra babasıyla ve ağabeyiyle ev sahiplerinin yanına gider. Annesi bir sepet nar hazırlar. Çocuklar, kiraya zam yapmaması için ev sahipleri Münevver Hanım'a kendilerini acındırırlar. Sonunda Münevver Hanım kiraya zam yapmaz ve çocuklara yiyecek verir. Bir gün bulgur yapmak için buğday pazarına giderler. İki çuval buğday alırlar. Kaynatmak için komşudan kazan alırlar. Bulgur kaynarken Ahmet Efendi, "Şundaki kokuya bak. Hele bunun içine bir de yağ girdi miydi, o zaman pırzola olur Hava, pırzola." (s.36).*

Kemal, geriye dönüşle babasının evlenmeden önceki yıllarından bahseder. Buna göre babası evlenmeden önce odacılık ve gece bekçiliği yapar. Ahmet Efendi, kendisini gece bekçisi yapan müdürünün evine ara sıra giderek odun kırar, ev işlerine yardım eder. Müdür, onu daha sonra bekçi tahsildarı yapar. Kemal, daha sonra annesi ile babasının nasıl tanıştığından söz eder. Müdürün hanımı, evlerine çamaşır yıkamaya gelen Hava Hanım'a Ahmet Efendi'nin çok iyi adam olduğunu söyleyerek onların evlenmesine ön ayak olur. Kemal, babasının garsonluk yaptığı yılları anımsar: "Ama benim aklım ermeye başladığında babam bir kahvede garsonluk yapıyordu." (s.37).

Aile yoksul olduğu için çocuklarının giyecek ayakkabıları bile yoktur. Babası, nalının üzerine eskimiş yemeniyi çakarak yaptığı ayakkabı Kemal'in başına iş açar. Okulda öğretmeni Leman Hanım'ın isteğiyle sınıf defterini müdürün odasına götürürken ayağı takılır ve müfettişin kahvesinin dökülmesine sebep olur. Odadan çıkarken ayakkabılarından birini kaybeder. Kemal, kendisinin de okuyup müfettiş olabileceğini hayal eder. Ayakkabısının tekini kaybettiğinden koridorda ağlamaya başlar. Müdürün odasında nalını ararlar. Sonunda nalının tekini Müfettiş Bey bulur. Kemal balonları çok sever ancak parası olmadığı için alamaz.

* *Ekmek Parası* adlı kitaptan yapılan alıntılar, (s.) ile gösterilecektir.

Baloncunun dünyanın en mutlu kişisi olduğunu sanır. Balonu olduğunda onu patlatmayacağını söyler. Bu zamana kadar hiç balonu olmadığını belirtir. Nerede bir baloncu görse ardından yürür. Bir gün Ulus Parkı'nda baloncudan balon almak ister. Annesinden para ister, ancak annesinde de para yoktur.

Bir gün Ulu Cami köşesindeyken baloncu rüzgârın etkisiyle elindeki bazı balonları kaçıır, balonlar bir çınar ağacının dallarında asılı kalır. Kemal'in sevdiği kırmızı balon da ağacın tepesinde kalmıştır. Baloncu, Kemal'e; "Bana bak, şu balonları indirirsen, sana birini veririm." (s.49) der. Kemal, bir balon hariç bütün balonları ağaçtan indirir. Baloncudan hakkını istese de baloncu Kemal'in yetişemediği için ağaçta kalan balonu kendisine verdiğini söyler. Ağaçtaki balonu alamayan Kemal, bazen onu izlemeye gider. Kemal, çınar ağacını tepesinde de olsa kendisine ait bir balonu olduğu için çok mutludur. Sabah okula gitmeden önce ağacın altına gelerek balonunu izlemek ister. Ancak balonu patlamıştır. Çalışıp para kazanmaya karar verir. Ağabeyi ile okulun etrafında akide şekeri satmaya başlar. İkinci gün iki kardeş bağırarak şeker satarken gürültü yaptıkları gerekçesiyle bir adam şeker kesekâğdını yere çarpar. İki kardeş şekerlerini yere çarpan adamdan paralarını almak için evinin yakınlarında bağırlar. Sonunda bir kadın çıkarak kimi aradıklarını sorar. Kemal, "Şu emmi aldı elimden döktü şekerlerimi, oysa biz ekmek parası kazanıyoruz." (s.57) der. Kadının yanında bir adam pencereye çıkarak kızgın şekilde bozuk paralar atar. Kemal, paraları bir bir toplar. Şekerlerinin paralarını çıkarırlar, hatta kâra geçerler. Daha sonraları ayrı ayrı gezerek şeker satmaya başlarlar ve daha çok kazanırlar. Bu yaz mevsiminde hem kırmızı hem de sarı balonu, hatta ayakkabısı olur. O zamana kadar iyi bir ayakkabısı olmadığı için yağmur yağdığında ayakları su içinde kalan Kemal, yeni ayakkabı aldığı için artık ayaklarının yağmur yağdığında ıslanmayacağı için sevinçlidir. Bu sebeple, "Ah bir yağmur yağsa" (s.58) diye gökyüzüne bakar. Babası yeni ayakkabıların daha uzun ömürlü olması için lastik çizmeyi nalınların üzerine çakar. Arkadaşları Nedim, Aysel, Nimet ve Jale onunla alay ederler. Şeker satarak kazandığı paralarla aldığı pantolon ise üç ayda yıprandığı için annesi onu kısa pantolona çevirir. Bir gün Lale'nin kalemi kaybolur, arkadaşları Kemal'i hırsızlıkla suçlarlar. Kemal, almadığını söyler ancak kimseyi inandıramaz. Sonunda ağlamaya başlar. Onu Leman Öğretmen'e şikayet ederler. Leman Öğretmen, Kemal'in çok iyi bir çocuk olduğunu, asla hırsızlık yapmayacağını ifade eder.

Kemal, ikinci yaz tatilinde darı satmaya başlar. Annesiyle beraber çuvalı pazara götürürler. Kendisine 23 Nisan kutlamalarında giymek için bir ayakkabı ve pantolon alır. Kemal'in annesi bir gün hastalanır. Kemal, annesinin öleceğinden korkar. Abisiyle beraber, babasının çalıştığı kahveye giderek durumu bildirirler. Annesi bir süre hastanede kalır. Evin işlerini iki kardeş yapar. Bir gün darı satarlarken darılarının bir kısmına zabıtarlar el koyar. Annesi olmadan hiçbir şeyin tadı yoktur. Zeytin ve çayla kahvaltılarını yaparlar. Daha sonra babası Kemal'i ve Ali'yi hastaneye götürür, ancak kısa bir süreliğine hastaneye alınırlar. Kemal'in annesi kırk gün sonra taburcu edilir. Daha sonra bir gezici araba yaparak sebze halinden üç sepet domates alıp satmak isterler. Arabaları asfalta saplanır, daha sonra arabayı kurtararak domatesleri satmaya başlarlar. Arabaları bir süre sonra devrilir, domateslerin bir kısmı ezilir.

Kemal'in okul arkadaşı Seyit, yazlık sinemada gazoz satmaktadır. Kemal de onun araya girmesiyle bu işe başlar. (s.97). Seyit'le güzel zaman geçirirler. İş bitince birbirini ıslatarak eğlenirler. Sinemada işleri bitince dondurma yerler. Seyit'in babası ölmüştür. O, küçük bir evde annesi ve erkek kardeşiyle yaşamaktadır. Annesi Dudu Teyze, evlerde temizlik yapar. İki arkadaşın en büyük zevklerinden biri de Seyit'in güvercinlerini damda beslemektir. Bir gün Seyit bir gün damda güvercinleri uçururken damdan düşer. Zaten bir eli ve ayağı sakat olan Seyit'in ayakları kırılır. Kemal, bu olaya çok üzülür. Seyit çalışmadığı için Kemal kazandığı paranın yarısını Dudu Teyze'ye verir. Seyit tedaviden sonra iyileşir ve okula bir ay geç başlar.

Kış mevsimi çok zorlu geçer. Şiddetli yağmur yağar. Babası Ahmet Efendi evi yağmurdan korumak için tedbirler alır. Şiddetli yağmur yağın bir gece evlerinin bir kısmı yıkılır. (s.111). Evin içini su basar. Kemal, “İçimizde büyük bir korku, ya evimiz çökerse?” (s.112) diyerek ev halkının içinde bulunduğu korku halini yansıtır. Irmağın seti yıkarak kenti basacağı söylentileri herkesi tedirgin eder.

Yağmur sürekli yağdığı için babasının yaptığı duvar yıkılır, ancak bazı eşyaları kurtarabilirler. Geceyi Şerif Bey’in evinde geçirirler. Evlerinin büyük kısmı yıkılmıştır. Kemal, babasının gözlerinde ilk defa yaş gördüğünü söyler. Seyitlerin evinde bir ay misafir kaldıktan sonra mart ayında evlerini yeniden yapmaya başlarlar. Yarı kurumuş evlerine yeniden kavuştukları için çok mutlu olurlar. “Varsın kömürümüz olmasın, varsın sobamız olmasın; ama bizim evimiz. Biz soluğumuzla ısıtırız” (s.117). Bu kadar zor şartlara rağmen hastalanmadıkları için şükrederler.

Kahvehane sahibinin oğlu askerliğini tamamlayıp kahvehaneyi devralınca Kemal’in babası işsiz kalır. Kemal, ekmeğin parası kazanmak için okulda naneşekeri satar. Kazandığı parayla üç ekmeğin parasını alır. Kantincinin şikayeti üzerine okulda naneşekeri artık satamaz. Bazen komşuları eve yemek gönderir. Bir gün komşuları Recep Emmi, oğlu Ercüment’in eski bisikletini Kemal’e vermek ister. Kemal ve abisi oldukça heyecanlanır. Ertesi gün bisikleti almaya gittiklerinde Recep Emmi’nin eşi Feride Teyze bisikleti eskiciye verdiğini söyler. Bu haber iki kardeşi oldukça üzer. “Ne babamızın işsizliği, ne evimizin yıkılışı, o denli yıkmamıştı biz iki kardeşi” (s.129). Babaları bir lokantada garson yardımcısı olarak iş bulur. İş için gerekli olan pantolonu bitpazarından alırlar. Kemal, daha sonra Limonatacı Hüseyin Amca’nın yanında çalışmaya başlar. İşini çok iyi yapar, Hüseyin Amca da ona istediği kadar limonata içebileceğini söyler.

Ahmet Efendi, artık Münevver Hanım’ın evinde oturmak istemez ve kendi evini yapmaya karar verir. Çocuklarına Münevver Hanım’ın karşısında ezik durmamalarını tembih eder. Münevver Hanım’a haziran ayına kadar evden çıkacaklarını söylerler. Gecekondu yapacakları yerin kötü şartlarda olması Ahmet Efendi’yi etkilemez. Evin kente uzaklığı, yollarının çamurlu olması, elektriğin olmaması, okula uzaklığı vb. hususlar ona göre önemli değildir, yeter ki kendilerine ait bir evleri olsun. Aile artık her yıl Münevver Hanım’a boyun eğmekten bıkmışlardır. Kemal, para kazanmak için karpuzcudaca çalışmaya başlar. Gecekondu yapmaya bir ay gecikmeyle yapmaya başlarlar. Evi tamamlayıp eşyalarını bir at arabasıyla taşırlar. Kemal, bahçedeki nar ağacının kendilerine nereye gittiklerini sorduğunu söyler. (s.167). Kemal ve ailesi, kendi evlerinde yaşamaya başladıkları için oldukça mutludurlar.

Ekmeğin Parası Romanında Tematik Düzlem

Ekmeğin Parası adlı romanda yoksulluk, mücadele azmi, çalışma, dayanışma, eğitim, çocuk işçiliği, fedakârlık vb. temalar öne çıkar.

Yoksulluk ve yoksulluğun yol açtığı zorluklar romanın en önemli temalarındandır. “Sosyal sorunların başında gelen yoksulluğun, bireyin ruhsal gelişiminde olumlu ve olumsuz etkileri vardır” (İlkhan, 2006, s. 26). Fakirlik, birçok olumsuz yönleriyle beraber kişideki mücadele ve azim gücünü de ortaya çıkarır. Yoksul ailelerde en çok etkilenenler ise çocuklardır. Yoksul ailelerde çocuklar genel olarak beslenme, eğitim, sağlık vb. birçok hususta sıkıntı yaşarlar. “Yoksulluk, sadece çocukların beslenmelerini ve sağlıklı ortamlarda yaşamalarını engellemez. Aynı zamanda çocuğu, başka çocukların sahip olabildikleri imkânlardan da uzaklaştırır” (Sınar, 1997, s. 50). Bu çocuklar hayatın zorlu şartlarıyla daha erkenden tanışır.

İzgu, *Ekmeğin Parası*’nda yoksulluk izliğini başkisi Kemal’in gözünden aktarır. Kemal, bir bakıma yazarın sözcüsüdür. İzgu’nün ve Kemal’in babalarının isimleri Ahmet, annelerinin

isimleri ise Havva'dır. Bu bakımdan roman otobiyografik izler taşır. İzgü de Kemal de yoksulluğun acı taraflarını derinden hisseder. Yoksulluk, her yerde Kemal'le birlikte. "Evde, okulda, sokakta kısacası hayatının her alanında. Yaşam koşulları son derece güçtür. Annesi, babası abisi ve kendisi çalışmasına rağmen güçlükle ayakta dururlar." (Yılmaz, 2007, s. 43). Yaşadıkları ev de barınmak için pek uygun değildir.

Kemal, sadece dışarıda çalışan biri değildir, o aynı zamanda okumayı da çok seven biridir. Okuyup öğretmen olmak isteyen Kemal'in yakasını yoksulluk okulda da bırakmaz. Arkadaşlarının okul araç ve gereçlerinin çoğuna Kemal sahip değildir. O, ayakkabısı olmadığı için babasının yaptığı yarısı nalın, yarısı yemeni olan ayakkabısıyla okula gider. Arkadaşları tarafından alay edilse bile, Kemal bu durumu pek önemsemmez: "Ellerin bir parmak kalınlığındaki ayakkabılarının yanında benimki dört parmak kalınlığında olduğundan, üstelik yürürken asker gibi tak tuk ses çıkardığından bayağı gururlanıyordum." (s.38). Kemal, yoksul olmasına rağmen kendisini ezik ve zavallı olarak görmez. Yazar da Kemal'i ve ailesini bu şekilde göstermez. Onları hep azimli, onurlu ve mücadeleci insanlar olarak irdeler. Yazarın kendisi de çocukluk yıllarında bir çocuk işçi gibi yıllarca çalışmıştır. "Kendi yaşamından da kişisel yaşamının da etkisiyle çalışan çocukların yaşadıklarını Ekmek Parası adlı eserinde ele almıştır." (Yılmaz, 2007, s. 45). Muzaffer İzgü, çalışan çocukların yaşamını dile getirirken kendi çocukluk yıllarının da etkilerini yansıtır.

Ekmek Parası başlıklı eserde ailenin bütün bireyleri çalışır. Kemal, Ali, anneleri ve babaları bıkmadan usanmadan çalışırlar. Kemal, küçük yaşlardan itibaren hayatın acı yönleri ile tanışır ve çalışmak mecburiyetinde kalır. O, bir çocuk işçidir artık. Bazı işle ağır olmakla beraber, kendine uygun işler de bulur. Okul dışındaki zamanlarında dışarıda çalışır. Darı işinde çalışırken oldukça zorlanır: "Kaynar kova yanımı haşlar, güneş beynimi. Kovanın sapı da koparır kolumu." (s.64). Buna rağmen Kemal mutludur. Kazanacağı parayla kışın kendisine yeni giysi, önlük ve ayakkabı alacaktır: "Öyle güzel bir önlük, öyle güzel bir yaka ki, başöğretmenin görünce, 'tamam işte 23 Nisan Bayramı'nda bu çocuk tutsun bayrağı' diyecekler" (s.64).

Kemal ve ailenin diğer ögeleri maddi zorluklara rağmen umudunu ve yaşama sevincini kaybetmezler. Aile bireylerini birbirine bağlayan en önemli hususların başında sevgi gelmektedir. Maddi yoksulluk, sevgiyi ve manevi değerleri ortadan kaldıramaz. Bu bakımdan toplumdaki ailelerin yoksul olması toplumsal huzursuzluğa sebep olmaz. "İstikbali yakalamak ise toplumsal huzuru sağlamakla mümkün olabilecektir." (Doğramacıoğlu, 2011, s. 1008). Kemal'in ailesi de yoksul olmasına rağmen toplumsal huzursuzluk çıkarmaz. Yemekte bulgur pilavı kahvaltıda çayla ekmek olsa da yine mutlu bir tablo çizerler. Kemal, kendileri bu evden çıktuktan sonra bu arsaya bir apartman yapıp adını "Mutluluk Apartmanı" koysalar bile kimsenin kendileri kadar mutlu olamayacağını söyler.

Muzaffer İzgü, bu eserde dayanışmaya da çok önem verir. Kemal'in ailesini ayakta tutan unsur birlik ve beraberlik duygusudur. Kemal, arkadaşları ile de dayanışma içindedir. Arkadaşı Seyit düşerek ayaklarını kırdığında Kemal kazandığı paranın yarısını Seyit'in ailesine verir. Ahmet Efendi'nin evleri şiddetli yağmurda yıkılınca onları evinde misafir eden Seyit'in ailesi de dayanışmaya büyük önem verir.

Mücadele ve Azmin Ete Kemiğe Bürünmüş Hali: Kemal

Eserin başkişisi olan Kemal, mücadele ve azmin simgesi gibidir. Onun sözleri ile davranışları arasında bir uyum vardır. O, çalışmayı seven, ailesine saygılı, elindekiyle yetinen, arkadaş canlısı, emanete ihanet etmeyen, büyüklerine saygılı bir kişidir. Kemal, elindeki değerlerin kıymetini bilen, küçük mutlulukları yakalayabilen ve hayatla barışık biridir. Hem okula giden hem de çalışıp ailesine katkı sağlayan Kemal, adeta büyüyüp küçülmüş bir çocuktur. Çalıştığı için diğer çocukların yaptığı birçok şeye zaman ayıramaz. Onu zorlayan

işleri oyuna çevirmeyi başarabilir. Babasının evin tavanına yapıştırdığı film posterine bakarak hayaller kurar: “Ondan sonra mutlu kıldı bu kâğıt bizi. Uyumazdan önce gözlerimizi bu kâğıda diker, ormanda Tarzan’la dolaşır, Tarzan’ın karısının uzattığı elmayı yer, maymunla uzuneşek oynaşırız.” (s.6). Babası da bu kâğıt sebebiyle mutludur.

Kemal, ailedeki bütün işlere yardım etmektedir. “Kemal, evi bir kış boyunca ısıtacak kömürü babası ve ağabeyiyle birlikte taşıyacakları zamanı oyun gibi görür. Yorucu bu işten şikâyet etmez ve bu işten eğlence çıkarır.” (Sarıkaya, 2018, s. 101). Aile kış hazırlığı yaparken de Kemal babasına yardım eder. Kömür tozlarını kalıplara koyarak sertleştirirler. Kömür taşıma işini de mutluluk içinde yaparlar. Evin duvarlarını sıvasını da zevkle yaparlar: “Çamurla sıvamak, babamda zaten büyük zevk, büyük bir istek.” (s.14). Ahmet Efendi, kiralık evde oturmaktadır. Ev sahipleri olan Münevver Hanım’ın kirayı artırmaması için çaba harcarlar. Münevver Hanım, çoğu zaman çocukların üzgün görüntüsüne dayanamaz ve kiraya zam yapmaz. Bu durumda evden mutlu ayrılırlar: “Mutlu ayrıldık oradan. Hem bir yılı daha geçirme iznini alır hem de bir yığın eski püsküye sahip olurduk. Ama babam kızar dururdu yol boyunca Münevver Hanım’a.” (s.26).

Her ne kadar ailesine yardım etmek için çalışan Kemal, içindeki çocuğu da öldürmez. Bisiklet sahibi olma hayalini kuran Kemal, balonlardan çok hoşlanır. “Bir balon sahibi olmak, onun için dünyalara sahip olmak demektir. Kemal’in gözünde, renkli bir balonun onun gönlünü alabilecek kadar değerli olması Kemal’in kanaatkârlığı hakkında bize bilgi vermektedir. Karakter aynı zamanda sahip olduğu ayakkabıların mutluluğunu yoğun bir biçimde yaşamaktadır.” (Sarıkaya, 2018, s. 101). Kemal, her türlü zorlukla başa çıkma azim ve gayretini gösterir. “Karakterin, sürekli darlık içinde olması okuyucuyu ümitsizliğe sevk edeceği düşünülebilir, ancak Kemal’in hayata karşı duruşu ve olumsuzlukların üstesinde gelebilme azmi, istenirse zorlukların üstesinden gelinebileceğinin mesajını okuyucuya vermektedir.” (Sarıkaya, 2018, s. 101). Bu bakımdan Kemal’in bu yapısı, zorluklarla karşılaşan kişilere, hatta çocuklara yol gösterici olabilir.

Kemal, yaşı büyük insanların bile şikâyet edebileceği şartlar altında mutlu olmaya çalışır. Zor durumlarda bile psikolojik yönden güçlü olmaya özen gösterir. “Dış dünyanın olumsuzluklarından bıkan insanda kaçış arzusu” (Şen, 2020: 38) ve vazgeçme eğilimi olabileceği halde, bu durum Kemal için geçerli değildir. Çocukluğunu yaşayamayan Kemal, sorunlarla başa çıkmak için büyük mücadele içine girer. Onun en büyük amacı, okuyup öğretmen olmak ve ailesine faydalı olmaktır. Özellikle babası işsiz kaldığı zamanlarda eve para getirmek için çaba harcar. Kemal, “ekmek parası” kazanmak için naneşekeri satar, limonata satar. Ekmek parası kazanmak hayati bir husus olup imgesel anlam taşır.

Kemal’in zorluklarla olan mücadelecî yönü, hayatın her anında kendini gösterir. Uzun çabalar sonunda elde ettiği balonunun ağacın ince bir dalında asılı kalması, Kemal’in mücadelecî yönünü daha da gözler önüne serer: “Nasıl indirmem, kuş olur uçarım. Kırmızı balonum orada... Hayır hayır, hiç korkmadım. Ne kocaman gövdesinden korktum çınar ağacının ne de dallarından. Sanki dümdüz bir yol çınar ağacı benim için. İşte gövdesi bitti, işte bir dal, bir dal daha, çaba Kemal, az daha çaba...” (s.49). O, balon sahibi olmak için bile çalışıp para kazanır. Kemal ailesinin şartlarının farkındadır. Annesinin parası olmadığından kendisine balon alamayacağını bildiği için çözümü kendisi üretir.

Kadere isyan etmeyen, sorunlarla başa çıkmak için çaba harcayan ve asla pes etmeyen bir karakter olan Kemal, hakkını aramaktan da çekinmez. Annesi hastaneye yattığında onu ziyaret etmesini engelleyen görevliye karşı da hakkını savunur. Kemal, atılgan bir karakter olarak da ön plana çıkar. Kemal’in abisi Ali de yardımcı karakter olarak onun yanında yer alır. “Kemal; darı satarken darılarına el koyan zabıtalara, şeker satarken şekerlerini yere döken adama ve annesini ziyaret ettiği sırada onun hastaneye girmesini engelleyen adama karşı sessiz

kalmamış, hakkını hep savunmuştur.” (Sarıkaya, 2018, s. 103). O, girdiği mücadelelerin hemen hepsinde başarılı olmuş bir kişidir.

Hiçbir zaman pes etmeyen Kemal'in mücadelecisi ve atılgan yönleriyle paralel olan bir özelliği de çalışkan olmasıdır. Birçok işte çalışarak ailesine katkıda bulunan, çoğu zaman da “ekmek parası” için mücadele eden Kemal, limonatacıda çalışırken, evlerine kömür taşırken ve yıkılan evlerini onarıırken çalışkanlığını da ortaya koyar.

Sonuç

Muzaffer İzgü, çocuk edebiyatının en önemli yazarlarından. O, bazı eserlerinde çocukluk ve öğretmenlik yıllarındaki anılarından beslenir. Onun Ekmek Parası adlı eseri yoksul bir ailenin hayata tutunma ve sorunlarla mücadele etme azmini dile getirir. Romanın başkışisi çocuk bir karakter olan Kemal'dir. Kemal bir bakıma romanda yazarın kendisidir. İzgü de çocukluk yıllarında maddi sıkıntılar yaşamış ve birçok işte çalışmıştır. O da Kemal gibi bir çocuk işçidir. Muzaffer İzgü'nünde Kemal'in de annesinin ve babasının isimleri Havva ve Ahmet'tir. Bu kitap bir bakıma otobiyografik bir eserdir. Yazarın, çizmiş olduğu Kemal karakteri çalışkan, mücadelecisi, sorunlarla başa çıkmak için her şeyi yapan, pes etmeyen, atılgan, yardımsever, fedakâr, ailesine bağlı, kaderci olmayan, kararlı, yaşama sevincini kaybetmeyen bir karakterdir. Ailede hemen herkes “ekmek parası” için çalışırlar. Kemal de birçok işte çalışarak ekmek parası kazanmak ister. Bunlarla beraber okumayı da çok sever. Okula gidecek elbisesi ve ayakkabısı olmamasına rağmen güçlük de olsa bu ihtiyacını giderir ve okula devam eder. Onun en büyük hayali okuyup öğretmen olmaktır. Muzaffer İzgü, bu eseriyle eğitsel iletiler de vermekle beraber, özellikle çocukların hayatın zorlukları karşısında pes etmemesini, yaşama sevincini hiçbir zaman kaybetmemelerini, çalışmaktan ve mücadele azminden vazgeçmemelerini iletmek ister.

Kaynakça

- Akyüz, B. (2022). Muzaffer İzgü'nün İt Adası romanında inanç istismarı. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 431-440.
- Doğramacıoğlu, H. (2011). Namik Kemal'in İbret Gazetesinde sıraladığı sosyal tenkitler ve çözüm önerileri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, 999-1010.
- İlkhan, İ. (2006). *Her yoksun birey yoksul mudur? yoksulluk bir yoksunluk mudur?*. Editör: Ali Güntekin, Çocuk ve Gençlik Yazınında Muzaffer İzgü Sempozyumu, Bilgi Yayınevi.
- İzgü, M. (2023). *Ekmek Parası*. 65. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sarıkaya, H. (2018). *Muzaffer İzgü'nün çocuk romanlarındaki karakterlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. 1. Baskı, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sınar, A. (1997). *Hikâye ve romanımızda çocuk*. 1. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Şen, C. (2020). *Edebiyat incelemelerinde psikanaliz kullanımı*, İstanbul: Divan Kitap Yayınları.
- Uluer, G. (2022). *Muzaffer İzgü'nün hikâyelerinde sosyal meseleler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Düzce.
- Uyguner, M. (1994). *Muzaffer İzgü'nün yaşamı, sanatı, yapıtlarından seçmeler*. 1. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yılmaz, S. (2007). *Muzaffer İzgü'nün çocuk romanlarının tema, eğitsel iletiler ve dil yönünden 10-12 yaş grubu çocuklarına uygunluğu*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

Stratejik Bir İletişim Aracı Olarak İkna Tekniklerinin Keloğlan Masallarında Kullanımı*

The Use of Persuasion Techniques as A Strategic Communication Tool in Keloğlan Tales

Tuğba YURTTADUR**

Aktan Müge ERCAN***

Öz

Masal, kültürün en etkili ve kalıcı sözlü aktarım araçlarından biridir. Her kültürün masal anlatım geleneği, o toplumun değerleri, inançları ve tarihini de yansıtmaktadır. Masallar Türk kültürünü yansıtan önemli kaynaklardandır. Yapılacak sosyo-psikolojik çeşitli incelemeler için bir veri ambarı niteliğindedir. İnsanlar iletişim kurarak düşünce ve bilgi alışverişi, birbirini etkileme, yönlendirme ve hatta değiştirme amacı güderler. Sözü edilen amaçlara ulaşmak için çeşitli iletişim stratejileri geliştirirler. Bu çalışmada, geleneksel anlatı olan masalarda insan ilişkilerinin düzenlenmesinde bir iletişim dili olarak ikna stratejileri nasıl kurulmaktadır sorusuna cevap aranacaktır. Yapılacak inceleme için Keloğlan masalları seçilmiş ve çalışma bu metinlerle sınırlandırılmıştır. Keloğlan masallarında genellikle bir problem ortaya çıkar ve kahraman bu problemi çözmeye çalışır. Keloğlan karakterinin önemli özelliklerinden biri karşısına çıkan sorunların üstesinden gelmek için ikna stratejileri kullanmasıdır. Keloğlan'ın bu yönünün, geleneksel kültüründeki ikna ve iletişim olgularının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Çalışma kapsamında, farklı kaynaklardan elde edilen Keloğlan masallarında, iletişimde kullanılan ikna tekniklerinden mantıksal kanıt sunma tekniği, sosyal kanıt sunma tekniği, duygusal kanıt sunma tekniği, fiziksel kanıt sunma tekniği, acaba yerine hangisi tekniği, hediye vererek ikna tekniği, kazanacakları konusunda olumlu hayaller kurdurma tekniği, evet-evet tekniği, önce büyük sonra küçük rica tekniği, önce küçük sonra büyük rica tekniği, sadece o değil tekniği, önce ver sonra al tekniği, karşılıklı (borca sokma) tekniği, otorite ile ikna tekniği, uyumluluk tekniği, beğendirme tekniği, kıtlık tekniği, demagoji ile ikna tekniği, giderek artan ricalar tekniği ve duygusal tepki yaratma tekniğinin tespiti üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışma sonucunda Keloğlan karakterinin çoğunlukla kazanacakları hakkında olumlu hayaller kurdurma tekniği ve giderek artan ricalar tekniğini kullandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Anlatı, Masal, Keloğlan, İkna teknikleri.

Abstract

A tale is one of the most effective and enduring oral transmission tools of culture. Every culture's storytelling tradition reflects its values, beliefs, and history. Tales are significant sources that mirror Turkish culture and serve as a repository for various socio-psychological studies. Humans aim to exchange thoughts and information, influence, guide, and even change one another through communication. To achieve these goals, they develop various communication strategies. This study seeks to answer how persuasion strategies are established as a communication language in traditional narratives to regulate human relationships. For this purpose, Keloğlan tales have been selected, and the scope is limited to these texts. In Keloğlan tales, a problem often arises, and the protagonist strives to solve it. A notable feature of Keloğlan is his use of persuasion strategies to overcome challenges. This aspect of Keloğlan is considered to contribute to understanding persuasion and communication phenomena in traditional culture. The study examines persuasion techniques used in communication within Keloğlan tales sourced from various texts. These include logical evidence, social proof, emotional evidence, physical proof, the "which one" technique, persuasion through gifts, foot-in-the-door technique, fostering positive dreams of gain, the "yes-yes" technique, the large-to-small request technique, the small-to-large request technique, the "not only that" technique, reciprocity, authority-based persuasion, compliance, likability, scarcity, demagoguery, escalating requests, and emotional response elicitation. The findings reveal that Keloğlan frequently employs fostering positive dreams of gain and foot-in-the-door techniques.

Keywords: Traditional narrative, Tale, Keloğlan, Persuasion techniques.

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlanmış olduğu "Anadolu Masallarında İkna Kavramı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, tubadkgz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1109-7058

*** Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, aktanmuge@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2531-5602

Extended Summary

Communication is critical for the development and sustainability of societies. It provides individuals to express thoughts, emotions and ideas, facilitating interaction and socialization. In addition, communication also aims to influence, guide, and sometimes change other people opinions and behaviors. This process is closely linked to persuasion, a communication form intended to alter attitudes or encourage specific actions. The concept of persuasion has deep historical roots and remains an essential aspect of communication studies today.

Persuasion is about establishing mutual understanding and aligning beliefs between the persuader and the audience. In literature, persuasion was first studied systematically by Greek philosopher Aristotle. Aristo outlined the basic components of persuasion in rhetoric model: ethos (morally), pathos (emotionally), and logos (logically). Other ancient work on persuasion is Guiguzi's *The Art of Persuasion* from Chinese history. On the modern academic works have been started with Carl Hovland's research on propaganda techniques in the 1950s.

Persuasion has critical roles in a wide array of fields such as politics, advertising, education, and marketing. With development in the technology, persuasion techniques have become even more relevant in domains like e-commerce, digital marketing, and social media communication.

Purpose of this study is examining the persuasion techniques found in Keloğlan tales, one of the most popular folk tales in Anatolian Turkish culture. Folk tales play a crucial role in reflecting the cultural values, beliefs, and history of societies. Keloğlan, most known character in Turkish folktales, often faces challenges and uses various games, especially persuasion, to overcome them. With this feature, Keloğlan tales valuable in understanding persuasion and communication practices in Anatolian culture.

This research employs qualitative methods, specifically document analysis, to investigate the persuasion techniques in various Keloğlan tales collected from different Anatolian Turkish tale sources. Document analysis is a systematic method that allows the researcher to categorize and analyze documents to take out useful data. Through qualitative research, this study analyzes Keloğlan tales from various collections using document analysis to identify persuasion techniques which are used in tales. A persuasion matrix, based on most common persuasion techniques, was developed to simplify the analysis. The matrix consisted of 20 persuasion techniques derived from the works of scholars. These techniques include logical proof, emotional appeals, social proof, reciprocity, foot-in-the-door, and others. Findings show that Keloğlan frequently employs techniques such as positive visualization (making the other party envision their gains) and the foot-in-the-door technique (gradually increasing requests). Other techniques identified include emotional appeals, physical evidence, reciprocity, and authority.

Other persuasion techniques observed in Keloğlan tales include emotional appeals, where Keloğlan plays on the emotions of others to get what he wants, and physical evidence, where he uses tangible proof to convince others. Reciprocity, where Keloğlan offers something in exchange for help, and authority, where he relies on an authoritative figure or command to persuade others, also play significant roles in the tales.

In total, the research analyzed twenty-five Keloğlan tales. The most commonly used persuasion technique was the foot-in-the-door technique, observed in seven tales. Positive visualization was used in five tales, while other techniques such as reciprocity, authority, and emotional proof appeared less frequently. The tales highlight Keloğlan's clever use of communication strategies to achieve his goals, often using a mix of emotional manipulation, logical argumentation, and offering incentives to persuade others.

The study also found that Keloğlan's character development in these tales is closely tied to his ability to persuade others. While he often starts as a poor and powerless figure, by the end of

the tale, he has risen in status, often marrying the princess or becoming wealthy. His baldness, which initially marks him as an underdog, becomes a symbol of his cleverness and resourcefulness.

In some tales, Keloğlan uses emotional appeals to manipulate powerful figures like kings or adversaries. In others, he persuades entire communities by offering tangible benefits, such as in the story where he convinces the villagers to follow his lead by making them believe they will gain riches. His persuasion techniques often rely on a combination of flattery, persistence, and clever manipulation of people's desires and fears.

The findings of this study indicate that Keloğlan's success in the tales is largely due to his skill in using various persuasion techniques. These techniques reflect broader cultural values in Turkish society, such as respect for authority, the importance of reciprocity, and the use of cleverness and wit to overcome obstacles. Keloğlan's ability to manipulate situations and persuade others demonstrates the role of communication as a powerful tool in achieving success, even in seemingly impossible circumstances.

Keloğlan's tales provide rich examples of how persuasion can be used in different contexts, whether it is convincing a king, manipulating an enemy, or persuading an entire village. Through these stories, the audience can gain a deeper understanding of how communication and persuasion function within Turkish folk culture.

Giriş

Toplumların gelişebilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için o toplumda yaşayan bireyler arasındaki iletişim hayati bir öneme sahiptir. İnsanlar; fikirlerini belirtmek, duygularını ve düşüncelerini açıklamak, çevresindeki diğer insanlarla etkileşimde bulunmak ve sosyalleşmek için iletişime ihtiyaç duyarlar. Bireyler kurulan iletişimde yalnızca düşünce ve bilgi alışverişi yapmaz. İnsanlar iletişim kurarak birbirini etkileme, yönlendirme ve hatta değiştirme amacı da güderler (Oyman, 2018, s. 5). Bu süreç ikna kavramının temelini oluşturmaktadır.

İkna; muhatabın tutumunda değişiklik, bir fikre inandırmak ya da bir davranışa teşvik etmek amacıyla gerçekleştirilen bir iletişim şeklidir. Türkçe karşılığına bakıldığında "bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, kandırma" anlamına gelmektedir (Ülgen, 2022, s. 9). İkna; bir kişinin veya bir grubun bir olay, fikir, nesne veya başka bir kişiyle ilgili davranışını veya tutumunu değiştirme sürecidir. İletişimde ikna, iki veya daha fazla kişinin ortak bir zemin ve inanç bulmasını sağlayan bir ortam yaratmakla ilgilidir (Mayuuf ve Hussein, 2024, s. 2). İletişim kurulan her an, belirli düzeyde ikna unsuru devreye girebilir ve bu unsurun doğru kullanımı etkili bir iletişimin oluşmasını sağlamaktadır. İkna, bireyler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve güçlendirilmesinde önemli bir rol oynar. Bu sebeple ikna edici iletişim, toplumsal etkileşimlerin temel taşlarından biridir. İkna unsuru, karşılıklı olarak fayda sağlayan çözümler üretme ve iş birliğine teşvik etme açısından da kritik öneme sahiptir (Oyman, 2018, s. 9).

İkna süreci bir iletişim modelinde bulunan kaynak, mesaj, kanal ve alıcı olmak üzere dört ana öğeden oluşur. Kaynak, iletiyi gönderendir ve bu gönderim ile iletişime dair süreçte geçilmiş olur. Her zaman bir kişiden ibaret değildir. Gruplar ve kurumlar da kaynak olabilir.

Mesaj, kaynaktan alıcıya iletilen duygu, fikir ve bilgilerdir. İletinin alıcıda anlam bulması gerekir yoksa ileti alıcı için anlamsız cümleler bütünü olmaktan öteye geçemez. Mesaj yalnızca söz ile iletilmez, işaretlerle ya da yazıyla iletilen mesajlar da vardır. Mesajın doğru şekilde iletilmesi için kanalın sağlıklı olması gerekir. İleti gönderilirken kaynağın dili ve alıcının dili önemlidir. Aynı dilde değilirse alıcının iletiyi anlaması o denli zor olur (Sun, 2019, s. 56).

Mesajın aktarım aracı ise kanaldır. İletin özelliğine bağlı olarak kanal çok değişik yollardan oluşturulabilir. Konuşma, görme, dokunma gibi duyu özellikleri kanal olarak kullanılabilir. Kanalı bağlama göre seçmek önemlidir. Uygun olmayan kanal kaynağı olumsuz etkiler ve mesajın dağılmasına neden olabilir (Oyman, 2018, s. 5).

Kaynaktan gönderilen mesajların hedefi alıcıdır. Alıcı, kaynaktan olduğu gibi insan ya da insan grupları olabilir. Alıcının özellikleri iletişimi etkileyen unsurlardan biridir (Sun, 2019, s. 59). İletişim sırasında kaynak ve alıcı yer değiştirebilir. Karşılıklı konuşmalardaki dinleyici, gazete okuyucusu, televizyon izleyicisi, radyo dinleyicisi, bir mektubun alıcısı, ders anlatılan öğrenci vb. konumundaki kişi veya kişiler alıcıya örnektir (Tarakçı, 2015, s. 11).

İletişimde ikna kavramı üzerine yapılan araştırmalar, en eski araştırma alanlarından biridir. MÖ. 384- MÖ. 322 yılları arasında yaşamış Yunan filozof Aristoteles iknayı sistematik olarak ilk irdeleyen düşünür olarak nitelendirilebilir. (Tarakçı, 2015, s. 14). İkna ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan bir diğeri ise Guiguzi'nin İkna Sanatı isimli çalışmasıdır. Bu çalışma Çin tarihinden ikna üzerine yapılmış ilk çalışmadır. Guiguzi (2021, s. 30), insanların anlaşılmayı isteyen canlılar olduğunu belirtir. Bir işin yararları ve zararları ancak konuşularak anlaşılır. İkna müzakereden doğar. Taraflar anlaşır; biri diğerinin düşüncelerine, söylemlerine daha eğilimli hale gelir. İkna, ilerlemeyi beraberinde getirir ve iletişim sürecini hızlandırır (Guiguzi, 2021, s. 33-34). Çağdaş anlamda ikna çalışmalarının kökü Carl Hovland ve arkadaşlarının Yale İletişim Araştırmaları projesi kapsamında 1950'lerde propaganda teknikleri üzerine yürüttükleri çalışmalara dayanmaktadır (Demirtaş, 2004, s. 75).

Akyol (2019, s. 1)'a göre günümüz modern toplumlarında ikna, siyasi kampanyalardan reklamcılığa, eğitimden pazarlamaya kadar geniş bir yelpazede kullanılmakta ve stratejik bir iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte, ikna teknikleri e-ticaret, dijital pazarlama ve sosyal medya iletişimde de etkin bir şekilde uygulanmaktadır.

Literatürde ikna ile alakalı üç farklı modelin yeri büyüktür. Aristo modeline göre ikna sürecinde inandırmanın yöntemleri, kaynağın kullandığı dil, iletinin bağlamına ve alıcıya göre şekillenmesi önemlidir. Aristoteles (2015, s. 35) kaynağın kişiliği, alıcıların hazır hale getirilmesi, mesajın içeriğinde kanıtlar barınmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Aristoteles'in klasik retorik modelinde yer alan ethos (güvenilirlik), pathos (duygulara hitap) ve logos (mantıksal argüman) unsurları bu sürecin temel bileşenlerini oluşturur.

Ethos, kaynağın yani konuşmacının kişisel özelliklerine ve güvenilirliğine bağlıdır. Konuşmacı kişinin konuşma esnasındaki hareketleri, konuşmanın bütünlüğü gibi etmenler, konuşmacının alıcı tarafında güvenilirliğini etkilemektedir. Konuşmacının bu güvenilirliği sağlaması iknayı kolaylaştırır (Aristoteles, 2015, s. 34-45). Logos, kaynağın mantık yürüterek oluşturduğu kanıtlar olarak tanımlanabilir (Aristoteles, 2015, s. 40-45). Logosta dikkat edilmesi gereken konu kaynağın ortaya koyduğu kanıtın bu iletişimi ilerletmesi gerektiğidir. Alıcıların ikna edilmesi için inandırıcı nedenler sunulması gerekmektedir. Pathos, duygulara hitap edilmesidir. Cesur, adil, hoşgörülü ve nazik olmak gibi özellikler insanları ruhsal yönden çekici kılar. Kaynağın, dinleyicinin duygularını iyi analiz etmesi ve buna karşılık gelen duygusal kanıtlar üzerinden gitmesi iknayı kolaylaştırır. (Sun, 2019, s. 46).

Hovland Modeli'nde ise iletişimin ikna edici olabilmesi için dört etmen gereklidir. Göndericiye ait özellikler, iletiyle ilgili özellikler, alıcının özellikleri ve bağlamın özellikleri. Bu dört etmen bir zincirin halkaları gibidir ve birbirini etkiler. Yine de ikna sürecinde kaynağın özellikleri iknanın sürecini değiştiren temel etmenddir.

Bir diğer model olan Ayrıntılı İnceleme Olasılığı Modeli Hovland Modeli'nin aksine kaynak değil alıcı etkilidir. Kaynağın düşündükleri ve bunun tutumlara yansması önemlidir.

Bu modele göre alıcı ya farkında olarak ya da farkında olmadan ikna olur (Tarakçı, 2015, s. 15-17).

İletişimde ikna faktörü ile ilgili son yıllarda farklı araştırmalar yapılmıştır ve insanların neye, nasıl ikna olacakları konusunda çeşitli yaklaşımlar geliştirilerek benimsenmiştir. Yaklaşımlar belirli kurallar şeklinde tanımlanmıştır ve insan bu kuralları öğrenerek ikna aşamasında bunlara başvurabilir. Cialdini (2022a, s. 28-29)'ye göre iknada yetenekli ya da yetkin olmak yerine bilimsel teknikleri öğrenmek iknanın kapılarını aralar.

Yukarıda da belirtildiği üzere siyasi kampanyalardan reklamcılığa, eğitimden pazarlamaya, dijital ortamda e-ticaret, dijital pazarlama ve sosyal medya iletişimine kadar geniş bir yelpazede kullanılan ikna teknikleri ve stratejileri, bir iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte, ikna teknikleri de etkin bir şekilde uygulanmaktadır.

Daha çok iletişim çalışmalarında yer bulan ikna kavramı, bir iletişim aracı olarak halk edebiyatı metinlerinde de vardır ve sözlü edebiyat metinleri, ikna çalışmalarının yapılabileceği verimli bir alandır. Bu dikkat noktasından hareketle ve halk anlatılarından masallarda, karakterler arasında geçen iletişim süreçlerinde kullanılan ikna stratejilerinin yapısı üzerine daha önce yapılmış herhangi bir çalışma bulunmaması da göz önüne alınarak böyle bir çalışma yapmaya karar verilmiştir.

Masallar, insanlık tarihinin en eski sözlü anlatı biçimlerinden biridir ve genellikle eğitici, ahlaki ve kültürel mesajlar içerir. Toplumların kültürleri, gelenek ve göreneklere ile ilgili aktarımlar yapan, olağanüstülüklerle örülü, çocuklara hitap ettiği yanılığısı hâkim olsa da yediden yetmişe tüm insanlara, açık ve örtük iletilerle seslenen edebi anlatılardır. Bu anlatılar olağanüstü olaylar ve karakterler aracılığıyla dinleyicilere hem eğlence hem de öğreti sunar. Öğretilerin sunulmasında faydalanılan yöntemlerden birisi de ikna stratejilerini kullanmaktır. Masallardaki kahramanlar, ortaya çıkan zorlukları aşmada, isteklerini yerine getirme ve problem çözmede sık sık ikna yöntemlerini kullanırlar. İletişimin olduğu bütün edebi metinlerde ikna kavramı vardır. İkna eden ve edilen kadar ikna stratejisinin şekli de önemlidir. Masallarda başkahraman doğru yolu bulurken ya çeşitli ikna süreçlerinden geçirilir ya da muhatabını ikna etmeye gayret eder. Bu süreç karakterlerin özelliklerine bağlı olarak kandırma yoluyla etik olmayan bir zeminde de sürdürülebilir.

Bu çalışma için masallar, Keloğlan masalları ile sınırlandırılmıştır ve Keloğlan'ın tip olarak karşımıza çıktığı masallarda kullanılan ikna teknikleri analiz edilmiştir. Keloğlan masallarının, ikna tekniklerini sergilemede gösterdiği yeterlilik ve tüm masal çeşitlerinin incelenmesinin makale hacmini aşacağı öngörüsü, çalışmanın sınırlarının bu şekilde çizilmesinin nedenleridir.

Keloğlan, Türk kültürüne ait bir tiptir ve farklı Türk boylarında Keçeloğlan, Kelce Batır, Tastarakay gibi çeşitli adlandırmaları vardır (Şimşek, 2017, s. 42). Keloğlan masallarının yayılma alanları belirlenebilse de Alangu (2024, s. 208) tarihi varlığının 17. yüzyıldan geriye dayandırılmayacağını söylemektedir. Keloğlan ya da deli oğlan (Şimşek, 2017, s. 42), Türk masal anlatılarında; zekayı, aklı, şansını, istikrarını, başarıyı sembolize eden bir tiptir. Yalnızca masallarda değil olay anlatan diğer edebi türlerde ve mâni, türkü gibi anonim halk edebiyatı ürünlerinde de karşımıza çıkar. O, kimi zaman padişaha kimi zaman en güçlü rakiplerinden olan Köse'ye zekasıyla haddini bildirmeyi başarır. Padişah ile sürekli mücadele halinde olması, onun otorite karşısında halktan biri olarak görülmesine neden olmuştur.

Keloğlan, masalların genelinde iyidir; haksızlığa, zulme karşı mücadele eder ve masalların sonunda da padişahın kızıyla evlenen taraf olur. Keloğlan'ın kel oluşu rakiplerinin gözünde onu hayata karşı geriye atsa da o temelde aklıyla ve şansıyla rakiplerini alt etmeyi ve

cezalandırmayı başarır (Şimşek, 2017, s. 43). Keloğlan'ın kelliği hakkında farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Ögel (1976, s. 265-268)'e göre Keloğlan'ın kelliği bir hastalığın sonucudur. Kelliğin dinsel boyutuna değinen araştırmalar da mevcuttur (Şimşek, 2017, s. 47). Derlenen masalların bazısında ise Keloğlan'ın olaylarda kendini kurtarmak için sıklıkla şiddete başvurduğu, insanlara fiziksel zarar verdiği ve bu zararın insanları öldürmeye kadar gittiği görülür. Ana kahramanı Keloğlan olan masallar dışındaki kimi masallarda kahramanların keloğlan kılığına girdikleri de görülmektedir.

Keloğlan; masallara fakir, annesinden başka kimsesi olmayan, işsiz bir tip olarak başlarken masalın bitiminde zengin hatta padişah dahi olabilmektedir. Keloğlan'ın iyi-kötü, fakir-zengin halleri göz önüne alındığında bu masalların temelindeki kurgunun zıtlıklarla örüldüğünü söylemek mümkündür (Şimşek, 2017, s. 55). Bu masallar cinli, devli, perili yani tamamıyla olağanüstülükler barındıran masalların aksine içinde her ne kadar bunları barındırabilse de olay örgüsü ve konuları sebebiyle mitos-epostan ayrılarak çok daha gerçekçi unsurlar içerir (Murat vd., 2019, s. 851). Alangu (2024, s. 196)'ya göre klasik masal anlatıları kişilere kendilerini masal dünyasında, Keloğlan masalları da okuyanlara yahut dinleyenlere kendilerini gerçek dünyada hissettirir (2024, s. 196). Kahramanı Keloğlan olan masallarda geleneksellik, güvenlik, özdenetim, yardımseverlik, uyum, haz, başarı, güç gibi değerler bulunmaktadır (Akkaya, 2014, s. 320).

Yöntem

Bu çalışmada gerçekleştirilmeye çalışılan Keloğlan masallarında ikna tekniklerinin analiz edilmesi, nitel bir araştırmadır. Veriler oluşturulurken literatür taraması yapılarak bu taramalardan elde edilen veriler doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Doküman analizi, araştırmacının yaptığı gözlem, görüşme ve diğer belgeleri düzenli hale getirerek sistematikleşmesini sağlar. Baltacı (2019, s. 376)'ya göre bu yöntem, zaman ve kaynak kullanımını optimize ederken, incelenen olayların önem sırasına göre sıralanmasını, veri kaynaklarının tasnif edilmesini ve yeni verilerin oluşturulmasını kolaylaştırır. Ayrıca araştırmacının daha kapsamlı ve verimli bir analiz yapmasına yardımcı olur, verilerin sistematik bir şekilde incelenmesini sağlar.

Çalışmanın inceleme nesnesi olarak; Gümüşhane Masalları (Sakaoğlu, 1973), Elazığ Masalları ve Propp Metodu (Günay, 2011), Anadolu Masalları (Yavuz, 2012), Altın Işık (Ziya Gökalp, 2015), Anadolu Masalları (Cantek, 2017), Anadolu Masallarından Derlemeler (Demir, 2017), Billur Köşk Masalları (Alangu, 2019), Türk Masalları (Kunos, 2019) Anadolu Masalları (Özel, 2020), Türk Masalları (Tezel, 2022) Az Gittik Uz Gittik (Boratav, 2023) ve Keloğlan Masalları (Alangu, 2024) adlı araştırma ve derleme kitapları kullanılmıştır. Masal metinlerinin ilgili bölümleri özet şeklinde verilmiştir.

Makalede, ikna metodolojisi konusunda yayınlanan, Aristoteles (2015), Freedman ve Fraser (1966), Monroe vd. (1984), Demirtaş (2004), Cialdini (2022a), Cialdini (2022b), Fexeus (2021), Guiguzi (2021)'nin çalışmalarından faydalanılarak var olan sistematikler değerlendirilmiş ve Keloğlan masallarına uygun olan ikna yöntemleri tarafımızca seçilmiştir. Bu yöntemlere bağlı olarak kendi matrisimiz oluşturulmuştur. Matris oluşturulurken masalarda bulunan iknalara yer verilmiştir. Yinelenen iknalar alınmamıştır. İknaların tamamı halk anlatılarına uygun formda değildir. İkna tekniklerinden satış-pazarlama ya da reklamcılık konularında aktif olan tekniklere çalışmada yer verilmemiş ve matrise alınmamıştır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bir matris oluşturulmuştur ve bu matrise göre Keloğlan masalları ikna teknikleri bağlamında analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ikna teknikleri listesi oluşturulurken genel anlamda masal anlatılarında tespit ettiğimiz teknikler verilmiştir. Ancak bu tekniklerin bazıları Keloğlan masallarında görülmemiştir. Listeyi hazırlarken sadece Keloğlan masallarındaki ikna teknikleri verilebilecekken genel anlamda masal anlatılarında

tespit edilen tüm teknikleri vermemizin sebebi okuyucuya masal türünün tüm metinlerinde uygulanabilecek bir liste oluşturma isteğimizden kaynaklanmıştır.

Tablo 1: Araştırmada kullanılan ikna teknikleri listesi

Sayı	İkna Tekniği	Tekniğin Kaynağı
1	Mantıksal kanıt sunma tekniği	Aristoteles, MÖ 350
2	Duygusal kanıt sunma tekniği	Aristoteles, MÖ 350
3	Kazanacakları konusunda olumlu hayaller kurdurma tekniği	Guiguzi, MÖ 320
4	Önce küçük sonra büyük rica tekniği	Freedman ve Fraser,1966
5	Sadece o değil tekniği	Fern, E. F.,Monroe, K. B.,ve Avila, R. A, 1984
6	Sosyal kanıt sunma tekniği	Cialdini, 1984
7	Fiziksel kanıt sunma tekniği	Cialdini, 1984
8	Evet-evet tekniği	Cialdini, 1984
9	Önce büyük sonra küçük rica tekniği	Cialdini, 1984
10	Önce ver sonra al tekniği	Cialdini, 1984
11	Otorite ile ikna tekniği	Cialdini, 1984
12	Uyumluluk tekniği	Cialdini, 1984
13	Kıtlık tekniği	Cialdini, 1984
14	Giderek artan ricalar tekniği	Cialdini, 1984
15	Acaba yerine hangisi tekniği	Demirtaş, 2004
16	Hediye vererek ikna tekniği	Fexeus, 2007
17	Karşılılık (borca sokma) tekniği	Fexeus, 2007
18	Beğendirme tekniği	Fexeus, 2007
19	Demagoji ile ikna tekniği	Fexeus, 2007
20	Duygusal tepki yaratma tekniği	Fexeus, 2007

Bulgular ve Yorumlar

İkna Tekniklerine Ait Bulgular

Bu araştırma için seçilen masal kitaplarında yer alan Keloğlan masallarının yirmi beş tanesinde ikna tekniklerine rastlanmıştır. Keloğlan karakterinin kullandığı ikna teknikleri ve bu tekniklerin hangi sıklıkla kullanıldığı Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Keloğlan masallarında kullanılan ikna teknikleri

Sayı	İkna Tekniği	Var	Yok	Kaç masalda kullanıldı
1	Mantıksal kanıt sunma tekniği		*	
2	Duygusal kanıt sunma tekniği	*		2

3	Kazanacakları konusunda olumlu hayaller kurdurma tekniği	*	5
4	Önce küçük sonra büyük rica tekniği	*	1
5	Sadece o değil tekniği	*	
6	Sosyal kanıt sunma tekniği	*	2
7	Fiziksel kanıt sunma tekniği	*	1
8	Evet-evet tekniği	*	
9	Önce büyük sonra küçük rica tekniği	*	
10	Önce ver sonra al tekniği	*	
11	Otorite ile ikna tekniği	*	2
12	Uyumluluk tekniği	*	1
13	Kıtlık tekniği	*	
14	Giderek artan ricalar tekniği	*	7
15	Acaba yerine hangisi tekniği	*	2
16	Hediye vererek ikna tekniği	*	2
17	Karşılılık (borca sokma) tekniği	*	2
18	Beğendirme tekniği	*	
19	Demagoji ile ikna tekniği	*	7
20	Duygusal tepki yaratma tekniği	*	

Çalışmanın bu bölümünde kurduğumuz matriste yer alan ikna tekniklerinin masallardaki görünümü, tekniğin adı, yer aldığı masal, yer aldığı masalın ilgili kısmı, ikna eden ve ikna edilen sıralamasıyla sistematize edilmiştir. Matriste bulunan tekniklerin tamamı Keloğlan masallarında tespit edilemediğinden, var olan teknikler listedeki sıralama bozulmadan aşağıda verilmiştir.

Duygusal kanıt sunma tekniği

Duygusal kanıt, duygulara dokunarak insanları etkileme gücünü ifade eder. İletinin duygusal çekiciliği, insanların karar vermeleri üzerinde etkilidir. İknacı yani kaynak, ileti ile alıcı arasında duygusal bir bağ kurarak alıcının o durumu özümsemesine yardımcı olur.

Köse değirmenci ile Keloğlan

Bir zamanlar bir Köse ve karısı yaşamış. Kösenin Keloğlan'a borcu varmış. Bu yüzden de karısına Keloğlan kapılarına dayandığında kendisinin öldüğünü söylemesini istemiş. Keloğlan gelmiş ve kadın ağlamaya sızlamaya başlamış. Keloğlan da Köse'nin öldüğüne inanarak evinin yolunu tutmuş (Alangu, 2024, s. 26-27).

İkna eden: Kösenin karısı

İkna edilen: Keloğlan

Keloğlan ile Kırk Haramiler

Vakti zamanında bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlan karşıdan Haramiler'in geldiğini görmüş ve hemen kendini yerlere atarak üstünü başını hep kirletmiş. Haramiler Keloğlan'ı o şekilde görünce hali konusunda meraklanmışlar. Keloğlan annesinden yadigar küpeyi suya düşürdüğünü söyleyince Haramiler ona yardım etmek istemiş. Hepsi kendini suya atmış. Onlar küpeleri ararken Keloğlan Haramiler'in tüm eşyalarını alarak oradan uzaklaşmış (Alangu, 2024, s. 78-79).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Kırk Haramiler

Kazanacakları konusunda olumlu hayaller kurdurma tekniği

Kazanacağını düşünerek olumlu hayaller kurdurma ikna taktiği, ikna edilmek istenen kişiyi geleceğe dair umutlandırarak, onun hayal gücünü harekete geçirme ve olumlu bir sonuç beklentisi yaratma stratejisidir. Bu şekilde alıcı, olumlu sonuçları hayal ederek ikna olmaya yaklaşır.

Keloğlan ölüyü diriltiyor

Günlerden bir gün Keloğlan yine başına türlü işler açmakla meşguldü. Kendini bir çuvalda bulmuş, çuvala koyanlar ona kötülük edeceklermiş. O sırada Keloğlan bir çobanla denk düşmüş. Çobanı, o çuvala girmesinin nedeni olarak padişahın kızıyla evlendirilmek istemesi olduğuna ikna etmiş. Çoban da çuvala girmek ve padişahın kızıyla evlenmek istemiş. Keloğlan da çuvaldan kurtulmuş (Tezel, 2022, s. 490).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Çoban

Keloğlan ile köylüler

Keloğlan'ın bir öküzü varmış. Öküzün yaşlı olmasına rağmen derisinin çok para ettiği konusunda köylüleri inandırmış. Köylüler de para kazanabilmek için tüm öküzlerini öldürüp derisini satmak için yola koyulmuş (Alangu, 2024, s. 17).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Komşular

Dev anası ile Keloğlan

Dev anası karşı tarafa geçmek istiyormuş. Keloğlan'ı orada görüp nasıl geçmesi gerektiğini sormuş. Keloğlan da eğer ayağına tekerlek bağlayıp yürürse suyu geçebileceğini söylemiş. Dev anası denileni yapmış ancak yürüdükçe daha da suya batmış (Alangu, 2024, s. 35).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Dev anası

Keloğlan ile üç cambaz

Keloğlanın bir eşeği varmış. Eşeği tenhaya götürüp arkasında gümüş lira yapıştırmış ve başlamış eşeğini pazarlamaya. Eşeğin arpa yiyip gümüş lira çıkardığını söyleyip duruyormuş. İnsanlar Keloğlan ile alay ediyorlarmış ancak Keloğlan hayvanın kuyruğunu kaldırdığında gümüş lirayı gören üç ortak cambaz anası epey şaşırıp eşeği Keloğlan'dan alabilmek için yarıya girmiş (Alangu, 2024, s. 53).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Üç ortak cambaz anası

Keloğlan ile kargası

Köylüler Keloğlan'ı boğulması için dereye atmışlar ancak Keloğlan oradan kurtulmayı başarmış. Bunu nasıl yaptığını soran köylülere de derenin içinde koyunlar olduğunu, boğulacak bir yer olmadığı söylemiş. Keloğlan'ın bu lafına inanan köylülerin hepsi koyunları bulmak ve kendilerine sürü kurmak için suya atlamış ve ölmüş (Alangu, 2024, s. 151).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Köylüler

Önce küçük sonra büyük rica tekniği

Kaynak alıcıdan bir ricada bulunur, bu ricanın alıcı tarafından olumlu karşılanacağından emindir. İsteklerin dozu giderek artar ve asıl istenecek olana doğru ilerlenir. Alıcı ilk olumlu yanıtından dolayı tutarsız görünmek istemediği için ılımlı bir tutum sergilemeye devam eder.

Keloğlan ile değirmenci

Zamanında bir Keloğlan ve değirmenci varmış. İkisinin de karnı aç olduğu için değirmenci Keloğlan'a teklifte bulunmuş. Hamur açmalarını ancak ununu kendi verip hamuru Keloğlan'ın yapmasını istemiş. Keloğlan razı gelmiş. Hamur yapılmış, bu sefer de değirmenci kim daha güzel hikaye anlatırsa hamurun ona ait olmasını istemiş Keloğlan karnı aç da olsa bu teklifi de kabul etmiş (Cantek, 2017, s. 99-100).

İkna eden: Değirmenci

İkna edilen: Keloğlan

Fiziksel kanıt sunma tekniği

Fiziksel kanıt, temelinde mantığa hitap eden bir ikna tekniğidir. Güvenilir ve elle tutulur bir kanıt, mesajı güçlendirerek alıcının ikna olmasının önünü açar. Fiziksel kanıtlar, insanlar üzerinde büyük etkiye sahiptir ve inandırıcılığı artırır (Cialdini, 2022b, s. 89).

Sihirli tas

Keloğlan'ın cebinde bir sürü altın varmış ancak annesi altınlara bir türlü inanmıyormuş. Keloğlan sihirli tase su doldurup boşaltarak altınları annesine gösterince kadın ikna olmuş (Özel, 2020, s. 177).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Anası

Otorite ile ikna tekniği

İnsanlar, otorite figürlerinden veya kendilerince bilirkişi gördükleri insanlardan gelen talimatlara veya tavsiyelere daha fazla yönelerek uygulama eğilimi gösterirler. Otorite figürleri veya bilirkişiler, alıcılarca güvenilir kaynaklardır.

Keloğlan ile dev

Keloğlan, hoca kılığına girerek devin evine gider. Daha önce de devin karısını öldürmüştür. Dev, evinde bir hoca görünce oldukça şaşırır. Çünkü deve korkusundan kimse yanaşamaz ve yaklaşanların sonu ölümdür. Dev, hocaya niçin yanına geldiğini sorar. Hoca da bir ahmak tanıdığının öldüğünü, ona tabut yapmak için devin meşesinden kullanacağını söyler. Dev, karşısındaki hoca olduğu için bu söyleme ikna olarak ona odun bulmaya gider (Sakaoğlu, 1973, s. 466).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Dev

Keloğlan ile kardeşi

Zamanın birinde bir Keloğlan ve ağası varmış. Ağası Keloğlan'a ortalığı emanet edermiş ve Keloğlan da o ne derse yaparmış. Ağası, Keloğlan'a emanet ettiği yer için yukarı asla bakmaması gerektiğini söylemiş. Bunun sebebi olarak da yukarıda yani havada çok fazla sinek olduğunu söylemiş. Keloğlan ağasının sözüne inanarak uzunca bir zaman başını kaldırıp gökyüzüne doğru bakmamış. Oysaki başını kaldırırsa göreceği şey elma ağaçlarından bir cennetmiş (Alangu,2024, s. 90-91).

İkna eden: Ağa

İkna edilen: Keloğlan

Uyumluluk tekniği

İnsanlar kendilerine benzeyen insanların davranışlarını benimseyip kararsızlık anında buna yönelirler. Uyum, toplum içinde yaşamayı kolaylaştırır. Uyum önemlidir, alıcıyla empati kurarak bu uyum yakalanabilir (Cialdini, 2022a, s. 25-30).

Keloğlan ile kötü Hasan

Hasan ile Keloğlan şehre varacakmış. Varacakmış varmasına ama yemekleri yolu idare edecek kadar değilmiş. Hasan, Keloğlan'a ikisinin de ağızğını açmadan önce Keloğlan'ın yiyeceğini yemeyi teklif etmiş. Daha sonra da Hasan'ın yemeğini yiyeceklerini vaat etmiş. Keloğlan bir müddet düşündükten sonra bu fikir ona mantıklı gelmiş ve arkadaşının anlaşma isteğine ters düşmemek adına bu teklifi, Hasan'a çok güvenmeyerek de olsa kabul etmiş (Alangu, 2024, s. 111).

İkna eden: Hasan

İkna edilen: Keloğlan

Giderek artan ricalar tekniği

Bu teknikte ricaların boyutlarında artma aranmazken rica sayılarında artış görülür. Alıcı olumlu yanıt vermeden ya da verdikten sonra ilk ricaya yeni ricalar eklenir.

Keloğlan'ın tokmağı

Keloğlan günlerden bir gün annesine nohutları ekmek istediğini söylemiş. Annesi bu isteği kabul etmiş. Sonrasında nohutları önce ıslatıp sonra ekmek istediğini söylemiş ve annesi bunu da kabul etmiş. En sonda da nohutları kavurup ekmek istemiş ve bu isteği de annesi kabul ederek nohutları önce kavurup sonra ekmişler (Tezel, 2022, s. 508-509).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Anası

Erler karısına koca olmaya giden Keloğlan

Keloğlan'ın dev karısından istekleri hiç bitmez. Önce uyuyabilmek için baklava börek ister. Sonra dev karısı tam uykuya dalacakken de kuzu kızartıp Keloğlan'a yedirmesini ister. Dev karısı bu istekleri geri çevirmez (Boratav, 2023, s. 53).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Dev-Karısı

Keloğlan

Dev karısı Keloğlan'ın uyumadığını fark eder. Neden uyumadığını sorduğunda Keloğlan'ın dondurma yemek istediğini öğrenir. Dondurmayı yiyen Keloğlan yine uyumaz ve bu defa da börek yemek istediğini ve yemeden uyuyamayacağını söyler. Dev karısı böreği de getirir (Gökalp, 2016, s. 24-25).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Dev Karısı

Keloğlan'ın sihirli yüzüğü

Keloğlan, padişahın kızıyla evlenmek istiyormuş. Annesini padişahın huzuruna göndermiş. Padişah bu isteğe şaşırılmış ve kızını verebileceğini ancak şartları olduğunu söylemiş. Keloğlan'dan görkemli bir saray ve kırk katır dolusu yemek talebinde bulunmuş. (Yavuz, 2012, s.35).

İkna eden: Padişah

İkna edilen: Keloğlan'ın annesi

Keloğlan

Keloğlan, köylüleri hükümete vermekle tehdit etmiş. Köylüler de hükümete verilmemek karşılığında Keloğlan ne isterse yapacaklarını söylemişler. Keloğlan isteklerini sıralamış. Önce buğday istemiş, sonra

da o buğdayın evine kadar taşınmasını istemiş. Bununla da kalmayan Keloğlan, buğdayı eve taşıyan köylülerin kendilerine misafir olmasını istemiş (Günay, 2011, s. 215).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Köylüler

Keloğlan ile devler ağası

Padişah tellal bağırtmış ve dev ağasının atını getirene altın vereceğini söylemiş. Sonrasında dev ağasının yorganını getireni de altın ile ödüllendireceğini söylemiş. Padişahın istekleri bitmek bilmiyormuş. Padişah, dev ağasını ölü ya da sağ şekilde getireni de mükafatlandıracağını belirtmiş. Keloğlan bu isteklerin hepsini yapmaya talip olmuş (Alangu, 2024, s.130-136).

İkna eden: Padişah

İkna edilen: Keloğlan

İkna nesnesi: Altın

Keloğlan ile köy ağası

Camgöz Ağa Keloğlan'dan önce ablasına gidip balık kızarttırmasını, sonra ahırda temizlik yapmasını, atı tımar etmesini istemiş. Ardından gelen konuklara kahve pişirmesini söylemiş ve Keloğlan bu isteklerin tamamını yerine getirmiş (Alangu,2024, s.153-161).

İkna eden: Camgöz Ağa

İkna edilen: Keloğlan

Acaba yerine hangisi tekniği

Bu teknikte alıcı olumsuz bir cevap vermek yerine kendini seçenekler arasında karar verirken bulur.

Keloğlan Yemen'de

Keloğlan zengin olmuş ve vezirin bu duruma oldukça canı sıkılmış. Padişah'ı Keloğlan'a karşı kıskırtmaya başlamış. Keloğlan'a eğer gösterişli saraylar yaptırmazsa öldürüleceği söylenmiş ve Keloğlan bu durumu kabul etmiş (Tezel,2022, s. 455).

İkna eden: Padişah

İkna edilen: Keloğlan

Keloğlan ile padişah

Keloğlan kılık değiştirerek vezirin evine gitmiş ve gizlice vezirin cebinden anahtarı almış. Vezire aç olduğunu söylemiş ve karnını mı doyumayı yoksa rezil mi olmayı istediğini sormuş. Vezir de korkusundan hemen mutfaktan aldığı ekmele Keloğlan'ın karnını doyurmuş (Alangu,2024, s. 105).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Vezir

Hediye ile ikna tekniği

İknaacı, alıcıya iyi gelebileceğini düşündüğü bir obje-nesne olarak ya da yaparak alıcının gönlüne girmeyi hedefler ve bu girişimin istenilen sonucu vereceğini bilir.

Bu sayede alıcının duygularına hitap edilir ve ikna ihtimali artar.

Keloğlan ile annesi

Keloğlan telaş içinde leblebisini arıyormuş. Kuyudan çıkan adam, Keloğlan'a daha iyi bir teklifte bulunmuş. Ona bereketli bir sofraya vereceğini ve her istediğinde önünde serili yemekler göreceğini söylemiş. Keloğlan bu teklif karşısında sevinmiş, sofrasını alarak evinin yolunu tutmuş (Yavuz, 2011, s. 46-47).

İkna eden: Kuyudan çıkan adam

İkna edilen: Keloğlan

Mezarda helva pişiren Keloğlan

Keloğlan, Haramiler'in yanına gitmiş. Haramiler'in ona bir teklifi varmış. Keloğlan'a mezarda helva pişirmesi karşılığında altın vereceklerini söyleyip bir de helva için gereken malzemeleri vermişler. Altın hediyesini duyan Keloğlan bu teklifi kabul etmiş (Sakaoğlu 1973, s. 616).

İkna eden: Haramiler

İkna edilen: Keloğlan

İkna nesnesi: Altın

Karşılıklı/borca sokma tekniği

İnsanlar başkaları kendilerine bir iyilik ya da kendilerine yapılmalarını istedikleri bir şeyi yaptığında, genellikle aynısını yapma eğilimindedirler. Karşılıklı olarak yapılan jestler ve iyilikler insanların arasındaki ilişkileri güçlendirir ve iyilik yapılan tarafı iyilik yapan tarafa karşı borçlu psikolojisine sokabilir.

Keloğlan III

Keloğlan bir gün çiftçinin evine gitmiş. Gördüğü manzara karşısında oldukça şaşırılmış. Çiftçinin hanımı çiftçiyi bir başkasıyla aldatıyormuş. Keloğlan adamı öldürmüş. Kadın, adamı evden götürmesi karşılığında Keloğlan'a altın vereceğini söylemiş ve Keloğlan da bu teklifi kabul etmiş (Demir, 2022, s. 690).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Çiftçinin hanımı

İkna nesnesi: Altın

Keloğlan ile devler

Keloğlan devlerden para istemiş ancak devler parayı öyle hemen vermeye niyetli değillermiş. Devlerin bahçelerinde güller varmış. Eğer Keloğlan bu ağırlıkları uzak bir noktaya gönderebilirse devler de parayı vermeye razı olacaktı. Keloğlan bu şartı kabul etmiş (Alangu, 2024,s. 11).

İkna eden: Keloğlan

İkna edilen: Devler

Sonuç

Keloğlan, masala yoksul ve çaresiz bir konumda başlayıp zekâsı, istikrarı ve ikna yeteneğiyle zafere ulaşır. İletişim, Keloğlan masallarında ikna odağında ilerler. Keloğlan'ın masallardaki başarısı özellikle; karşısındaki kişilere doğru şekilde hitap edebilmesi ve kişileri manipüle edebilme özelliğine dayanmaktadır.

Yapılan bu çalışma ile, ikna sistemlerinin tamamının masal metinlerinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Metinlerde tespit edilen ikna teknikleri ise bir matris oluşturularak bulgular kısmında şablon ve örnekler üzerinden verilmiştir.

Matrise yerleştirilen bulgular incelendiğinde görülmüştür ki;

Tablo 1'de de verilen ikna tekniklerine göre incelenen metinlerde, Keloğlan karakteri, karşılaştığı sorunların üstesinden gelmek için on tane ikna tekniğine başvurmuştur. "Giderek Artan Ricalar Tekniği", Keloğlan'ın Tokmağı, Erler Karısına Koca Olmaya Giden Keloğlan, Keloğlan'ın Sihirli Yüzüğü, Keloğlan ile Devler Ağası, Keloğlan ile Köy Ağası ve aynı adlı iki Keloğlan masalı olmak üzere yedi kez görülmüştür. "Kazanacaklarını Düşünerek Olumlu

Hayaller Kurdurma Tekniği”, Keloğlan Ölüyü Diriltiyor, Keloğlan ile Köylüler, Dev Anası ile Keloğlan, Keloğlan ile Üç Cambaz ve Keloğlan ile Kargası olmak üzere beş masalda görülmüştür. “Acaba Yerine Hangisi Tekniği”, Keloğlan Yemen’de ve Keloğlan ile Padişah masallarında iki kez; “Hediye ile İkna Tekniği”, Keloğlan ile Annesi ve Mezarda Helva Pişiren Keloğlan masallarında iki kez; “Otorite ile İkna Tekniği”, Keloğlan ile Dev ve Keloğlan ile Kardeşi masallarında iki kez; “Karşılılık/Borca Sokma Tekniği”, Keloğlan III ve Keloğlan ile Devler masallarında iki kez; “Duygusal Kanıt Sunma Tekniği”, Köse Değirmenci ile Keloğlan ve Keloğlan ile Kırk Haramiler masallarında iki kez; “Fiziksel Kanıt Sunma Tekniği”, Sihirli Tas masalında bir kez; “Uyumluluk Tekniği”, Keloğlan ile Kötü Hasan masalında bir kez ve “Önce Küçük Sonra Büyük Rica Tekniği”, Keloğlan ile Değirmenci masalında bir kez görülür.

Çalışma kapsamında yapılan analizle tüm ikna teknikleri içinde en çok kullanılan teknikler, “Giderek Artan Ricalar Tekniği” ve sonrasında “Kazanacakları Konusunda Olumlu Hayaller Kurdurma” tekniğidir. En fazla farklı ikna tekniği görülen masal kitabı ise Tahir Alangu’nun Keloğlan Masalları’dır.

Bir iletişim çeşidi olarak ikna sürecinde, ikna eden ve ikna edilen pozisyonları, olaya ve duruma göre yer değiştirebilmektedir. Keza, incelenen masalarda, Keloğlan’ın her zaman “ikna eden” olmadığı, bazı masalarda ise ikna edilen olduğu görülmektedir. Keloğlan on beş masalda ikna eden, dokuz masalda ikna edilen pozisyonundadır. Yalnızca Keloğlan’ın Sihirli Yüzüğü adlı masalda ikna eden ya da ikna edilen Keloğlan değildir. Keloğlan dışında ikna eden konumunda Haramiler, Köse’nin karısı, değirmenci, Ağa, Hasan, padişah, Camgöz Ağa ve kuyudan çıkan adam varken ikna edilen konumunda vezir, Kırk Haramiler, çoban, komşular, Dev Anası, üç ortak cambaz anası, köylüler, Keloğlan’ın annesi, Dev, Dev Karısı ve çiftçinin hanımı vardır. Masallardaki ikna eden ve ikna edilen kişi ya da kişilere bakıldığında Keloğlan’ın en yakın çevresi olan annesinden başlayarak vezir, köylüler, çiftçinin hanımı gibi daha uzak çevrelere; gerçek kişilerden olağanüstü figürlere kadar ikna stratejisi uyguladığı görülmektedir. Buradan hareketle, Keloğlan masallarının ikna tekniklerini stratejik bir iletişim aracı olarak yaygın ve başarılı bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür.

Masalarda kullanılan ikna teknikleri incelendiğinde, Keloğlan’ın masalarda kullandığı ikna tekniklerinin günümüzde modern iletişim ve ikna teorileriyle benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Özellikle Cialdini’nin ikna teknikleri arasında yer alan karşılılık, hediye verme ve otorite ilkeleri, Keloğlan’ın masalarda başvurduğu stratejilerden bazılarıdır.

Keloğlan masalları yalnızca bir edebi metin değildir, toplumun izdüşümüdür. Keloğlan bir tip olarak toplumdaki iletişim modellerini ortaya koyan örnekler sunması açısından değerlidir. Bu anlatılar, dar anlamda bir edebi metin niteliği taşısa da daha geniş bir bakışla, içine doğduğu sosyal çevrenin iletişim ve ikna metodolojisine dair de önemli veriler sunmaktadır. Bireylerin kullandığı ve başarısı kanıtlanmış teknikleri, hangi ikna tekniklerini kullanarak sonuca daha hızlı ulaşılacağını, bu tekniklerdeki ahlaki yozlaşmayı, iletişimde ve ikna sürecinde etik olan ya da olmayan davranışları gözler önüne sermesi açısından genelde masallar özelde Keloğlan masalları, toplumun aynası olan anlatılardır.

Keloğlan masalları ile sınırlı olan bu makalenin dışında diğer masalarda da ikna teknikleri tespit edilmelidir. Masal türü bağlamında elde edilen bu veriler, sosyal yapı içindeki iletişim biçimlerini anlamada, güçlendirmede ve iletişim sorunlarını giderme hedefinde yol gösterici olarak kullanıma müsaittir.

Kaynakça

- Akkaya, N. (2014). Keloğlan masallarında yer alan değerlerin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1, 312-324.
- Akyol, Z. (2019). *Bir ikna teknolojisi olarak internet: e-ticaret sitelerindeki ikna dinamikleri üzerine bir inceleme* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Alangu, T. (2019). *Billur Köşk Masalları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alangu, T. (2024). *Keloğlan Masalları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles, (2015). Retorik. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 368-388.
- Boratav, P., N. (2023). *Az gittik uz gittik*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Cantek, Levent (2017). *Anadolu masalları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Cialdini, R. B. (2022a). *İknanın psikolojisi teorik ve pratik bir arada* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 7. baskı). (N. Özata, Çev.) İstanbul: Kapital Mediacat.
- Cialdini, R. B. (2022b). *İknaya açılan kapı*. (T. Gezer, Çev.) İstanbul: Kapital Mediacat.
- Daldal, M. (2023). *Anadolu sahası Türk masallarında erkeklikler* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Değirmenci, B. ve Karagül, S. (2024). Fatma Hilal Başal tarafından yazılan Keloğlan masallarının UNESCO değerler listesi bağlamında incelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 181-201.
- Demir, N. (2022). *Anadolu Türk masallarından derlemeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirtaş, H., A. (2004). Temel ikna teknikleri: tutum oluşturma ve tutum değiştirmek süreçlerindeki etkilerinin atında yatan nedenler üzerine bir deneme. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 19, 73-90.
- Fexeus, H. (2021). *İkna Oyunları*. (M. Erguvan, Çev.) İstanbul: Diyojen.
- , Monroe, K. B., ve Avila, R. A. (1986). Effectiveness of multiple request strategies: a synthesis of research results. *Journal of Marketing Research*, 23, 89-105.
- Freedman J., I. ve Fraser S., C. (1966). Compliance without pressure: the foot-in-the-door technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 195-202.
- Gökalp, Z. (2016). *Altın ışık: masallar, menkıbeler, tarihi hikayeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Guiguzi (2021), *İkna sanatı*. (G. Fidan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Günay, T., U. (2011). *Elâzığ masalları ve propp metodu* (Gözden geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kunos, I. (2019). *Türk masalları*. (E., N. Akbaş, Çev.) İstanbul: Maya Kitap.
- Mayuuf, H., H. ve Hussain, S. (2024). Persuasion in social speeches, *Manar Elsharq Journal for Literature and Language Studies*, 2, 8-13.
- Murat, M., Çatakalı, R. ve İşgören Ö. (2019). Keloğlan masallarında şiddet. *Journal of Social, Humanities and Administrative Science*, 5, 832-853.

-
- Ögel, B. (1976). Keloğlan masal motifinin eski Türk kökenleri. *1. Uluslararası Türk folklor kongresi bildirileri* (265-268). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özel, D.(2020). *Anadolu masalları*. İstanbul: Nemesis Kitap.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüşhane masalları: metin toplama ve tahlil*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sun, E. (2019). *Müşteri ilişkileri satış tekniklerinde ikna yöntemleri üzerine uygulamalı bir çalışma* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şimşek, E. (2017). Türk masallarının milli tipi: Keloğlan. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 11, 41-57.
- Tarakçı, R. (2015). *Nutuk'un ikna teknikleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tezel, N. (2022). *Türk masalları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ülgen, Y., G. (2022). *Kutsal kitaplar bağlamında Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da ikna*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yangil, M. K. ve Topçuoğlu Ünal, F. (2019). İkna etme tekniğinin konuşma tutumu üzerindeki etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 321-336.
- Yavuz, H., M. (2011). *Anadolu masalları* (1-5. cilt). İstanbul: Can Yayınları
- Yıldız, E., L. (2023) *Anadolu sahası Türk masallarında tilki* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Oyman, M. (Ed.). (2018). *İkna edici iletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
-

COĜRAFYA - GEOGRAPHY

Kilis Kentinin Mekânsal Gelişimi (1950-2024) *

Spatial Development of Kilis City (1950-2024)

Ömer Faruk İNCİLİ**

Öz

Kilis kentinin mekânsal gelişimini konu alan bu çalışmada geçmişten günümüze mekânsal ve beşeri anlamdaki gelişmelerin fiziksel ortamdaki yayılım sistematiği ele alınmıştır. Çalışma, Kilis şehri kentsel yayılımının zaman ve mekânsal boyutta kapsamlı araştırmasını içermektedir. Bu kapsamda kentin makroformunun tarihi, coğrafi ve planlama açısından değişimi ortaya konulmuştur. Çalışma hem doküman analizi hem de arazi gözlemlerinden elde edilen verilerle desteklenmiştir. Çalışmada, 1950 sonrasında Kilis kentine ait hava fotoğrafları, harita ve uydu görüntüleri analiz edilerek mekânsal yayılım ortaya koyulmuştur. Çalışma kapsamında, Harita Genel Müdürlüğü'nden (HGM); 1950, 1976, 1985 ve 1999 yıllarına ait Kilis kenti mekânsal yayılımını gösteren hava fotoğrafları temin edilmiştir. 1990 yılı kentsel yayılımı için 1:25.000 ölçekli topoğrafya haritasından faydalanılmıştır. 2000 sonrası kentsel yayılım ise 2004, 2014 ve 2024 Google Earth uydu görüntüsü üzerinden elde edilmiştir. Kentsel mekânın gelişim dinamikleri; Osmanlı hâkimiyetine geçiş, sınırın çizilmesi, mayınlı saha, illegal sınır ticareti, idari fonksiyon değişimi ve son dönem alınan Suriyeli göçü şeklinde belirlenmiştir. Kilis kenti mekânsal gelişimi il olma sürecine kadar yavaş şekilde gelişim göstermiştir. İl olma sürecinden sonra ise kentsel yayılım hız kazanmıştır. Günümüzde kentsel yayılım hızı nüfus baskısı, otomobil kullanımı ve yeni kent kültürünün etkisiyle çeşitli yönlere doğru yayılım, sıçrama ve saçaklanma şeklinde gerçekleşmektedir. Bu süreç sonucunda kentsel mekânın alanı genişlemekte, kırsal alanlar kentsel alanlara dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşerî Coğrafya, Kent Coğrafyası, Kilis, Mekânsal Gelişim.

Abstract

This study, which is about the spatial development of the city of Kilis, deals with the systematic distribution of spatial and human developments in the physical environment from the past to the present. In this context, the changes in the macroform of the city in terms of history, geography and planning are revealed. The study is supported by both document analysis and data obtained from field observations. The method followed in the study was to reveal the spatial distribution by analyzing aerial photographs, maps and satellite images of the city of Kilis after 1950. Within the scope of the study, aerial photographs showing the spatial distribution of the city of Kilis for the years 1950, 1976, 1985 and 1999 were obtained from the General Directorate of Mapping (HGM). The urban sprawl after 2000 was obtained by analyzing the Google Earth satellite images of the years 2004, 2014 and 2024. The development dynamics of the urban space were determined as the transition to Ottoman rule, the drawing of the border, the minefield, smuggling, administrative function change and the recent Syrian migration. The spatial development of the city of Kilis developed slowly until the process of becoming a province. After the process of becoming a province, urban sprawl gained speed. Today, the speed of urban sprawl is realized in the form of spreading, leaping and scattering in various directions due to population pressure, automobile use and the influence of the new urban culture.

Keywords: Human Geography, Urban Geography, Kilis, Spatial Development.

Extended Summary

In the growth process of urban areas, the concepts of urban sprawl, leapfrogging and sprawl come to the fore. Urban sprawl refers to an urban development that is unsystematic, unplanned, where the city spreads towards rural areas, low density, leapfrogging and where single-type land use is dominant. The developments that led to urban sprawl are the changes in production patterns, population growth, car ownership, lifestyle preferences, technological developments in transportation and communication, especially after 1950. These developments have caused changes in the structure of cities and their relations with their hinterland. Although there are many reasons for urban sprawl, these factors mentioned constitute the most basic factors. In addition, the presence of cheap land on the city peripheries and the unsuccessful land market accelerate urban sprawl. Along with rapid urban sprawl, land speculations in nearby

* Bu çalışma 06-07 Haziran 2024 tarihinde "Uluslararası Şehir ve Kimlik Sempozyumu II" adlı kongrede "Kilis Kenti Mekânsal Gelişimi ve Kentsel Arazi Kullanım Modelleri" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilisli Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ofarukincili@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0698-8801.

rural areas adjacent to the city, the collection of lands within the zoning borders with future expectations and the pressures of these landowners on local governments constitute another aspect of urban sprawl.

Urban sprawl has gained momentum in recent years and has caused the emergence of different urban forms. While the old urban form was circular and compact, different types such as low density, spaced, fragmented and scattered were formed with the spread. Since the second half of the 20th century, in addition to the increase in population in urban areas, it has been observed that all cities have a tendency to grow rapidly towards their peripheries. The new growth form towards the peripheries of cities, which is low density, decentralized, automobile dependent, poorly accessible, unplanned, scattered and uncontrolled, with gaps in between (jumpy), is defined as urban sprawl. Considering these characteristics, urban sprawl is accepted as one of the most fundamental problems against sustainable development. During the sprawl process, problems such as occupation of agricultural areas, destruction of the natural environment, increase in transportation costs, increase in urban service costs and obsolescence of city centers arise.

The study includes a comprehensive research on the development of Kilis city in time and space. The research explains how the spatial development of Kilis city has been shaped especially after 1950. In this context, the change of the city's macroform in terms of history, geography and planning has been revealed. This study, which is about spatial development of Kilis city, aims to investigate the spread of spatial and human developments in the physical environment from the past to the present. This study is based on both document analysis and data obtained from field observations. The method followed in the study was to reveal the spatial spread by analyzing aerial photographs, maps and satellite images of Kilis city, especially after 1950. The comprehensive literature study on the subject was effective in the process of creating the theoretical framework. Within the scope of the study, aerial photographs showing the spatial spread of Kilis city for the years 1950, 1976, 1985 and 1999 were obtained from the General Directorate of Mapping (HGM). A 1:25,000 scale topography map was used for the urban spread of 1990. The urban spread after 2000 was obtained by analyzing the 2004, 2014 and 2024 Google Earth satellite images. The settlement order and distributions were mapped in GIS format. In addition, since the population is the most important dynamic affecting urban sprawl, the population data obtained from TÜİK is explained with tables. The basic findings of the study are the spreading directions and size of the city, the formation of new housing areas, city borders, the formation of the urban form and the dynamics affecting the shaping of the city. It is understood that the historical form of the city, identified with dead-end streets, was preserved until the declaration of the Republic. The population growth remained stagnant from the declaration of the Republic to 1950, and accordingly, urban sprawl was limited. The spread in the areas adjacent to the historical city borders could be determined from the 1950 aerial photograph. When the urban sprawl is observed based on the 1976 aerial photograph, a limited increase parallel to the population growth can be mentioned. The construction of public buildings in the urban environment after 1950 constitutes the elements that determine the direction of urban sprawl. A low-paced spreading tendency is observed in urban space until 1995. With Kilis becoming a province in 1995, it is observed that the urban space expanded rapidly due to the increasing population and new neighborhoods were established. In the satellite image of 2004, it is seen that the city is expanding towards the east, northwest and south. In the urban expansion of 2014, the process of expansion towards the university and the newly established neighborhoods in the eastern part is observed.

Today's urban sprawl is happening very quickly. In newly developing urban spaces on the city fringes, large land parceling has provided the formation of multi-storey and planned housing areas. The Yeni Beşevler district, which developed in the eastern part of the city, and

TOKİ housing built in the north and northwest of the city have been included in the urban space as planned growth areas. In the coming years, urban sprawl seems to be directed towards the newly built state hospital in the east of the city. With urban sprawl, a development process from flat areas to rugged areas has begun. In this case, geomorphological thresholds are being exceeded and the city's altitude is increasing with urban sprawl. One of the most striking features in the development process of Kilis' urban space is the urban fringes. Especially after the Covid-19 pandemic and the February 6, 2023 earthquakes, villa-like vineyard houses built on the city fringes form the urban fringes. These residences, which develop in easily accessible locations in the form of radial lines extending from the countryside to the city, have begun to evolve into permanent residences. In this case, urban area development may create a much larger space in the future. However, these constructed houses are completely unplanned and unlicensed. This unplanned growth will create problems in the future in terms of rural areas and urban areas on the city periphery. The delivery of urban services to these areas imposes an additional cost on local governments. Of course, the dynamic underlying all these developments is the spread of the automobile. There is a freedom in the ecology of the automobile. This freedom has prepared the ground for urban expansion, leapfrogging and the formation of urban fringes.

Giriş

Kentler uzun tarihi geçmişi boyunca çevrelerindeki yerleşmeleri etkileyen, onların etkisiyle değişen ve dönüşen, karmaşık ilişkiler ağının bir parçasıdır. Bu durumda kent bir gelişme sürecinin ürünü olarak var olmuştur (Wirth, 2002). Kentsel mekân, kentin varoluşundan günümüze toplumsal dinamiklerle değişip dönüşerek gelişen dinamik bir yapıdır.

Kentsel mekân dokusunun şekillenmesinde en belirgin bileşenleri inşa edilen yapılar meydana getirir. Özellikle konut tipleri ve yerleşme sistematığı kentsel mekânın şekillenme sürecinde en etkili yapı taşlarıdır. Toplumun yapı kodları, kültürel değerler, değişen ve dönüşen yaşam standartları konutun değişimini etkilemiş; bu değişim de kentin dokusuna yansımıştır (Özker, 2020). Bu değişim kentsel mekânın yeniden şekillenmesine ortam hazırlamıştır.

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle geleneksel yaşam biçimleri terk edilerek çoklu yaşam formları ve yapıları üretilmiştir (Zeylan, 2009). Bu süreçte kent olgusunun anlamı konut ile farklılık kazanmaktadır. Çünkü konut yapım şekli kentsel mekânın önemli yansıtıcısıdır. Yoğun kent yaşamı ve değişen yaşam biçimleri farklılaşan konutları ortaya çıkararak kentsel mekânın şekillenmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla kullanıcının talebi konutu; konutun değişimi ise kentsel mekânı etkilemiştir (Tosun & Fırat, 2012; Özker, 2020). Gittikçe farklılaşan yaşam biçimleri, sınıfsal ve mekânsal ayrışmaya neden olarak kent merkezi ve özellikle çeperlerinde yüksek güvenli ve korunaklı yeni yaşam alanlarını kentsel mekâna eklemiştir. Kentsel elitin tercih ettiği bu mekânlar toplumsal ve mekânsal bölümlenme şeklinde kendini göstermiştir (Marcuse & Kepmen, 2000).

1980'li yıllarda yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikaları, konutu ihtiyaç olmaktan çıkararak ekonominin temellendirildiği anahtar bir sektör haline getirmiştir. Süreç içerisinde gereksinimleri karşılayan nitelikli konutlardan pahalı ve lüks konutlara yönelim başlatarak tüketim kültürünü tetiklemiştir (Kılıç & Ayataç, 2019; Özker, 2020, s. 622). Lefebvre (1991), kentsel mekân üretimini kapitalist üretim tarzının varoluşunu sürdürebilmesi ve kendine alan yaratmasının bir yolu olarak tanımlamıştır. Sonuçta kentsel mekânı değiştiren ve dönüştüren mekânsal ve sınıfsal ayrışmanın sebebi kapitalist üretim biçimi ve tüketim kültürüdür. Bu ayrışmalar yeni konut eğilimleri ve farklı konut tipolojilerini üretmiştir. Daha çok kent çeperlerinde üretilen bu yeni tipolojiler de kentsel mekânın gelişimini, morfolojisini ve formunu şekillendirmektedir.

Bu çalışmada Kilis kenti mekânsal gelişim sürecinde etkili olan dinamikler belirlenerek somut belgelerin bulunduğu dönemlerde kentin gelişim yönleri ve sınırları çizilmiştir. Çalışma, Kilis kenti gelişiminin zaman ve mekânsal boyutta kapsamlı araştırmasını içermektedir. Bu kapsamda kentin makroformunun tarihi, coğrafi ve planlama açısından değişimi ortaya konulmuştur. Çalışma sahası olarak Kilis'in seçilmesinde tarihi dönemlerde kentsel yayılımı etkileyen çok farklı dinamikleri deneyimlemesi, idari fonksiyon değişimi ve 2011 yılından sonra Suriyeli göçmenlerin etkisiyle çok hızlı bir nüfus artışı yaşaması etkili olmuştur. Kentsel yayılım, sıçrama ve saçaklanma genellikle büyük kentlerle özdeşleşen ve yoğunlukla bu kentlerde çalışılan konulardır. Çalışmada ise orta ölçekli bir kentsel alanda kentsel yayılım, sıçrama ve saçaklanma süreçlerinin tespiti önem arz etmektedir. Elbette büyük kentler kadar hızlı ve yoğun olmasa da küçük ölçekli kentlerde de bu süreçlerin yaşandığı görülmektedir.

Çalışmadaki akışın ilk aşamasını ulusal ve uluslararası literatürden hareketle kentsel gelişim ve yayılım teori ve yaklaşımlarının değerlendirilmesi oluşturur. İkinci aşamada çalışmada kullanılan veri ve yöntem açıklanmıştır. Üçüncü aşamada çeşitli tarihlere ait elde edilen harita, uydu görüntüleri ve hava fotoğraflarından hareketle kentin dönemsel sınırları oluşturulmuştur. Elde edilen haritalardan hareketle kentsel yayılımın yönü ve bu süreçte etkili olan dinamikler üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın temel bulgularını kentin yayılma yönleri ve büyüklüğü, yeni konut sahalarının oluşumu, kent sınırları, kent formunun oluşumu ve kentin biçimlenmesinde etkili olan dinamikler oluşturmaktadır. Son aşama olarak sonuç kısmı ilgili literatür ile desteklenerek ele alınmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Mekân, üzerinde yaşayan insanlarla etkileşim halindedir. Bu etkileşim sonucunda mekân toplumu, toplum da mekânı değiştirir (Harvey, 2002, s. 152). Kentsel açıdan mekânsal gelişim kavramı, fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel değişimin yansımalarıdır. Kentlerdeki hızlı nüfus artışı, kırsaldan alınan göçler, sanayileşme ve tarımsal sistemdeki değişimler kentin mekânsal gelişim süreçlerinin yönünü tayin etmektedir (Ergül, 2023, s. 2).

Kentlerin yapısal gelişimini açıklayan çeşitli modeller yer almaktadır. Bu modeller beşeri faaliyetler sonucu şekillenen arazi kullanımına bağlı olarak farklı özellikler arz etmektedir. Ancak bu modellerde kentsel mekânın gelişimi Avrupa ve diğer batı kentlerine göre açıklandığından dolayı Türkiye'deki kentlerin gelişim mekanizmasını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Kentsel gelişim ve yayılımı açıklayan en önemli üç ekol; *Ortak Merkezli Çemberler (Burgess) Modeli*, *Sektör/Dilimler (Hoyt) Modeli* ve *Çok Merkezli (Çekirdekli) Gelişim Modelidir*. Bu modeller göz önünde bulundurulduğunda kentsel mekân, ya şehir merkezi etrafından dışarıya doğru açılan halkalar (konsantrik) şeklinde düzenlenmiştir ya merkezden kenarlara doğru ayrılan radyal sektörler şeklinde gelişmiştir ya da kentin içinde farklı merkezler olarak çekirdekler şeklinde dağılmışlardır (Tümertekin & Özgüç, 2002, s. 467). Bu modeller Kilis kentinin mekânsal gelişim sürecini tam açıklayamasalar da son yıllarda ortak merkezli çemberler teorisine benzer bir gelişimin olduğu dikkat çekmektedir.

Kentlerin mekânsal büyüme eğilimleri kent formlarının da yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Makroform olarak tanımlanan kentin biçimi de, ne kendisini oluşturan kentsel alandan ne de kendi dışında kalan sınırlayıcı alandan ayrı düşünülemez (Tekkanat ve Türkmen, 2018). Dolayısıyla bir biçim, hiçbir zaman tek başına var olamaz; ya başka biçimlerle ya da kendisini çevreleyen mekânla ilişki içinde bulunur (Ching, 2003). Kentlerin makroformlarının oluşumunda; kentsel nüfus yoğunluğu, kentler arası mesafeler, kent içi ve kentler arası ulaşım ağları yapısı gibi beşeri faktörler yanında topografya, eğim, yüzey şekilleri gibi fiziki faktörler de etkili olmaktadır. Kentlere ilişkin fiziksel gelişme formları dairevi, doğrusal (lineer), ışınsal (radyal, derişik, kompakt, konsantrik), ızgara, koridor-bant, yağ lekesi ve hücreli şekilli olarak sınıflandırılabilir. Hatta günümüzde kentler gittikçe artan nüfusu nedeniyle jeomorfolojik

olarak taşıma kapasitesinin sınırlarını aşarak amorf (şekilsiz) bir şekilde hızla büyümektedirler (Şinik, 2023, s. 351).

Kentsel alanın büyüme sürecinde kentsel yayılma, sıçrama ve saçaklanma kavramları ön plana çıkmaktadır. Kentsel yayılma; sistematik olmayan, plansız, kentin kırsal alanlara doğru yayıldığı, düşük yoğunluklu, sıçramalı, tek tip arazi kullanımının baskın olduğu bir kentsel gelişmeyi ifade etmektedir (Galster vd., 2001). Kentsel yayılmayı ortaya çıkaran gelişmeler ise özellikle 1950'den sonra üretim biçimlerindeki değişim, nüfus artışı, otomobil sahipliği, yaşam tarzı tercihleri, ulaşım ve iletişimde yaşanan teknolojik gelişmelerdir. Bu gelişmeler kentlerin yapısında ve hinterlandı ile olan ilişkilerinde değişimlere sebep olmuştur (Çavuş & Başaran Uysal, 2018). Kentsel yayılmanın birçok nedeni olsa da belirtilen bu etmenler en temel faktörleri meydana getirir. Ayrıca kent çeperlerinde ucuz arazi varlığı ve başarısız arsa piyasası kentsel yayılmayı hızlandırmaktadır (Archer, 1973; Ottensmann, 1977; Ewing, 1997; Çavuş & Başaran Uysal, 2018). Hızlı kentsel yayılımla birlikte kente komşu olan yakın kırsal alanlarda arsa spekülasyonları, imar sınırındaki arazilerin gelecek beklentisiyle toplanması ve bu arazi sahiplerinin yerel yönetimlere yaptıkları baskılar kentsel yayılmanın diğer bir cephesini oluşturmaktadır. Ottensmann'ın (1977) ifade ettiği gibi gelecekteki konut talebi beklentisi, spekülasyona neden olarak kentsel yayılmayı artırmaktadır.

Kentsel yayılma son yıllarda çok hız kazanarak farklı kent formlarının meydana gelmesine sebep olmuştur. Eski kent formu dairevi ve toplu dokulu iken yayılımla birlikte düşük yoğunluklu, aralıklı, parçalı, dağınık şekilde farklı tipler oluşmaktadır (Şimşek, 2019, s. 173). Türkiye kentlerinde kontrolsüz kentsel yayılma ve plansız gelişmenin ardından gelen kentsel dönüşüm uygulamaları ve çeşitli zamanlarda çıkarılan af kanunları kent formlarını farklı dönemlerde farklı biçimlerde etkilemiştir. Genellikle büyük kentlerde izlenen süreçte 1950-1980 dönemi geçeköndü gelişim süreci, 1980-2000 dönemi çok merkezli metropoliten kentleşme ile ruhsat dışı yapılaşma yasallaşmış, 2000 sonrasında ise bölgesel yayılma ile merkezlerin farklılaşması ve yeni ilişki ağlarının kurulma sürecine girilmiştir (Ataöv & Osmay, 2007). Küçük ve orta ölçekli kentlerde ise bu süreç çok belirgin olmasa da kent çeperlerinde plansız yapılaşmalar fark edilmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentsel alanlarda nüfusun artmasının yanı sıra tüm kentlerin çevrelerine doğru hızlı bir büyüme eğiliminde olduğu görülmektedir. Kentlerin çevresine doğru, arada boşlukların bulunduğu (sıçramalı), düşük yoğunluklu, merkezi olmayan, otomobil bağımlı, zayıf erişilebilir, plansız, dağınık ve kontrolsüz yeni büyüme biçimi kentsel saçaklanma olarak tanımlanmaktadır (Karataş, 2007; Öncel & Meşhur, 2021; Galster vd., 2001; Ludlow, 2006; Pendall, 1999; Weitz & Moore, 1998; Frumkin vd., 2004; Squires, 2002; Barnes vd., 2001; Ewing vd., 2002). Bu özellikler göz önüne alındığında kentsel saçaklanma, sürdürülebilir gelişme karşısındaki en temel sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Saçaklanma sürecinde tarımsal alanların işgali, doğal çevrenin tahribi, ulaşım maliyetlerindeki artış, kentsel hizmet maliyetlerindeki artış ve kent merkezlerinin köhneleştirilmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kentsel saçaklanmanın nedenleri arasında nüfus artışları, artan gelir ve ulaşımındaki gelişmeler (Brueckner, 2000) başat faktörleri oluştursa da mikro ölçekte çok daha fazla etkenin olduğu görülebilir (Tablo 1). Kentsel saçaklanma sürecinde otomobile bağımlılığın artmasıyla kent nüfusu merkezden çevreye doğru desantralize olmaya başlamıştır. Kentlerin banliyölere doğru kayışı dramatik biçimde kentleşmenin hızını artırmıştır. Başlangıçta yağ lekeleri görünümünde olan saçaklar zamanla yoğunluk kazanarak kentsel araziye eklenirler. Kentsel büyümeden farklı bir anlam ifade eden kentsel saçaklanma terimi kentlerin olması gerekenden fazla, arada boşluk bırakarak ve düşük yoğunluklu olarak genişlemesini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle kentsel saçaklanma nüfusun ihtiyacından fazla olarak kentin büyümesini ifade etmektedir (Öncel & Meşhur, 2021, s. 193).

Kentsel yayılma ile kentsel saçaklanma kavramları birbirine yakın kavramlar olmasına rağmen bazı farklılıklar da barındırmaktadırlar. Kentsel yayılma sürecinde arada boşluk bırakılmadan (sıçramasız) ve benzer yoğunlukta gelişim söz konusudur (Wei ve Ewing, 2018). Kentsel saçaklanma ise kentsel yayılmanın bir türü olan sıçramalı yayılmayı ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle kentsel saçaklanma anakentin dışına doğru genişlemesi yanında etki bölgesindeki ve yakınındaki yeni yerleşmelerin ortaya çıkmasını sağlayarak kent fizyonomisinin yeniden şekillenmesini ifade eder (Kaygalak, 2006). Sanayi devrimi sonrasında kent ütopyalarında da kentsel yayılım ve saçaklanmanın yer aldığı görülmektedir. Robert Owen'in kent ütopyası, Ebenezer Howard'ın bahçekent modeli, Frank Lloyd Wright'ın Broadacre modeli, Le Corbusier'in çağdaş kent ütopyası kentsel fonksiyonların desantralize edilmesi üzerine kurgulanmıştır.

Tablo 1: Kentsel Saçaklanma Nedenleri

Makro-Ekonomik Etkenler	Mikro-Ekonomik Etkenler
Ekonomik gelişme	Yükselen yaşam standardı
Küreselleşme	Arazi fiyatları
İletişim teknolojileri	Tarım alanlarının ucuzlaması
Konut Tercihleri	Özel mülkiyet
Kişi başına düşen alan miktarının artması	Demografik Etkenler
Konut tercihlerinin değişmesi	Nüfus artışı
Kentsel Sorunlar	Konut üretimindeki artış
Hava kirliliği	Planlama
Gürültü	Düzenleme ve standartlar
Küçük yaşam/konut birimleri	Bölgeleme (zoning) yaklaşımı
Güvenlik problemi	Zayıf arazi kullanım planı
Sosyal problemler	Planın uygulanma sürecindeki zorluklar
Açık-yeşil alanların yetersizliği	Yatay ve dikey koordinasyondaki ve işbirliğindeki problemler

Kaynak: Öncel ve Meşhur, 2021, s. 196

Amaç ve Yöntem

Çalışma, Kilis kenti gelişiminin zaman ve mekânsal boyutta kapsamlı araştırmasını içermektedir. Araştırma ile Kilis kenti mekânsal gelişiminin özellikle 1950'den sonra nasıl şekillendiği açıklanmaktadır. Bu kapsamda kentin makroformunun tarihi, coğrafi ve planlama açısından değişimi ortaya konulmuştur. Kilis kenti mekânsal gelişimini konu alan bu çalışmada geçmişten günümüze mekânsal ve beşeri anlamdaki gelişmelerin fiziksel ortamdaki yayılımının araştırılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede şu sorulara cevaplar aranmıştır:

- Kentin kuruluşunda etkili olan süreçler nelerdir?
- Kentin gelişim dinamikleri nelerdir?
- Kilis'in mekânsal gelişimi ile fiziki coğrafya şartları arasında ilişki var mı?
- Kilis'in gelişimi ile beşeri coğrafya şartları arasında ilişki var mı?
- Kilis'in nüfus yapısı zaman içinde nasıl değişmiştir?
- Kentin mekânsal gelişim dönemleri nasıl şekillenmiştir?
- Kent formu ve morfolojisi nasıl şekillenmiştir?

Çalışmada küçük ve orta ölçekli bir kent olarak tanımlanabilecek Kilis'in mekânsal gelişimi, kentsel yayılma, sıçrama ve saçaklanma kavramları ekseninde ele alınmıştır. Küçük ve orta ölçekli kentlerin büyük kentlere kıyasla daha az nüfus baskısı altında olmaları, arazi piyasasının büyük kentlere göre daha ucuz olması, karar vericilerin daha hızlı kararlar almaları, merkez ve çeper arasında mesafenin kısa olması gibi etkenler sebebiyle kentsel yayılma ve

saçaklanmanın daha az derecede görüleceği varsayılmaktadır. Büyük kentlere nazaran kentsel yayılmanın hızı ve boyutları daha az olmakla birlikte, orta ölçekte bir kentte kentsel sıçrama ve saçaklanmanın varlığının saptanması ve bu yapıların nedenlerinin araştırılması gelecekte gelişme yönlerinin ne yöne doğru olacağını saptanması ve akılcı bir gelişimin ne yönde olması gerektiğinin ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

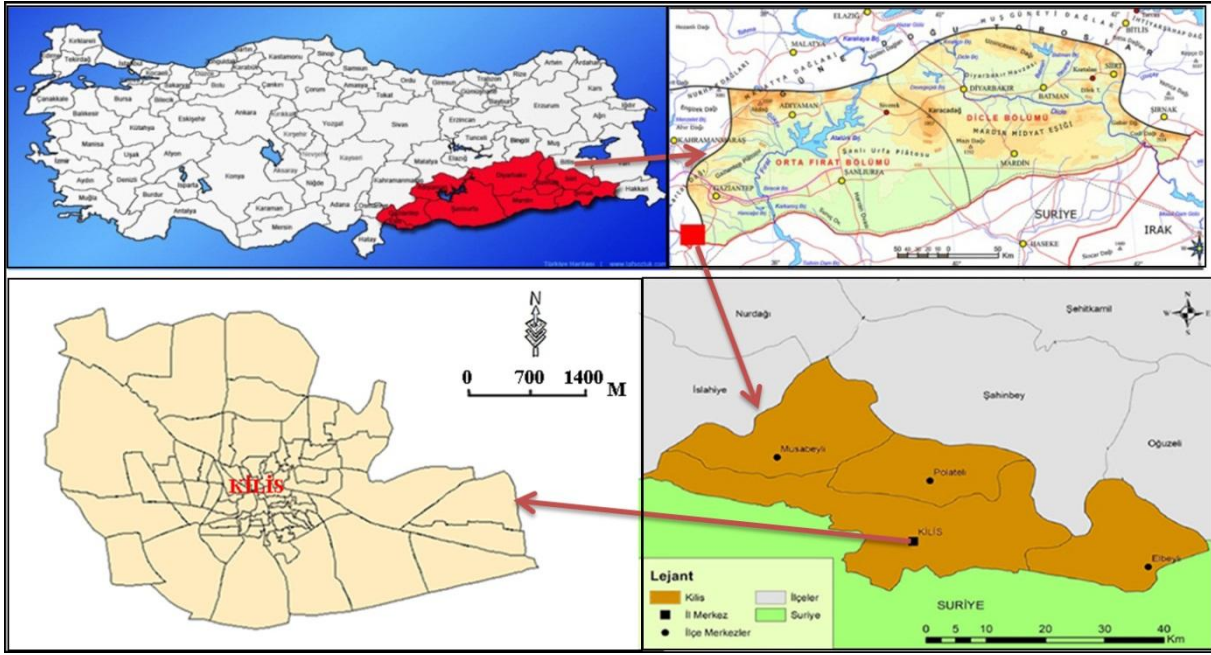
Mekânsal gelişim araştırmalarında temel amaç, bir kentin geçmişten günümüze kadar olan mekânsal değişim sürecini analiz etmek ve gelecek kentsel yayılım için olası durumları öngörmektir. Kentlerin büyüme sürecinde dikeyde yoğunluğun artışı ve yatayda genişleme yoluyla gelişim sağlanmaktadır. Kent makroformundaki değişimler yatayda daha net olarak gözlenmekte ve analiz edilebilmektedir. Bu makroformun değişim ve dönüşümünü ortaya koymak için somut verilere ihtiyaç duyulur. Bu nedenle kentin formunu gösteren çeşitli dönemlerdeki harita, hava fotoğrafları ve uydu görüntülerinden faydalanılır.

Bu çalışma hem doküman analizi hem de arazi gözlemlerinden elde edilen verilere dayandırılmıştır. Çalışmada izlenen yöntem, özellikle 1950 sonrasında Kilis kentine ait hava fotoğrafları, harita ve uydu görüntülerini analiz ederek mekânsal yayılımı ortaya koymak olmuştur. Konuya ilişkin kapsamlı literatür çalışması kuramsal çerçevenin oluşturulması sürecinde etkili olmuştur. Çalışma kapsamında, Harita Genel Müdürlüğü'nden (HGM); 1950, 1976, 1985 ve 1999 yıllarına ait Kilis kenti mekânsal yayılımını gösteren hava fotoğrafları temin edilmiştir. 1990 yılı kentsel yayılımı için 1:25.000 ölçekli topoğrafya haritasından faydalanılmıştır. 2000 sonrası kentsel yayılım ise 2004, 2014 ve 2024 Google Earth uydu görüntüsü üzerinden kontrollü sınıflandırma metodu kullanılarak analiz edilmiştir. Kilis kenti yerleşim düzeni, dağılımı ve yayılımı haritalarla desteklenerek betimsel analiz yoluna gidilmiştir. Ayrıca kentsel yayılımı etkileyen en önemli dinamik nüfus olmasından dolayı TÜİK'ten elde edilen nüfus verileri tablolarla desteklenerek açıklanmıştır.

Çalışma Sahası Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Kentlerin lokasyonları, sit ve situasyon özellikleri yerleşme sahasının kuruluş ve gelişmesinde etkili olan dinamikleri meydana getirir. Lokasyon bir yerin veya cismin yeryüzünde kaplamış olduğu yer anlamına gelir. Kentin yayıldığı alan sit, kentin çevresiyle olan etkileşimi ise situasyon kavramıyla ifade edilir (Aliagaoglu & Uğur, 2015, s. 101). Bu durumda sit kentin fiziki özelliklerini ifade ederken, situasyon kentin bölgesel özelliklerini ifade eder. Bu iki kavram arasındaki denge ise lokasyonu meydana getirir (Tümertekin & Özgüç, 2002, s. 447).

Kilis, Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz bölgeleri arasında bulunan, 1995 yılına kadar Gaziantep'e bağlı bir ilçe iken bu tarihten sonra il statüsü verilen idari bir birimdir. Kilis kenti ise bu ilin tek kentsel yerleşmesi olarak gelişim göstermiş merkezi bir yeri ifade eder (Şekil 1). Kentin fiziki coğrafya özellikleri kuruluş ve gelişme sürecinde belirleyici etkenleri meydana getirmiştir. Kilis kentinin ortalama yükseltisi yaklaşık 660 metre olup kuzeyinde Acar ve Resul Osman Dağı (940 m), batısında Polatlık (785 m) ve Şeyhmehmet (Kalleş) (775 m) tepeleri yer almaktadır. Güneye doğru gittikçe alçalan ova ve doğu kesiminde daha yeknesak bir topografya hâkimdir. Kentin üzerine kurulduğu Kilis ovası hafifçe güneydoğuya doğru (% 1,5-2) eğimlidir (Kesici, 1992). Bu eğimle ilişkili ovanın ve dolayısıyla Kilis şehrinin yükseltisi güneye doğru azalış gösterir. Bu jeomorfolojik birimler kentin yayılma dinamiğini belirleyen ana fiziki unsurları meydana getirmiştir.

Şekil 1: Çalışma Sahası Konumu (İncili, 2021, s. 483)

Kilis'te iklim yazları sıcak ve kurak, kışları ise yağışlı ve serindir. İklim Akdeniz iklimi ile karasal iklim arasında geçiş özelliği gösterir. Kilis Meteoroloji Müdürlüğü verilerine göre yıllık sıcaklık ortalaması 17,2 °C; sıcaklık maksimumu temmuz ve ağustos aylarında 28,1 °C; sıcaklık minimumu ocak ayında 5,8 °C; yıllık sıcaklık farkı ise 22,3 °C'dir. Yıllık yağış ortalamasının 502,5 mm ve yağış maksimumu aralık ayında 87,2 mm olarak görülmektedir. Kış ve ilkbahar aylarında yağış değerlerinin arttığı yaz aylarında ise yağış değerlerinin çok düşük seyrettiği bir iklim özelliğine sahiptir. Dolayısıyla kurak iklim, yerleşme lokasyonlarını su kaynaklarına doğru iten bir yapıyı meydana getirmiştir. Kentin kuruluş ve gelişiminde ova tabanlarının tercih edilmeme sebeplerinden biri de iklimsel özelliklerdir. Yazları sıcak olan Kilis'te ova tabanları düşük rakımdan dolayı daha sıcaktır. Aynı zamanda rüzgâr durumu da çukur sahalarda daha dezavantajlar yaratır. Bu nedenle kentin kuruluş yeri ova tabanından ziyade etek düzlüklerindedir.

Yerleşmenin kuruluş ve gelişiminde etkili fiziki unsurlardan bir diğerini su kaynakları oluşturmaktadır. Kilis, yüzey suları açısından zengin olmayan bir sahada yer alır. Yağış değerlerinin düşüklüğü ve litolojik yapının çatlaklı ve geçirgen oluşu yüzey sularının yetersiz olmasının başlıca nedenidir. Plato yüzeyleri ve dağlık alanlardan yer altına sızan yağmur ve kar suları yamaçlarda su kaynakları olarak ortaya çıkarır. Ayrıca yer altına sızan sular Kilis ovasında yer altı su birikimine de ortam sağlamış olur. Kentin kuruluş yeri ova tabanından ziyade kaynakların daha çok çıkış gösterdiği ve yer altı suyunun daha zengin olduğu etek düzlüklerindedir.

Kilis'te ilk kentleşme belirtileri Mercidabık Savaşından sonra Osmanlı hâkimiyeti ile başlamıştır. Bu savaştan sonra 1519 yılı Kilis nüfusunun 1500 civarında olduğu görülmektedir (Konyalı, 1968). Zamanla bedesten, cami, imaret gibi kamusal mekânların inşasıyla Kilis merkezi yer olma özelliğini kazanarak şehir fonksiyonu kazanır. 1600'lü yıllarda nüfusunun 20 bin civarında olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Nitekim 19. Yüzyıl Halep Vilayet Salnamelerinde kent nüfusunun 20 bin üzerinde olduğu görülmektedir. Kilis kentini var eden fonksiyonun ulaşım ve ticaret olduğu görülmektedir. Kilis Halep'e ulaşım güzergâhı üzerinde bulunan ve kervan yolculuğu düşünüldüğünde Halep'e bir günlük mesafede (60 km) bulunan bir yerleşmedir. Bu konumuyla Kilis, Halep'e ulaşmak isteyen kervanların son durak noktası; Halep'ten çıkan kervanların ise ilk durak noktasıdır. Bu fonksiyonu Kilis'i merkezi bir yer

durumuna getirerek nüfus artışını sağlamıştır. Ancak Türkiye-Suriye sınırının çizilmesi ile Kilis'in ulaşım fonksiyonu zayıflamış ve nüfus artış hızı durağanlaşmıştır. Kilis kenti bugün ulaşım bağlantılarının zayıf kaldığı bir çıkmaz sokak gibidir. Doğuda bölünmüş yol ağı ile Kilis-Gaziantep karayolu (60 km); batıda ise çoğunlukla tek gidiş-tek geliş yol ile Gaziantep'in İslahiye ilçesi (80 km) ve Antakya'ya (145 km) ulaşım sağlanmaktadır. Kilis'in sadece Gaziantep ile komşu olması ve sınır kenti olması ulaşımında kavşak nokta olmasını mümkün kılammaktadır (İncili, 2020).

Kilis'te kentsel gelişimi ve nüfus artışını etkileyen diğer bir gelişme 1995 yılında il statüsü verilmesi olmuştur. İdari statünün getirmiş olduğu avantajlarla Kilis öncesine göre daha merkezi bir yer konumunu üstlenmiştir. Bu durumda nüfus artışına paralel olarak kentsel yayılma da ortaya çıkmıştır. 1927 yılında yaklaşık 22 bin olan nüfus 1985'te 60 bin, 2000'de 70 bine ulaşmıştır. Kentsel gelişimde son yıllardaki Suriyeli göçmen nüfusun etkisiyle ciddi değişimler meydana gelmiştir. 2011 yılında başlayan Suriye iç karışıklığı etkisiyle Kilis kitlesel göçün ilk hedef noktalarından biri olmuş ve çok kısa sürede nüfusu iki katına yakın bir artış göstermiştir. Bu nüfus artışı kentsel yayılmayı hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Bu yayılma sistematığı kentli nüfusun çeperlere doğru desantralize olması şeklinde meydana gelmiş ve kent sınırları artık jeomorfolojik sınırları aşma eğilimi göstermiştir. Nitekim günümüzde Kilis kentinde 110 bin yerli nüfusun yanında 60 bin kadar Suriyeli göçmen nüfusun da yaşaması yerleşme nüfusunu 200 bin eşiğine yaklaştırmıştır.

Bulgular

Tarihi Kent Yapısının Korunduğu Dönem (1950 Öncesi)

Nüfus ve mekân ilişkilerini ortaya koyabilmek için nüfusun doğru bir şekilde mekân parçalarına dağıtılması gerekir. Kent çalışmalarında kuruluş yeri ve kentin geçirmiş olduğu gelişim dönemleri nüfusla ilişkilendirilerek ele alınır. Kilis'te kentleşme belirtileri Osmanlı hâkimiyet dönemi ile başlamaktadır. Kentin en eski yapısını Ulu Camii meydana getirdiğinden dolayı ilk kuruluş yeri olarak bu alan ve yakın çevresi muhtemel görülmektedir. Kuruluş yerini belirleyen en önemli etken su kaynaklarıdır. Kurak bir sahada yer alan Kilis'te su ihtiyacı açılan artezyen kuyularından sağlanmıştır. Hâlâ bu artezyen kuyuları tarihi yapılar içerisinde muhafaza edilmektedir. Kentte bugün var olan su kuyularında yapılan derinlik ölçümlerinden hareketle derinliği en az artezyenlerin Ulu Camii yakınında olduğu kuruluş yeri tahminindeki fikre dayanak oluşturmaktadır. Nitekim sonraki yapıların bulunduğu alanlarda açılan artezyenlerin derinlikleri daha fazladır. Kentin çekirdek sahasını tam olarak belirlemek güç olsa da tarihi cami, han, hamam ve çeşme gibi eserlerin bugüne ulaşan inşa tarihlerinden hareketle çıkarımlar yapılabilir. Ulu Camii orijininin hareketle kentin muhtemel ilk yayılım sahası Sabah Pazarı, Kadı Camii çevresi, Büyükkütah, İnnaplıkütah, Tabakhane, Hakverdi, Hacıilyas, Meşhetlik, Tekye, Tırıklı, Ketenciler ve Karaali mahallelerine doğru olmuştur. Kilis'te 1590 yılında 5 mahalle yer alırken 19. yüzyılda 32 mahalle yer almaktadır. Kentler, nüfus artışıyla beraber sınırlarını aşarak çevrelerine doğru yayılır ve genişler (Karademir, 2020). Bu durumda kentsel alan da büyümüş olur. Kentlerin mekânsal olarak büyümesi yeni mahalle sistemlerinin de şekillenmesine sebep olur.

1519 yılında 1300 nüfuslu bir kasaba yerleşmesi olarak beliren Kilis asıl önemini 17. yüzyıldan itibaren kazanmıştır. Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte Halep ile bağlantılı ticari yapı Kilis'te nüfusun yoğunluk kazanmasına sebep olmuştur. Tarihi belgelere yansıyan bedestenler, han ve kervansaraylar ticari yapının canlılığını ortaya koyan eserlerdir. Nitekim kent nüfusu 1661 yılında 23.300, 1800 yılında 28.674 ve 1902 yılında 23.500 kişidir (Tablo 2). Kilis kenti nüfusu uzun yıllar boyunca 20 binin üzerinde seyretmiş ancak 30 bin eşiğini aşamamıştır. Nüfusun uzun yıllar durağan olması aynı zamanda kentsel mekânın da yavaş gelişimi anlamına

gelir. Bu nedenle 1950 yılına kadar nüfusun uzun yıllar durağan kalması kentsel yayılmanın da sınırlı olması tezini desteklemektedir.

Tablo 2: Cumhuriyet Öncesi Kilis Kentinde Yıllara Göre Nüfus Gelişimi (1519-1902)

Yıllar	1519	1590	1661	1800	1902	1927	1935	1940	1945	1950
Nüfus	1300	2880	23300	28674	23500	22668	24632	26558	27048	27550

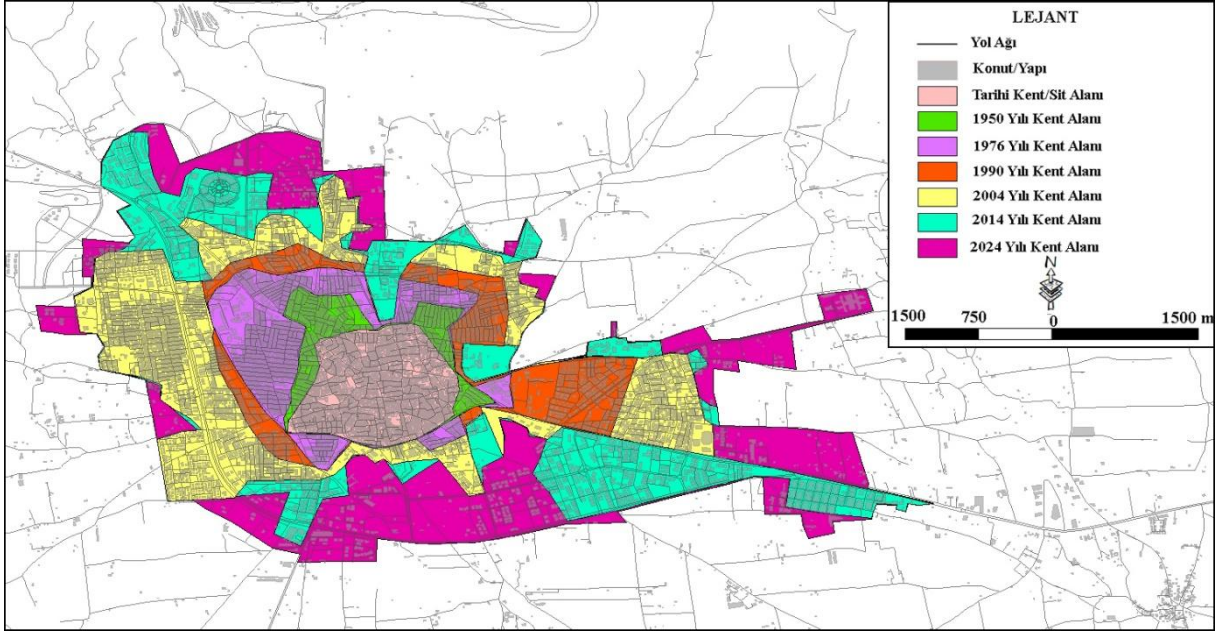
Kaynak: İncili, 2020, s. 1963

Kilis kentinin nüfus ve alansal gelişimi 1950 yılına kadar çeşitli nedenlerden dolayı durağan kalmıştır. Bu durağanlığı yaratan en büyük etken 1921 yılında çizilen Türkiye-Suriye sınırı olmuştur. Sınır ile birlikte Kilis'in Halep'e olan bağlantısı zayıflamış ve kent fonksiyon kaybına uğramıştır. Ayrıca kenti besleyen kırsal hinterlandının büyük çoğunluğu Suriye sınırları içinde kalmıştır. Sınırın çizilmesinden sonra bazı Türkmen köylerde yaşayan nüfus Kilis kent merkezine göç ederek o zamanın çeper mahallelerinde kısmen kentsel mekânın genişlemesine sebep olmuştur. 1927-1950 yılları arası nüfus sayımı verilerinden anlaşılacağı üzere nüfusun aşırı derecede artmadığı görülür. Sınır sonrası fonksiyon kaybı yaşanan kentte nüfus artış gücü de yavaşlamıştır. 1927-1928 kuraklıkları, 1929 ekonomik bunalımı, 1932 Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun, 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, 1942 Varlık Vergisi'nin getirmiş olduğu yük ve sınırdaki illegal sınır ticareti faaliyetlerinin sıkı bir şekilde denetlenmesi nüfusu ve kentsel yayılımı sınırlandıran unsurlar olmuştur (İncili, 2021).

Kentsel mekân yayılımını ortaya koyabilmek için somut delillere ihtiyaç duyulur. Kilis kentinin yayılımı ilk olarak 1950 tarihli Harita Genel Komutanlığı tarafından çekilen hava fotoğrafında görülmektedir. Bu tarihten önce somut bir veri bulunmadığı için çizilen sınırlar tam olarak gerçeği yansıtmayabilir. Bu tarihe kadar kentin yayılım sahasını ortaya koyan somut deliller olmasa da saha çalışmalarında özellikle kamusal yapıların inşa yılları kentsel mekânın gelişim dönemlerini anlamlı kılmaktadır. Kilis kenti bir çekirdek etrafında nüfus artışına bağlı olarak çevresine genişlemeyle yayılım göstermiştir. Topografyanın uygunluğu dairevi bir şekilde alansal gelişimi mümkün kılmıştır. 1950 yılına kadar kentin 32 mahallesi bulunmakta, kent merkezindeki mahallelerin küçük yüzölçümlü, bu mahalleleri çevreleyen mahallelerin ise daha büyük yüzölçümlü olduğu dikkat çeker. Bu durum genişleyen kentsel alanın kanıtlarını oluşturur. Kent nüfusu arttıkça çeperdeki mahalleler çevreye doğru genişleyerek kentsel yayılım şekillenmiştir. Ancak bu yayılım günümüzdeki gibi sıçramalı değil kente bitişik şekilde bir yayılım ifade eder. 1950 yılına kadar kentin çeper mahalleleri Bölük, Şıh Abdullah, Deveciler, Timurcular (Demirciler) ve Aşit mahalleleridir.

Kilis tarihi kent mekânının sınırlarını çizmek ve daha sonrasında bu kent mekânına hangi yerlerin eklendiğini anlamak saha çalışmaları ve kent yapısının görülebildiği uydu destekli programlarla mümkündür. Kilis'te tarihi kentin sınırlarını en iyi şekilde yansıtan yapı çıkmaz sokaklar olmuştur. Bu nedenle çıkmaz sokakların ulaşabildiği son noktalar tarihi kentin de sınırları anlamına gelir. Yapılan saha çalışmalarından hareketle Cumhuriyet'in ilanına kadar çıkmaz sokakların kent yapısında yaygınlığı görülmektedir. Cumhuriyet sonrası dönemde ise kentsel planlamalarda ızgara planlı sokak yapıları görülmektedir. Tarihi kenti sınırlandırmada kullanılan diğer önemli bir yapı mezarlıklar olmuştur. Tarihi kentin güney ve batı kesimlerinde hâlâ kalıntıları bulunan mezarlıklar kentin sınırlandırılmasında önemli yapıları meydana getirmiştir. Tarihi kent mekânının sınırını güneyde Mercidabık Caddesi, batıda Kurdağa ve Nemika Caddeleri, kuzeyde Adnan Menderes Meydanı doğusuna doğru Bayram Yeri, doğudaki sınır ise Abidin Ağa ve Şehit Sakıp Caddeleri olarak belirlenmiştir (Şekil 2). Yapılan ölçümlere göre tarihi kentin yüzölçümü yaklaşık 1 km² olarak hesaplanmıştır. Kent, K-G ve D-B doğrultuda yaklaşık 1'er km uzunlukta dairevi formlu bir yapıda görülmektedir. 20 bin civarı nüfusun yaşadığı kentsel mekânın aritmetik nüfus yoğunluğu hesaplandığında km²'ye 20 bin kişi nüfus yoğunluğu elde edilir. Bu nüfus yoğunluğu günümüze kıyasla çok fazladır. Bu sıkışık kent dokusunun oluşumunda yüzey şekilleri, iklim, su kaynakları ve motorlu ulaşım araçlarının

bulunmaması etkili olmuştur. Tarihi kent yapısında kamusal mekânların ise kent merkezinde olduğu görülmektedir. Hükümet binası, hastane ve belediye gibi kuruluşlar kent merkezinde kolay ulaşılabilir mekânlarda yer almıştır.

Şekil 2: Kilis Kenti Mekânsal Gelişim Dönemleri

Tarihi kent dokusuna Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde yeni alanların eklendiği görülmektedir. 1950 yılı hava fotoğrafında kente yeni eklenen alanlar tespit edilebilmektedir. Bu eklenme kentin çeper mahallelerinin büyümesi şeklinde gerçekleşmiş olup, tarihi kent dokusuna bitişik olarak kentsel mekânın büyüdüğü görülmektedir. Kentin Cumhuriyet'ten sonraki gelişim aksında batı yönde Kurdağa Caddesi sınırı aşılılarak kentin yeni sınırı Dereboyu Caddesi olmuştur. Yer yer bu cadde sınırı da geçilerek kentin batı yönde gelişimi görülmektedir. Kentin kuzeybatı yönünde çok az genişlediği görülür. Bu yönde Adnan Menderes Meydanı kuzey batısına doğru gelişimin olduğu görülmektedir. Kuzey ve güney yönde kentsel yayılımın gerçekleşmediği ve tarihi kent sınırının muhafaza edildiği görülmektedir. Batı yöndeki gelişim de çok kısıtlı ölçekte olup kent sınırı Abidin Ağa Caddesini kısmen aşabilmiştir (Şekil 2).

Yapılan ölçümlere göre 1950 yılı kent yüzölçümü 1,23 km²'dir. Kent, 1950 yılında da geleneksel dairevi formunu koruyabilmiştir. Kentsel yayılımı sınırlandıran temel faktör kentteki nüfus artış hızının düşük olmasıdır. Nitekim 1927'den 1950'ye nüfus artış oranı %22, kentsel yayılım oranı ise %23 olmuştur. Bu durumda nüfus artışına paralel bir kentsel yayılımdan söz etmek yerinde olur. Bu dönem kentsel yayılımın durağan olduğu ve tarihi kent yapısının korunduğu dönem olarak ifade edilebilir.

1950-1995 Dönemi Kentsel Yayılım

Ülkemizde 1950 yılı sonrasında kırsaldan kentlere doğru önemli bir göç hareketi başlamıştır. Bu hareketlilik kentlerin yayılmasına ve alan olarak genişlemesine sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Kilis'te görülen bazı olumsuzluklar nüfus artışı ve kentsel yayılımın yavaş seyretmesine sebep olmuştur. 1950 sonrasında çeşitli dönemlerde artan kentsel nüfus kentsel mekânın genişlemesinde en etkili unsuru meydana getirmiştir. Bu dönem içinde Harita Genel Komutanlığı tarafından 1950, 1976 ve 1985 yıllarına ait hava fotoğrafları kentsel yayılımın yönü ve alanları için önemli kaynakları oluşturmuştur. Elbette kentin

mekânsal gelişim hızını etkileyen en önemli etken nüfustur. Dönem içerisinde Kilis'te nüfus artışını etkileyen önemli gelişmeler de yaşanmıştır.

Tablo 3: Kilis Kentinde Yıllara Göre Nüfus Gelişimi (1950-1990)

Yıllar	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Nüfus	27550	29964	33005	38095	43438	54055	58335	59876	82882
Dönem	1945-50	1950-55	1955-60	1960-65	1965-70	1970-75	1975-80	1980-85	1985-90
Y.N. Artış Hızı	0,36	1,68	1,9	2,86	2,62	4,37	1,52	0,52	6,5

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları (1950-1990)

1950-1995 döneminde nüfus artış hızlarının yüksek olduğu dönemler Kilis'in ticari aktivitesinin ön plana çıktığı yıllardır. 1956-1958 yılları arasında hükümetin kaçakçılığı önleme gayesi ile Türkiye-Suriye sınırı bir şerit halinde *kaçakçılığı men ve takip* gerekçesiyle mayınlanacaktı. Bunun yanında kaçakçılığı men ve takip kanununa *ihraç kaçakçılığı* kavramı ve yasağı da eklenmişti. İşin ironi tarafı ise mayınlı sahanın oluşturulmasından sonra kaçak yollarla yapılan sınır ticareti faaliyetleri daha fazla artış göstermiştir. 1960'lı yıllarda artış gösteren illegal sınır ticareti 1970'li yıllarda da devam etmiştir (İncili, 2021, s. 492). 1950 sonrasında yıllık nüfus artış hızlarının yükseldiği görülmektedir. Nitekim 1975 yılında %4,37 ile en yüksek nüfus artış hızına ulaşmıştır (Tablo 3). Görülen bu nüfus artışı kentsel mekânın yayılmasına yön vermiştir. Ancak 1978 yılında sıkıyönetim ilanı ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin gayri resmi sınır ticaretine son vermesiyle nüfusun artış hızı yavaşlamıştır (İncili, 2020, s. 1965). 1980-1985 döneminde nüfus artış hızının 0,52'ye düşmesi ticari aktivitenin kaybedilmesiyle ilişkilidir. 1985-1990 dönemi nüfus artışında görülen 6,5'lik hız ise manipüle edilmiş bir artıştır. 1990 nüfus sayımı sırasında Kilis'in il olma ihtimali dillendirilir ve *de facto* yöntem uygulanan nüfus sayımlarında başka illerden getirilen nüfus Kilis nüfusunda gösterilir. Kesici'ye (1992, s. 49) göre 10-12 bin civarında nüfus bu yöntemle fazladan sayılmıştır.

1950 sonrası kentsel yayılımın dinamiklerini, kamusal alanların kent çeperlerine yayılması başlatmıştır. Özellikle eğitim kurumlarının kentin çeper mahallelerinin dış bölgelerinde büyük alanlar üzerine kurulması, yol ağları ve altyapının bu alanlara ulaştırılması yoluyla sonraki dönemlerde kentsel yayılımın yönleri belirlenmiştir. Bu girişimler kentsel mekânın sıçramalı şekilde büyümesini sağlamıştır. 1958 yılında kentin güney kısmında inşa edilen Kilis Lisesi (Kilis Anadolu Lisesi) ve aynı yıl inşa edilen kentin kuzeybatısındaki Kız Öğretmen Okulu (Nedim Ökmen Anadolu Lisesi), 1961 yılında kentin doğusunda inşa edilen Erkek Sanat Enstitüsü (Kilis Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi) kentsel yayılma ve sıçramanın ilk örneklerini meydana getirmiştir. 1970 yılı sel felaketiyle birlikte bugün kentin doğusunda Eski Beşevler (Albay İbrahim Karaoğlanoğlu Mahallesi) denilen semtte afet evlerinin inşası kentsel sıçramanın diğer adımı olmuştur. Kent ile yeni inşa edilen konutlar arasındaki mesafe yağ lekeli görünümünde kentsel mekânın yayılım göstermesine sebep olmuştur. Yeni inşa edilen bu konutlar bahçeli özellikte ve tarihi kent yapısından çok farklı konut mozaiğinin oluşumuna sebep olmuştur. 1971 yılında Beşevler semtinde inşa edilen Yatılı Bölge Okulu da kentsel yayılım yönünü belirleyen yapılardan olmuştur.

1950'de varlık gösteren 32 mahalle 1990 yılına kadar artış göstermeyerek aynı sayıda kalmıştır. Kentsel büyüme yine önceki dönemde de bahsedildiği üzere çeper mahallelerin büyümesi sonucu meydana gelmiştir. Bu nedenle kentin çeper mahallelerinin yüzölçümleri büyük değerlere ulaşmıştır. Bu mahalleler, Bölük, Şihabdullah, Deveciler, Demirciler, Aşıt, Zahter ve Ebulüla'dır. 1976 yılı kentsel mekânın yayılımı 1950 yılı durumuyla kıyaslandığında batıda kent sınırı Ahmet Rasim Caddesi, kuzeybatıda Nedim Ökmen Anadolu Lisesi, kuzeyde Zafer Caddesi, Musalla Camii ve Şöhrabil, doğuda Kefre Caddesi, Karataş Caddesi ve Egemenlik Caddesi, güneyde ise Mercidabık Caddesi kentin sınırını meydana getirmektedir (Şekil 2). Yapılan ölçümlere göre 1976 yılı kent arazisi 2,5 km² olarak tespit edilmiştir.

1950'den 1975'e nüfus artış oranı %96, kentsel yayılım oranı ise %103 olmuştur. Bu durumda nüfus artışına hemen hemen paralel bir kentsel yayılımdan söz etmek yerinde olur. Kentin çeşitli yönlerde yayılımı dairevi kent formunun da bozulması anlamına gelmektedir. 1950 yılına kadar korunan dairevi formun 1976 yılında bozulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle doğu ve batı yönünde gelişmelerle kent formunun dikdörtgeni andırdığı görülmektedir (Şekil 2).

1976'dan 1995 yılına kadar kentsel yayılım tüm yönlerde gelişme göstermiş olsa da kuzeydoğu ve doğuya doğru gelişim önem arz etmektedir. Kuzeydoğu yönünde Demirciler, Namık Kemal, Kanuni Sultan Süleyman, Şöhrabil ve Fatih Sultan Mehmet mahallelerinde genişleme ve yoğunlaşma görülmektedir. Doğu yönünde ise kentsel gelişme yönünün Kilis-Gaziantep asfaltına doğru kaydığı görülmektedir. Afet evlerinin inşasından sonra kolay ulaşılabilirlik ve planlı bir bölge olarak Beşevler semtinin tercihi yağ lekeli yayılım görünümünü sonlandırmış ve kentin yeni çeper mahallesi haline gelmiştir. Diğer bir gelişme yönü, kentin uzun yıllar sınırını meydana getiren, Mercidabık Caddesi sınırı aşılarak; Yavuz Sultan Selim Mahallesi, Mullahamit ve Kartalbey Mahalleleri yönünde gelişimin olduğu görülmektedir. Kentin güneybatısında yeni kurulan mahalle de kentsel yayılım açısından önem arz etmektedir. 1991 yılında Öncüpınar (Tibil) Köyü nüfusunun kentin çeperinde devlet tarafından inşa ettirilen mahalleye taşınmasıyla birlikte Öncüpınar Mahallesi adında yeni bir mahalle kurulmuştur (İncili & Şinik, 2023). Bu mahalle kentten kopuk bir özellik arz ettiğinden kentsel sıçramanın diğer bir örneğini oluşturmuştur. Çevreyolunun karşısında kurulan bu mahalle kentin psikolojik sınırı olan ana yolun ilk aştığı yer olarak önem kazanmıştır. Kentin batı sınırını eski Kapalı Ceza Evi'nin yer aldığı Kanalboyu Caddesi (Cibilaş deresi) oluşturmuştur. Kuzeybatıdaki sınır Nedim Ökmen Anadolu Lisesi (Kız Öğretmen Lisesi), kuzey sınırını Şöhrabil Caddesi, doğu kesiminde düşük yoğunluklu yapılaşmanın görüldüğü Beşevler semtindeki Karababa, Ünverdi ve Kazım Karabekir Caddeleri, güney kısımda Kilis-Gaziantep asfaltında İnönü Bulvarı, Mezbaşa Sokak, Otogar, Kilis Lisesi çevresi kent mekânında yapılaşmanın görüldüğü mekânlar olmuştur. Yapılan ölçümlere göre 1995 yılı kent arazisi 4,40 km² olarak tespit edilmiştir (Şekil 2). Yine nüfus artışına hemen hemen paralel bir kentsel yayılımdan söz etmek yerinde olur.

1995-2024 Dönemi Kentsel Yayılım

1995 yılında il statüsü verilen Kilis'te idari fonksiyonun etkisiyle nüfus ve kentsel yayılımda artışlar meydana gelmiştir. Özellikle kamusal hizmetlerin artış göstermesine bağlı olarak nüfus ve mekânsal yayılımda önemli gelişimler gözlenmiştir. 1992 yılında Kilis'in mahalle sayısı 34 iken 1995 yılında il olmasıyla birlikte mahalle sayısı 70'e çıkmıştır. Bu hızlı değişim, il sürecinden sonra yeni bir imar planının oluşturulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla idari statü Kilis'in gelişim tarihinde en önemli dinamiklerden birini meydana getirmektedir. 1995 sonrası günümüze yakın olduğundan dolayı ve uydu destekli görüntülerin varlığı kentsel yayılım ve sıçramaların daha doğru tespit edilmesini sağlamıştır. Özellikle 2004 yılından itibaren google earth görüntülerinin varlığı kentsel yayılımı ortaya koyma adına önemlidir.

Yine kentsel yayılımı ortaya koyabilmek adına kent nüfusunun artış seyrini incelemek önem arz etmektedir. Kilis'in il idari statüsü almasından sonra yapılan 2000 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre kent nüfusunun 70.670 kişi olduğu görülmektedir. 1990-2000 dönemi yıllık nüfus artış hızı ise -1,59 olarak hesaplanmıştır. İl statüsü verildikten sonra beklenmeyen bir şekilde nüfus artış hızının negatif seyrettiği görülmektedir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere 1990 yılı genel nüfus sayımında yapılan nüfus şişirilmesi sebebiyle iki sayım dönemi arasındaki veriler sağlıklı değildir. 2000-2007 döneminde tekrar yıllık nüfus artış hızının pozitif değerler gösterdiği görülmektedir. Nüfus ve yıllık nüfus artış hızları incelendiğinde 2015-2016 yılında roketlerin hedefinde olan Kilis'te nüfus artış hızının negatif değer gösterdiği dikkati çekmektedir. Bu dönem haricinde yıllık nüfus artış hızları hep pozitif değerler göstermiştir. 2011 yılından itibaren Suriyeli göçmenlerin giriş yaptığı ve göçün ilk basamak yeri olan Kilis'te

kamusal hizmet ihtiyacına bağlı olarak nüfus artış hızlarının yüksek seyrettiği görülmektedir (Tablo 4). Kilis'in Suriyeli sığınmacı göçüne yoğun bir şekilde maruz kalması artan göçmen nüfus için daha fazla kamu çalışanına (öğretmen, polis, özel güvenlik vb.) ihtiyaç duyulması anlamına gelir. Dolayısıyla 2011 yılından sonra sığınmacı nüfusa odaklı artışlar yaşanmıştır.

Kilis kentsel mekânın gelişimi sürecinde göçmen nüfusu da ele almak yerinde olur. Kilis'te 2017 yılında 131.881 olan geçici koruma kapsamındaki nüfus sayısı 2019'da 116.252, 2021'de 106.800 ve 2024 yılında 68.650 kişidir (goc.gov.tr). Zaman zaman kendi nüfusuna yaklaşan sayı kadar göçmen nüfusu barındıran kentte aşırı nüfus yoğunluğu kentsel yayılım ve sıçramayı hızlandıran etki yapmaktadır.

Tablo 4: Kilis Kentinde Yıllara Göre Nüfus Gelişimi (2000-2023)

Yıl	Nüfus	Dönem	Y.N. Artış Hızı
2000	70.670	1990-2000	-1,59
2007	77.706	2000-2007	1,35
2008	78.698	2007-2008	1,27
2009	80.542	2008-2009	2,31
2010	82.109	2009-2010	1,92
2011	84.184	2010-2011	2,5
2012	85.119	2011-2012	1,1
2013	89.422	2012-2013	4,93
2014	90.327	2013-2014	1
2015	93.266	2014-2015	3,2
2016	93.222	2015-2016	-0,04
2017	97.745	2016-2017	4,73
2018	100.675	2017-2018	2,95
2019	103.883	2018-2019	3,14
2020	105.218	2019-2020	1,27
2021	108984	2020-2021	3,57
2022	112187	2021-2022	2,93
2023	116973	2022-2023	4,26

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımları (2000); TÜİK ADNKS Nüfus İstatistikleri (2007-2023)

1995 sonrasında kentsel yayılım ve sıçramalar çeşitli dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir. Kilis'in il statüsüne kavuşmasından sonra artan nüfus ve kırsaldan göç eden nüfusun yerleşebileceği yeni yayılım alanlarına ihtiyaç duyulmuştur. 2000 yılından sonra mahalle sayısı 74'e yükselmiştir. Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Mehmet Sanlı, Oylum ve Yaşar Aktürk mahalleleri kent planına eklenmiştir. Bu amaç doğrultusunda kentin batısında Beşyüz Evler semti (Ekrem Çetin Mahallesi) gelişimin yeni yönünü oluşturmuştur. Uzun yıllar kentin psikolojik sınırını oluşturan çevre yolu bu adımla ikinci defa aşılarak kentsel yayılım hız kazanmıştır. Hümbelek Tepesi eteklerinden başlayan ve tepe zirvesine doğru tırmanan kentsel yayılım düşük yoğunluklu hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu kısımda vali konutları ve polisevinin inşasıyla kentsel yayılım hız kazanmıştır. Beşyüz Evler semti gelişiminde ilk olarak belediye desteğiyle inşa ettirilen konutlar yer almış daha sonrasında ise küçük parselli arsalar (100-150 m²) bitişik nizamda çoğunlukla ruhsatsız şekilde inşa edilerek gecekondu görüntülü bir mekân yaratılmıştır. Arsa parselasyonları küçük olduğundan tek veya iki katlı müstakil yapılar kentin batı kesiminde şekillenmeye başlamıştır.

2004 yılı kentsel yayılımın diğer bir yönü kuzeybatıdır. TOKİ tarafından inşa edilen konutlar kentsel sıçramanın diğer bir örneğini oluşturmuştur. Gelecek yıllarda kentsel mekânın yayılımı bu sıçramanın olduğu alanlara doğru olmuştur. Kentin kuzeyindeki yayılma da

batıdakine benzer olarak şekillenmiştir. Küçük parselasyonlu arsa (150-200 m²) bölümlenmeleri kuzey kesimde de bitişik nizamda ve ruhsatsız şekilde inşa edilen gecekondulu mahallelerin şekillenmesine sebep olmuştur. Kentin batı ve kuzeyinde ikamet eden nüfus genellikle kırsaldan göç eden ekonomik yönden düşük gelir seviyesine sahip kesimi temsil etmektedir. Güneybatıda gelişim gösteren yeni kentsel mekânlar da aynı mantıkla küçük parselli arsalarda inşa edilen ve kontrolsüz yapıların çoğunluk kazandığı sahaları oluşturmuştur. Kilis Lisesi çevresinde yayılım gösteren kentsel mekân 1991 yılında inşa edilen Öncüpınar konutlarına doğru yayılma eğilimi göstermiştir. Kentin güney yönündeki gelişimi daha sakin olmuştur. Otogarın güneydoğusunda yine kırsaldan göç eden nüfusun tercih ettiği düşük yoğunluklu tek kat mesken sahaları gelişim göstermiştir. Kentin doğusundaki gelişim yönü ise önceki dönemde kurulan Beşevler semtinde yoğunluğun artması şeklinde izlenmektedir. Diğer bir ifadeyle önceki dönemde kentsel sıçrama ile oluşturulan saha kent ile birleşip yoğunluk kazanarak gelişim göstermiştir. Doğudaki kentsel yayılımı etkileyecek diğer bir husus Küçük Sanayi Sitesinin Kilis-Gaziantep asfaltı üzerinde kurulması ve Oylum Köyünün mahalle yerleşmesine dönüştürülerek belediye sınırları içerisine alınması olmuştur. Bu gelişimlerde kentin sıçrama yaptığı alanları olarak önem arz etmektedir (Şekil 2). Gelecek yıllarda kentsel yayılımın yön tayininde bu gelişmeler önemli dinamikleri meydana getirmiştir.

2004 yılı kentsel mekân alanı 6,75 km² olarak ölçülmüştür. Çeşitli yönlerde doğru hızlı gelişim süreciyle kent amorf (şekilsiz) form şekli göstermiştir. 1995-2004 yılları arasında daha çok doğu, batı ve kuzey yönleri tercih edilmiş olup; Albay İbrahim Karaoğlanoğlu, Atatürk, Barış, Bilali Habeş, Ekrem Çetin, Hasan Kamil Demirbaş, İsmetpaşa, Mareşal Fevzi Çakmak, Mücahitler, Namık Ünler, Nedim Ökmen, Osmangazi, Polatpaşa, Saraç Mehmet Çavuş, Şihmet ve Yaşar Aktürk ön plana çıkan mahallelerdir.

Kentsel yayılım sürecinde bu dönemin önemli dinamiklerinden birini Kilis 7 Aralık Üniversitesinin gelişimi oluşturmaktadır. 2007 yılına kadar Gaziantep Üniversitesine bağlı olarak gelişen üniversite yerleşkesi Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte hız kazanarak mekânsal yayılımda önemli bir dinamiki meydana getirmiştir. Artan birim sayısına paralel olarak artış gösteren öğrenci sayısı üniversite çevresinde kentsel yayılıma sebep olmuştur. 2014 yılı kent alanı değerlendirildiğinde kentin ana gelişim yönlerinin kuzeybatı ve doğu olduğu görülmektedir. En önemli gelişme Kilis 7 Aralık Üniversitesi merkez kampüsüne bağlı olarak kuzeybatıda görülmüştür. 2004'te inşa edilen TOKİ konutlarına doğru kentsel mekân yayılarak yoğunluk artışı görülmüştür. Kentin batı ve kuzey sınırları 2004 yılı sınırlarını korumuş ancak yeni kurulan mahallelerde yoğunluk artışları tespit edilmiştir. 2014 yılı kentin güney sınırında da önemli bir değişim yaşanmıştır. Kilis Devlet Hastanesinin etkisiyle Kazım Karabekir Mahallesi - İzzettin İyigün Bulvarı aksında kentsel yayılma görülmektedir. Kentin doğusundaki gelişim ise çok daha önemlidir. Beşevler semti güneyinde kurulan Yeni Beşevler (Mehmet Rifat Kazancıoğlu, Necmettin Erbakan Mahalleleri) semti kentsel yayılma ve sıçramanın yeni mekânını oluşturmuştur. Bu semt planlı olarak yüksek katlı konutların yer aldığı ve ekonomik gelir seviyesi yüksek olan nüfusun tercih ettiği bir mekân haline gelmiştir. Özellikle hızlı artan göçmen nüfusun etkisiyle kent elitleri yeni kurulan bu semte doğru göç etmeye başlamıştır. Bu gelişim ile birlikte Kilis kentli nüfusu merkezden çevreye doğru desantralize olmuştur. Yeni kurulan bu semt ile birlikte kentin yeni sınırı doğuda küçük sanayi sitesine kadar uzanmıştır (Şekil 2). Ancak 2014 yılı kent yayılım haritasında bu kesimde konut yoğunluğunun henüz düşük olduğu dikkat çekmektedir. 2014 yılında Kilis kentinin 75. mahallesi Necmettin Erbakan olmuştur. 2014 yılı kentsel mekân alanı 9,50 km² olarak ölçülmüştür. 2004-2014 yılları arası 10 yıllık zaman sürecinde kentsel yüzölçümünün %40 artışı kentsel nüfus baskısının hissedildiğinin göstergesidir.

2024 yılı kentsel yayılımın yönü güney ve doğu şeklinde olduğu görülmektedir. Güney sınırında Yavuz Sultan Selim ve Necmettin Erbakan Mahallelerinde yoğunlaşan konut alanları,

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Merçidabık Kampüsü ve yeni belediye binası etkisiyle güney yönde gelişimin hızlandığı görülmektedir. Kentin doğusunda inşa edilen yeni devlet hastanesi ise kentsel sıçramanın yaşandığı diğer bir mekânı meydana getirmektedir. Gelecek yıllarda kentin muhtemel gelişim yönlerinden biri bu yöne doğru olacaktır. Yeni Beşevler semtinde konut yoğunlaşması görülmekle birlikte kentsel alanla arada yer alan boşluklar kapatılarak kentsel sıçramanın sonrasında görülen alansal kapanmalar dikkat çekicidir. Kentsel sıçramanın diğer örnekleri kentin kuzey ve kuzeybatısında dikkat çekicidir. TOKİ'nin inşa ettiği Devceciler (Tahtalı) ve Resulosman konutları kentten kopuk arada önemli mesafelerin olduğu sıçrama şeklindeki kentsel yayılımı meydana getirmektedir. 2014 yılı kentsel mekân alanı 13 km² olarak ölçülmüştür. 2014-2024 yılları arası 10 yıllık zaman sürecinde kentsel yüzölçümün %44 artışını kent nüfusunun artışı ve yeni kent kültürünün etkisiyle açıklamak yerinde olur.

Yeni Kentsel Yayılım Süreci

Kentler 20. Yüzyılın son otuz yılından itibaren kapitalizm ve enformasyon çağı ile şekillenmeye başlamıştır. Günümüz ve yakın geçmişte başlayan ve kent formunu biçimlendiren teknoloji kaynaklı gelişmeler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar; ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler, bina teknolojisindeki gelişmeler ve bilgi teknolojilerinin gelişimidir (Tekkanat & Türkmen, 2018, s. 120; İncili & Türkoğlu, 2023, s. 74). Ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler yolculuk sürelerini kısaltarak kent formunun değişimini meydana getirmiştir. Özellikle otomobil kullanımını artışı kent mekânının yayılımında en önemli etkiyi meydana getirmiştir. Günümüz enformasyon kentini şekillendiren diğer bir özellik bina teknolojilerindeki gelişim olmuştur. Kent çeperlerinde yeni inşa edilen güvenli siteler enformasyon kentinin popüler öğelerini meydana getirmektedir. Mahalle dokusunun deformasyonu sonucu sosyal açıdan denetimsiz kalan kent mekânı insanlarda güvensizlik yaratmış ve güvenli sitelerin doğuşunu meydana getirmiştir. Enformasyon kentinin diğer özelliğini ise bilgi teknolojilerindeki gelişim oluşturmaktadır. Bilgi teknolojisi, ulaşım sistemine alternatif olarak, insanların ve hizmetlerin fiziksel hareketinin yerine geçmektedir (Aktan, 2006). İnsanların veri ve bilgiye kolay erişimi mekâna olan bağımlılığın azalması anlamına gelmektedir. Kentin çeperlerine doğru genişlemeyi destekleyen bu durum, kent formunun da zamanla değişmesinde etkisini göstermiştir. Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, otomobilin serüveni ile başlayan merkezden kaçış (desantralizasyon) eğilimini hızlandırmaktadır (Tekkanat & Türkmen, 2018, s. 121).

Mumford (2019, s. 392), *otopark kenti* kavramıyla kentlerin otomobilin esiri olduğunu ifade eder. Anayolları, otoyolları, otomobilleri ve gayrimenkulleri kırsal alana doğru gözü kapalı pompalayan güçler, biçimsiz bir kentsel sızıntı yaratmıştır. Sızıntının yarattığı bu yığılı büyüklü sözlerle organik bir varlığa dönüştürmeye çalışanlar kendilerini kandırmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Otopark kentinde banliyö yayılması otomobil ile sağlanmıştır. Otomobil ise mekân yutucu bir özellik arz etmektedir. İnsanlar artık park içinde inşa edilmiş evler yerine artık otopark içinde inşa edilmiş evlerde yaşamaktadır (İncili & Türkoğlu, 2023, s. 77-78). Bu sürecin son basamağı en hakiki ilericilerin zihinlerini kurcalamaktadır. Bütün bölgenin herhangi bir rasyonel insani amaçtan tamamen uzak biçimde, kendi kendine hareket eden motorlu taşıtlara ayrılması için kent sakinlerinin kalan kısmı da mı tahliye edilmeli (Mumford, 2019, s. 592)? Bu hızlı değişim kentlerin varoluş dinamiklerini de hızlı bir şekilde ortadan kaldırıp kentlerin tükenmesine sebep oluyor. Hızlı değişen kent kötü huylu kanserli hücrelerin metastazı gibi şehrin her köşesine ulaşarak kentin ölümüne sebep olmaktadır (İncili & Türkoğlu, 2023, s. 78).

Kilis kenti tarihi şehir üzerinde gelişen sıkışık dokulu bir özellik gösterir. Özellikle kent merkezine yakın sahalarda dar sokak, cadde ve çıkmaz sokaklar kent dokusunun sıkışık olmasında etkili olmuştur. Cumhuriyetten sonraki gelişim alanlarında ızgara planlı gelişim gösterse de yine sokak ve caddelerin dar şekilde planlandığı görülmektedir. Yeni gelişim

gösteren Mehmet Rıfat Kazancıoğlu, Necmettin Erbakan ve Yavuz Sultan Selim Mahallelerinde bile ara sokakların dar ve binaların birbirine çok yakın inşa edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu dinamikler dar alanda yoğun bir kent mekânını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle bitişik nizam konut tipolojileri bu sıkışmanın en önemli nedenlerindedir. Toprağın kutsanması ve arsa fiyatlarının artışı dar alanda çok katlı binaların inşa edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Kentin yapısı ve görünümü plan yapıcılarının ve karar vericilerin etkisiyle şekillenir. Şehirlerin silueti içinde yaşayan insanların suretine bürünür. Kentli yaşam kültürü kent mekânını şekillendiren unsurdur. 1998 yılında kent merkezinin kentsel sit alanı ilan edilerek mevcut yoğunluğun altında yapılaşma kısıtlılığı getirmesi kent merkezinin sıkışmasına yol açmaktadır. Çeşitli dönemlerde yapılan planlama ve arsa parselasyonlarının etkisiyle kentin kuzey, batı ve güneybatı kesimlerinde gecekondulu yapı konutların inşası kentsel görünümde sıkıntılar yaratmaktadır. Hızlı artan konut ihtiyacı aceleci kararlarla çözülmeye çalışılmıştır. Artan konut talebini sağlıklı, yaşanabilir, ucuz konut üretimi ile karşılamak için henüz gerekli teknoloji, sermaye ve bilgi birikimi Kilis'te zayıf kalmıştır. Bu nedenle Kilis inşaat sektörü bireysel konut üretimi ile yap-sat konut üretimi arasında çoğu zaman yürürlükteki imar mevzuatına ve imar planına aykırı gelişmelerle karşılaşmaktadır. Bu durumda çoğu yapının kaçak ve ruhsatsız olduğu ancak kentsel hizmetlerin (elektrik, telefon, yol, su vb.) tümünden yararlanarak toplumsal maliyeti artırdığı ifade edilebilir.

Kent çeperlerinde yeni gelişen kentsel mekânlarda geniş arsa parselasyonu çok katlı ve planlı konut alanlarının oluşumunu sağlamıştır. Kentin doğu kesiminde gelişen Yeni Beşevler semti ve kentin kuzey ve kuzeybatısında inşa edilen TOKİ konutları planlı büyüme alanları olarak kent mekânına dâhil olmuşlardır. Gelecek yıllarda kentsel yayılma kentin doğusunda yeni inşa edilen devlet hastanesine doğru yönelecek gibi görünmektedir. Kentsel yayılım ile birlikte düzlük sahalardan engebeli alanlara doğru bir gelişim süreci başlamıştır. Bu durumda kentsel yayılım ile birlikte jeomorfolojik eşikler aşılma ve kent rakımı yükselmektedir. Kentsel yayılım ve sıçrama alanları kentin batısında Şeyhmehmet Tepesi, Hümbek Tepe ve Polatlık Tepesine doğrudur. Kuzeyde Resul Osman Dağına doğru Halepgösteren mevkiinde inşa edilen TOKİ konutları kentsel rakımın yükselmesini ve uzun yıllar kentin cesaret edemediği jeomorfolojik birimlere tırmanma ve aşma şeklinde yorumlanabilir. Kent halkının kuzeydeki yüksek sahaya yerleşme istekliliği ve tarım alanlarının işgal edildiği söylemlerine rağmen uzun yıllar kentsel gelişme düzlük sahalarda görülmüştü. Son yıllarda yüksekteki jeomorfolojik eşiklerin zorlanması hızlı artan nüfusun getirmiş olduğu baskı sonucunda mümkün olabilmiştir. Birçok kentte görüldüğü gibi kentsel sıçramalar günümüzde TOKİ uygulamalarıyla yapılmaktadır. Ucuz ve geniş arsa olanakları, sağlam zemin yapısı dağlık ve engebeli sahalara doğru kentin yayılımını mümkün kılmaktadır. Bu gerekçeler doğrultusunda Kent Orman Evleri, Resul Osman ve Deveciler (Tahtalı) TOKİ kentin kuzeybatısında kentsel saçılma alanları olmuştur (Şekil 3). Gelecek yıllarda kentsel yayılma bu saçaklara doğru gelişerek bugün yağ lekeli şeklinde görülen yapı değişerek kentin yeni sınırları belirlenmiş olacaktır.

kaynaklarının yüzeye yakın oldukları sahalara karşılık gelmektedir. Tarihi Kilis kentinin gelişme dinamiğini ise ulaşım ve ticaret başlatmıştır. En önemli merkez durumunda olan Halep'e konumuyla ön plana çıkan Kilis, Türkiye-Suriye sınırı çizilmesinden sonra bu fonksiyonunu kaybederek göreceli olarak gerileyen bir yapıdadır. Kentin önemli gelişim safhaları incelenirken; Osmanlı hâkimiyetine geçiş, sınırın çizilmesi, mayınlı saha, kaçakçılık, idari fonksiyon değişimi ve son dönem alınan Suriyeli göçünden bahsetmek gerekir.

Kilis kenti kuruluş döneminden bu güne çeşitli dönemlerde farklı form, doku ve fonksiyonlar üstlenmiştir. Sıkışık kent dokusu İslam kenti modelini yansıtan ve coğrafi özelliklerin şekillendirdiği organik bir kenti yaratmıştır. Kent uzun yıllar dairevi formunu korusa da son yıllarda bu form kentsel yayılım, saçaklanma ve sıçramalarla bozularak amorf forma evrilmiştir. Kentsel yayılım ve sıçramalarda etkili olan yapının kamusal alanlar olduğu tespit edilmiştir. Kent çeperinde inşa edilen eğitim kurumları, hastane ve diğer devlet kuruluşları bu süreçte etkili olan dinamikleri meydana getirmiştir. Örneğin yeni inşa edilen Alâeddin Yavaşca Devlet Hastanesi kentsel sıçramanın yaşanmasına sebep olan bir kamusal mekândır. Zamanla kent bu alana doğru yayılarak arada kalan boşluk sahaları dolduracaktır. Bunun sonucunda kentsel yayılma yaşanacaktır. Bugün yine kentsel yayılım sürecinde dikkati çeken özellik kentin morfolojik birimleri aşma eğiliminde olmasıdır. Toplu konut projeleri süreciyle birlikte uzun yıllar kenti sınırlandıran jeomorfolojik birimler aşılma sürecine girmiştir. Özellikle kentin güney kesimlerinde kırsala doğru saçaklanmaların görülmesi kentin kırsala yaklaşmasını, kentsel alanın büyümesini ve dokunun değişimini beraberinde getirecektir.

Kentsel yayılım, sıçrama ve saçaklanmanın çevresel, sosyal, ekonomik ve mekânsal maliyetleri olmaktadır. Mekânsal genişlemeyle birlikte kent çevresindeki tarımsal araziler ve doğal yapı unsurları tüketilmekte ve tarımsal üretim sistemleri yok olmaktadır. Bu genişlemenin diğer maliyetini ise hizmet maliyeti meydana getirmektedir. Ulaşım, su, kanalizasyon, çöp toplama ve diğer altyapı giderleri hizmet maliyetinin artışına sebep olmaktadır. Diğer taraftan kent çeperlerinde kontrolsüz olarak gelişen, kamu hizmetlerinin yetersiz olduğu, sosyo-kültürel donatı alanlarından yoksun konut alanları meydana gelmektedir. Kentsel yayılma, sıçrama ve saçaklanma ile birlikte kullanılan konut ile merkezi iş sahası arasındaki mesafe artmakta, buna bağlı olarak ulaşım hizmet talepleri artış göstermektedir. Bu durumda daha fazla enerji tüketimi ve emisyon oluşumuna neden olmaktadır (Brueckner, 2000; Galster vd., 2001; Carruthers & Ulfarsson, 2003; Çavuş & Başaran Uysal, 2018). Kentsel mekânın yayılmasıyla birlikte kır ile kentin sınırı da muğlak hale gelmektedir. Kırsal alanlar fonksiyon kaybına uğrayarak ne kırsal ne de kentsel olarak tanımlanamayacak sağlıklı yerleşimler ortaya çıkabilmektedir (Tekeli, 2016). Kilis'te kentsel yayılım ve sıçrama sürecinde de bu problemler görülmektedir.

Kentsel yayılımı sınırlandırmanın yolu konut sahalarında daha yüksek yoğunluklu akıllı büyüme, kompakt büyüme ve sürdürülebilir mekânsal gelişme gibi yaklaşımlar geliştirmektir (Holden, 2004). Ayrıca kent büyüklüklerinin belli bir ölçekte kalmaları gerekliliği sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımlarında vurgulanmaktadır. Küçük ve orta ölçekli kentler, dengeli bir mekânsal gelişme açısından büyük kentlere göre daha avantajlı bulunmaktadır (Holden, 2004; Breheny, 1992; Burgess & Jenks, 2000; Çavuş & Başaran Uysal, 2018). Kentin süreç içerisinde büyümesi, nüfus yoğunluğundaki artışla yeni kentsel mekânların oluşturulmasını zorunlu hale getirmektedir. Sağlıklı bir kent için kentsel planlama, kentsel gelişimin gerisinde kalmamalıdır. Kentler planlamanın eseridir. Planlama olmazsa kentleşmeden değil büyük köylerden söz edilir hale gelir. Kentsel gelişim planlanırken de insanların kentlerden beklentileri bilinmeli ve bu beklentilere göre planlamalar yapılmalıdır. Dolayısıyla kentler içinde yaşayan insanların silüetine bürünmelidir. Bugün yapılan kent planlarında bu noktaya dikkat edilmekte midir? Bugün kent planlamaları ağırlıklı olarak

mühendislerce yapılan geometrik düzenleme işinden ibaret olarak düşünülmektedir. Oysa planlamada kentlerin tarihi, morfolojik yapıları, tipolojik özellikleri, iklimsel özellikleri ve kimlikleri yer almalıdır (Sınmaz & Özdemir, 2016, s. 94). Kentlerin şekillenmesinde en etkili unsur olan imar planları temelde arazi bölünmesinin bir aracı olarak görülmekte, kent imgeleri ve morfolojisi sürece dâhil edilmemektedir. İmar planlarının oluşturulmasında öncelikli olan kentsel mekân oluşturmak olmalıdır oysa inşaat haklarının dağıtılması, kentsel arsa üretimi ve parsellere inşaat ruhsatı verilmesi öncelikli olmaktadır (Sezik, 2016, s. 47). Bir kent planı hazırlama masa başında olmamalıdır. Gelecek vizyonu yüksek, veriye dayalı ve tüm kentsel özelliklerin göz önünde bulundurularak hazırlanan bir kent planı sağlıklı kentleşmenin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Kent imar planları yerel yönetimler tarafından hazırlanmakta veya belirli şirketlere ihaleler yoluyla hazırlanmaktadır. Bu çalışmada Kilis'in imar planı çalışmalarına yer verilmek istenmiş ve bu amaç doğrultusunda Kilis Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğüne başvurulmuştur. Yapılan arşiv çalışmaları sonucunda 2008 öncesi imar planlarının ve raporlarının muhafaza edilmediği görülmüştür. Oysa geçmiş tarihli tüm imar planlarına ulaşmak kentsel planlama mantığının ortaya konulmasında etkili materyaller olacaktır. Elde edilen imar planı ve raporları 2008, 2013, 2014 ve 2024 yılına aittir.

Kilis kenti mekânsal yayılımında 1990'dan başlayan süreçle birlikte kent çeperlerindeki küçük arsalar üzerinde yapılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda yap-satçı denilen küçük sermayeli yatırımcılar tarafından veya arsa sahipleri tarafından konut üretimi sonucunda binaların en ucuza mal edilmesi, tasarım kaygılarının çok az olması ve tek düze yapıların ortaya çıkmasına yol açmış, bu durum belediyelerden müteahhitlere, müteahhitlerden mimarlara kadar uzanan birçok aktör tarafından içselleştirilmiş bir teamül, bir kültür haline gelmiştir (Baş, 2006, s. 10; Sezik, 2016, s. 49). Bu yapı kontrolsüz büyüme ve plansız yapılaşmaya yol açmıştır. Tekeli'ye (1991) göre planlama çalışmaları özenle yapılmış olsa da uygulamada etkili olunamamışsa başarısızlıkla sonuçlanır. Başarının nihai mihenk taşı uygulamadır. Kent çeperlerinde gecekondular, çıkarılan imar afları, belediye meclislerinin planlar üzerindeki etkileri, belediye başkanlarının imar planlarını göz önüne almayan uygulamaları başarısızlığın sebepleri arasındadır. Kilis kent çeperlerinde bulgularda değerlendirilen gecekondular benzeri halkalar da hatalı planlamanın veya planlı plansızlığın bir eseridir. Yerel yönetimde söz sahibi olan politikacıların imar planlarına karşı tutumları teknik bilgilerle hazırlanan planların objektif veya sübjektif olmasını belirlemektedir. Objektif olarak uygulanmayan sadece teknik önceliklere göre hazırlanan geniş kapsamlı planlar aslında plan olmaktan ziyade ütöpik görüş ve tahminler olmaktan öteye geçemez (Keleş, 2016, s. 117). Bu minvalde Kilis kenti yayılım süreci değerlendirildiğinde kentsel yapının şekillenmesi ve değişiminde siyasi kararların etkili olduğu görülmektedir.

Kilis kenti gelişim dinamikleri açısından bakıldığında ileride oluşabilecek en büyük problemin kentsel saçaklarda olacağı ifade edilebilir. Kent çevresindeki tarım arazileri üzerinde kontrolsüz gelişen yapılar çevre sorunları ve plansız büyümeye sebep olabilecektir. Diğer taraftan bu yapılarla hizmet götürmek kamusal bir yük anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla bu hususta kontrollü büyüme ve planlılık ilkesine uygun olarak kent ve hinterlandının ele alınması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aktan, E. Ö. (2006). *Kent biçimi-ulaşım etkileşimine ilişkin (tarihsel ve güncel) yaklaşımlar ve İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aliağaoğlu, A. & Uğur, A. (2015). *Şehir coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Archer, R. W. (1973). Land speculation and scattered development: Failures in urban- fringe land market. *Urban Studies*, 10, 367-372.

- Ataöv, A. & Osmay, S. (2007). Türkiye’de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 57–82.
- Barnes, K. B., Morgan, J. M., Roberge, M. C. & Lowe, S. (2001). *Sprawl development: Its patterns, consequences, and measurement*. Towson: Towson University.
- Baş, Y. (2006). Planlama mimarlık ilişkisi yeniden tanımlanırken. *Planlama Dergisi*, 4, 7-14.
- Breheny, M. (1992). *Sustainable development and urban form: An introduction, sustainable development and urban form*. London: Pion Limited Press.
- Brueckner, J. K. (2000). Urban sprawl: Diagnosis and remedies. *International Regional Science Review*, 23(2), 160-171.
- Burgess, R. & Jenks, M. (2000). *Compact cities, sustainable urban forms for developing countries*. London: Spon Pres Taylor and Francis Group.
- Carruthers, J. I. & Ulfarsson, G. (2003). Urban sprawl and the cost of public services. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 30, 503-522.
- Ching, F. (2003). *Mimarlık ve sanatta yaratıcı bir süreç çizim*. (Ç. Birkan, Çev.). İstanbul: Yem Yayınları.
- Çavuş, C. Z. & Başaran Uysal, A. (2018). Çanakkale’de kentsel gelişme, yayılma ve kırsal alanlarla etkileşim. *Planlama-Planning*, 28, 105-117.
- Ergül, O. (2023). *Çatalca Subaşı’nın mekânsal gelişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ewing, R. (1997). Is Los Angeles-style sprawl desirable?. *Journal of the American Planning Association*, 63(1), 107-126.
- Ewing, R., Pendall, R. & Chen, D. (2002). *Measuring sprawl and its impact: The character and consequences of metropolitan expansion*. Washington, DC: Smart Growth America.
- Frumkin, H., Frank, L. & Jackson, R. J. (2004). *Urban sprawl and public health: Designing, planning, and building for healthy communities*. Island press.
- Galster, G., Hanson, R., Wolman, H., Coleman, S. & Freihage, J. (2001). Wrestling sprawl to the ground: Defining and measuring an elusive concept. *Housing Policy Debate*, 12, 681-717.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı. İçinde A. Alkan & B. Duru (Ed. & Çev.). *20. Yüzyıl Kenti*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Holden, E. (2004). Ecological footprints and sustainable urban form. *Journal of Housing and the Built Environment*, 19, 91–109.
- <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- İncili, Ö. F. (2020). Kilis kent nüfusunun coğrafi analizi. *Turkish Studies-Social*, 15(4), 1957-1983.
- İncili, Ö. F. (2021). Cumhuriyet’ten günümüze Kilis’te göç ve dinamikleri. İçinde İ. Kalaycı & G. Kalmış (Edl.), *Çağlar boyu göç (tarih-kültür-medeniyet)* (ss. 471-506). Ankara: Gazi Kitabevi.
- İncili, Ö. F. & Şinik, M. (2023). Kent çeperlerinin kentleş(tire)meme sorunu: Öncüpınar (Tibil) göçerleri. *Asia Minor Studies*, 11(1), 116-141.
- İncili, Ö.F. & Türkoğlu, E. (2023). Kent ve kentleşmenin tarihi. İçinde İ.O. Akdemir & Ö. F. İncili (Edl) *Kentbilim öğretileri* (ss. 39-82). İstanbul: Kriter Yayınevi.

- Karademir, D. (2020). *Kilis ilinin beşeri ve ekonomik coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Karataş, N. (2007). İzmir'deki şehirsizleşme eğilimlerinin Torbalı- Ayrancılar'da arazi sahipliği el değişim süreçlerine etkileri. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 2, 3-10.
- Kaygalak, İ. (2006). *İzmir'de Karşıyaka-Çiğli aksının kentsel gelişim süreci ve bu gelişimi etkileyen faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Keleş, R. (2016). *Şehirciliğin kuramsal temelleri*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Kesici, Ö. (1992). *Kilis yöresinin beşeri ve ekonomik coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kılıç, H. & Ayataç, H. (2019). Konut sunum biçimlerinin İstanbul'un sosyokültürel ve mekânsal değişimine etkileri. *Megaron*, 14(1), 109-121.
- Konyalı, İ. H. (1968). *Abideleri ve kitabeleri ile Kilis tarihi*. Fatih Matbaası.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Cambridge: Blackwell Publishing.
- Ludlow, D. (2006). *Urban Sprawl in Europe: The ignored challenge*. https://www.eea.europa.eu/publications/eea_report_2006_10/eea_report_10_2006.pdf/view
- Marcuse, P. & Kepmen, R. V. (2000). *Globalizing cities: a new spatial order?* US: Blackwell Publishers.
- Mumford, L. (2019). *Tarih boyunca kent*. G. Koca ve T. Tosun (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ottensmann, J. R. (1977). Urban sprawl, land values and density of development. *Land Economics*, 53(4), 389-400.
- Öncel, H. & Meşhur, M. Ç. (2021). Konya kentsel alanının büyümesinde kentsel saçaklanma ve nedenleri. *Planning*, 31(2), 191-207.
- Özker, S. (2020). İstanbul'da kentsel mekânın değişimi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 618-638.
- Pendall, R. (1999). Do land-use controls cause sprawl?. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(4), 555-571.
- Sezik, M. (2016). Kent kimliğinin korunması ve kentsel gelişimin sağlanması bağlamında yerel yönetimin önemi: Adıyaman örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 43-56.
- Sınmaz, S. & Özdemir, H. A. (2016). Türkiye şehir planlama pratiğinin kentsel morfoloji ve tipoloji üzerindeki etkileri, Siverek kenti için bir değerlendirme. *İdealkent*, 7(18), 80-115.
- Squires, G. D. (2002). Urban sprawl and the uneven development of metropolitan America. In G.D. Squires (Ed.), *Urban sprawl: Causes, consequences, and policy responses* (pp. 1-22). Washington DC: Urban Institute Press.
- Şimşek, G. (2019). Erzurum kenti mekânsal gelişimi ve bu gelişimi belirleyen etmenlere ilişkin bir çözümleme. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 169-204.
- Şinik, M. (2023). Aşırı kentleşme. İçinde İ.O. Akdemir & Ö. F. İncili (Edl.) *Kentbilim öğretileri* (ss. 319-355). İstanbul: Kriter Yayınevi.

-
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya’da ve Türkiye’de kent-kır karşıtlığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Tekeli, İ. (1991). *Türkiye’nin son otuz yıllık kent planlama deneyinin kuram uygulama ilişkisi bakımından değerlendirilmesi*. 3. Türkiye Şehircilik Kongresi, Türkiye’de Şehirciliğin Gelişmesinde Son 30 Yılın Değerlendirilmesi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, ss.17-25.
- Tekkanat, S.S. & Türkmen, S.N. (2018). Tarih boyunca kent formlarının biçimlenişi üzerine bir inceleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 107-124.
- Tosun, K. E. & Fırat, Z. (2012). Kentsel mekândaki değişimler ve kişilerin konut tercihleri: Bursa örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 174-175.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2002). *Beşeri coğrafya insan, kültür, mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Wei, Y.D. & Ewing, R. (2018). Urban expansion, sprawl and inequality. *Landscape and Urban Planning*, 177, 259-265.
- Weitz, J. & Moore, T. (1998). Development inside urban growth boundaries: Oregon's empirical evidence of contiguous urban form. *Journal of the American Planning Association*, 64(4), 424-440.
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. İçinde A. Alkan & B. Duru (Ed. & Çev.). *20. Yüzyıl Kenti*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Zeylan, P. K. (2009). *19. yüzyıl sonrası Türkiye’de toplumsal değişimlerin konut mekânına etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
-

Evaluation of Underground Cities in Nevşehir and its Surroundings in Terms of Cultural Geography*

Nevşehir ve Çevresindeki Yeraltı Şehirlerinin Kültürel Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi

Elif KAHYA YILDIRIM**

Abstract

Underground cities have survived to the present day, shaped by the influence of many cultures. In this study, it is aimed to evaluate the underground cities, which have been used by many individuals, societies and groups from ancient times to the present, in terms of cultural geography. The study area determined as Nevşehir and its surroundings effectively reflects the natural and cultural characteristics of the Ancient Cappadocia Region. The main settlements in the study area are Nevşehir Center, Ürgüp, Avanos, Gülşehir, Acıgöl, Derinkuyu districts and Gülağaç and Güzelyurt districts of Aksaray province. In the study area, the northwest of Ürgüp in Nevşehir, the north of Derinkuyu, and the surroundings of Güzelyurt and Gülağaç in Aksaray have been identified as areas where underground cities are concentrated. As a result of literature analysis and observations made in field studies, the human-space relationship in underground cities was analyzed within the framework of concrete cultural elements. The research method that has a fundamental impact on the process of obtaining and analyzing data is field work. The main underground cities observed through field work are Derinkuyu Underground City, Kaymaklı Underground City, Özkonak Underground City, Güzelyurt Underground City and Tatların Underground City. These underground cities were examined together with their surroundings; geographical and cultural evaluations were made.

Keywords: Nevşehir, Cultural Geography, Ancient Cappadocia, Underground Cities.

Öz

Yeraltı şehirleri, çok sayıda kültürün etkisiyle şekillenerek günümüze ulaşmıştır. Bu çalışmada, Antik dönemden günümüze pek çok birey, toplum ve grup tarafından kullanım görmüş yeraltı şehirlerinin kültürel coğrafya açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nevşehir ve çevresi olarak belirlenen çalışma alanı, Antik Kapadokya Bölgesinin doğal ve kültürel özelliklerini etkin bir şekilde yansıtmaktadır. Çalışma alanındaki başlıca yerleşmeler, Nevşehir Merkez, Ürgüp, Avanos, Gülşehir, Acıgöl, Derinkuyu ilçeleri ile Aksaray ilinin Gülağaç ve Güzelyurt ilçeleridir. Çalışma alanında Nevşehir’de Ürgüp’ün kuzeybatısı, Derinkuyu’nun kuzeyi, Aksaray’da Güzelyurt ve Gülağaç çevresi yeraltı şehirlerinin yoğunlaştığı alanlar olarak tespit edilmiştir. Literatür analizi ve arazi çalışmalarında yapılan gözlemler sonucu yeraltı şehirlerinde insan-mekân ilişkisi, somut kültürel öğeler çerçevesinde analiz edilmiştir. Verilerin elde edilmesi ve analizi sürecinde temel etkiye sahip olan araştırma yöntemi arazi çalışmasıdır. Arazi çalışmasıyla gözlemlenen başlıca yeraltı şehirleri Derinkuyu yeraltı şehri, Kaymaklı Yeraltı Şehri, Özkonak Yeraltı Şehri, Güzelyurt Yeraltı Şehri ve Tatların Yeraltı Şehridir. Bu yeraltı şehirleri çevreleriyle birlikte incelenmiş; coğrafi ve kültürel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Kültürel Coğrafya, Antik Kapadokya, Yeraltı Şehirleri.

Introduction

Culture is a concept addressed by many disciplines. Each discipline that focuses on culture in its studies has adopted different approaches. The difference in approach in cultural studies has also been observed among cultural geographers. The main reason for this situation is the differences between traditional cultural geography, cultural turn and new cultural geography.

The Berkeley School has an important share in the development of Cultural Geography. This school was put forward by C. Sauer (1889-1975) in line with the human ecology approach and principles developed by H. Barrows (1877-1960). This approach, which focuses on the concept of landscape and is called "Landscape Ecology", has dominated the discipline of geography for many years and formed the basis of cultural geography (Arı, 2005: 7).

* This Study Was Produced from The Author’s Doctoral Thesis Titled “Cultural Geography of Nevşehir and its Surroundings”.

** Dr. Öğr. Üyesi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, elifkahya@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4990-9816.

The founder and most important intellectual architect of American traditional cultural geography is Carl Sauer (1889-1975). Sauer argued that the main thing to look at and understand is culture, and the main subject of geography to study is landscape. Sauer (1925) established spatial relationships between phenomena and aimed to reveal the distribution of landscape on the earth's surface and the meanings of its structural features. Another aim of Sauer is to reveal the changes that occur in the landscape over time by collecting information about a region with the landscape morphology approach (Sauer, 1925; Schein, 2004; Kaya, 2015).

The influence of traditional cultural geography, which gave rise to many areas of expertise such as cultural ecology, political ecology and historical ecology, ended in the 1980s. After the criticism directed at traditional cultural geography, it turned into a major movement called "cultural turn" and its impact within geography began to be seen. The cultural turn, on the one hand, has brought about new approaches in human geography studies and, on the other hand, has provided the birth of a new cultural geography (Kaya, 2015: 631).

New cultural geography is undoubtedly the most concrete reflection of the cultural turn within geography. New cultural geography differs from Sauerian cultural geography in many ways. At the basis of the distinction lies the critical approach that centres on the concept of culture. The cultural turn has also made the spatial turn in geography effective; the spatial perspective has also become important in other social and human sciences. The cultural and spatial turn has been influential in the discipline of geography as processes that break down interdisciplinary boundaries and enable productive interactions. On the one hand, the cultural and spatial turn and on the other hand, the interdisciplinary approach have diversified the research topics of the new cultural geography and ensured that quite different trends find a place in the discipline (Schein, 2004: 12).

The discipline of cultural geography analyzes the cultural relationships between people and space. This discipline provides an in-depth understanding of social identity, historical processes and human-environment relations by analyzing the reflections of culture on space. In this respect, the approach offered by the discipline of cultural geography is different from other geographical approaches.

In this study, underground cities in Nevşehir and its surroundings were examined from a cultural geography perspective. Addressing underground cities from this perspective is important in contributing to the understanding not only of their geological or touristic features but also of their cultural context at the time they were built and their current status. In addition, with this approach adopted in the study, it was aimed to highlight the cultural function of the space and the role played by underground cities in social and economic relations.

The main questions that are aimed to be answered in the study developed for this purpose are as follows;

What are the historical, social and cultural aspects of underground cities?, How influential were war, security, religious and economic reasons in the emergence of these settlements?, What was religious and social life like in the underground cities?, Through which structures and structural units can this experience be observed?, What economic activities did the production, processing and storage areas in underground cities contribute to?

These questions enable us to understand the cultural and social dynamics of the people who built and lived in underground cities.

Cultural geography studies, which are based on the mutual interaction between humans and the environment, are the main sources on which this article is based. Sauer's work "The Morphology of Landscape", which opposes environmental determinism, has a very important

place in the sub-discipline of cultural geography. Sauer (1925, 1952) stated that the existence of geography in the interaction between humans and the environment should be emphasized in his studies. Establishing spatial relationships between phenomena, Sauer (1925) aimed to explain the distribution and structural features of the landscape on earth. Another aim of Sauer is to reveal the changes that occur in the landscape over time by collecting information about a region with the landscape morphology approach. Carl Ortwin Sauer's works have been a guide for researchers working on cultural geography in later periods. Duncan et al. (2004) are the changes in cultural geography in the 20th century, the analysis of the basic approaches that guide cultural geography studies, and some important thematic areas contributed by cultural geographers. This work, titled "A Companion to Cultural Geography", detailed in a series of articles, emphasizes that cultural geography cannot be separated from other branches of Geography. In this regard, the focus is on the dialogue that cultural geographers establish with geographers who conduct political, economic, historical and social studies. Birkeland (2008), in his study on the relationship between culture-nature and society-space, deals with the conceptualization of the subject of "culture" within "cultural geography". Wu (2010), who emphasized cultural ecology, one of the main topics of cultural geography, supported the explanation of the cultural landscape with Sauer's definitions. In his study, he revealed that the landscape is becoming increasingly cultural and the effect of this situation on the ecosystem. Referring to the subjects of Sauer and the Berkeley School in his study, Hannam (2015) emphasized the cultural evaluation of the geography discipline. In the study conducted by Gibson and Wait (2020), the focus was on depicting the geographical space from a historical perspective. Studies on cultural geography in Turkey have increased in recent years. Karakuzulu and Atnur (2007) examined the Turkish people's perception of Tortum, Çıldır and Tödürge (Demiryurt) lakes in Anatolian legends in terms of cultural geography. Focusing on traditional houses and the influence of culture in the construction of these houses, the study of Kayserili and Altaş (2010) deals with the evaluation of rural dwellings in Horasan district in terms of cultural geography. In this study, cultural region, cultural diffusion, cultural ecology, cultural interaction and cultural landscape, which constitute the main subjects of cultural geography, constitute the subheadings of the study. In the study conducted by Gök and Kayserili (2013), it was aimed to reveal the reflections of the cultural accumulation and cultural landscape that the people living in Erzurum brought from past to present on the residential culture. One of the aims of this study is to turn the physical geographical conditions of the city of Erzurum in favor of the city. Kocaman, Kayserili and Kaya (2015), in their study aiming to reveal the reflections of the cultural accumulation and cultural landscape from past to present on the residential culture in Kağızman, also focused on determining the issues related to reducing the negative effects of topographic and climatic factors on residences. The study conducted by Kahya (2023a) aimed to analyze the cultural landscape of Ihlara Valley in terms of cultural geography. In the study developed in this direction, the cultural landscape values of Ihlara Valley were reflected in a natural, historical and cultural framework. The study by Aydoğan Tatar and Aydın (2023), in which they aim to reveal the concrete and intangible cultural values of the region in the historical process in line with the general geographical characteristics of Karamürsel District (Kocaeli), is among the studies done on this subject.

As a result of the literature review and document analysis, it was seen that the issues emphasized by the Cultural Geography sub-discipline were generally highlighted in previous studies. In cultural geography studies conducted in Turkey, researchers focused on residential culture. The main reason for this situation is that the cultural-geographical view that emerges as a result of people's perception of the environment and changing it in line with their needs and expectations can be observed in the best way through architecture. The underground cities, which are the focus of this study, have an important place in the cultural heritage of Nevşehir and its surroundings, which stand out with their natural structure. It has been observed that the

studies (Bixio, 1994; Bixio et al., 2012; Ayhan & Ulusay, 2003; Ayhan, 2004; Kaya, 2005; Ceylan, 2021) on underground cities in the region were developed focusing on geology and tourism issues. Kocalar's studies (2018a, 2018b) identified tourism-related conservation and use problems of underground cities in the region and offered solutions for conservation. In this context, the gap that is intended to be filled in the literature is that underground cities, which maintain their importance in almost every period of local life, have not been evaluated as a cultural place. This evaluation, made from a geographical perspective, aims to fill the gap in the literature.

The basic approach prioritized in this study was shaped in line with addressing the natural structure-human relationship as required by cultural geography research. In the study developed in this direction, human impact is centered on the development of underground cities in terms of their location, formation and functional characteristics. In the findings section of the study, the data obtained in the research were evaluated under six subheadings. The history of underground cities in the study area, their functions, distribution, structural units, daily use areas and prayer areas, relations with trade and mining activities are the issues evaluated in the findings section.

The Ancient Cappadocia Region stands out in Turkey as an area where volcanic eruption centers, landforms and rocks cover a large area. This area was formed by volcanic activities that took place over a period of time spanning the last 16 million years. The volcanic rocks that give the region its general character have spread to the earth from very important eruption centers (stratovolcanoes) such as Erciyes Mountain, Hasan Mountain and Melendiz Mountain, which are also volcanic complexes, and some of them have spread to the earth from other large volcanic complexes such as Acıgöl and Göllü Mountain (Doğan, 2021: 4). Volcanism effective in the region creates a high plateau covered in horizontal layers several hundred meters thick, covered with lava and volcanic tuffs. The ease of cutting and excellent thermal insulation properties of these soft volcanic tuffs have been the main reason for the establishment of an underground settlement in this region from ancient times to the present day (Erguvanlı & Yüzer, 1977: 15). The fact that the tuff that forms the rock layer in the region is very soft and dries when exposed to air, allowed people to live in underground settlements without being disturbed by humidity.

Bixio and Castellani (1995) divided the underground cavities in the region into two: “natural cavities” and “artificial cavities”. Artificial cavities are divided into two groups. Fairy chimneys, rock churches, rock tombs and dovecotes form hillside settlements; underground cities and water tunnels constitute underground structures (Ayhan, 2004: 28). All of these artificial cavities are rock settlements of the “Cappadocia Region”.

When cliff entrances are located within the sloping walls and peaks from which they reach valleys, protected cities have been excavated to include wide open areas of flat platform with little or no ground elevations. The transition from the ground floor to the lower floors is provided by steeply descending tunnels and gradual vertical shafts. On each floor there are rooms, warehouses, cisterns and niches connected to each other by corridors. In this way, a complex, horizontal network of underground cities was created (Bixio, 1994: 49). The places called “underground cities” in Nevşehir and its surroundings are generally formed by carving soft tuff on the valley and plateau slopes and develop underground. Underground cities are one of the most important representatives of civilian life in the region.

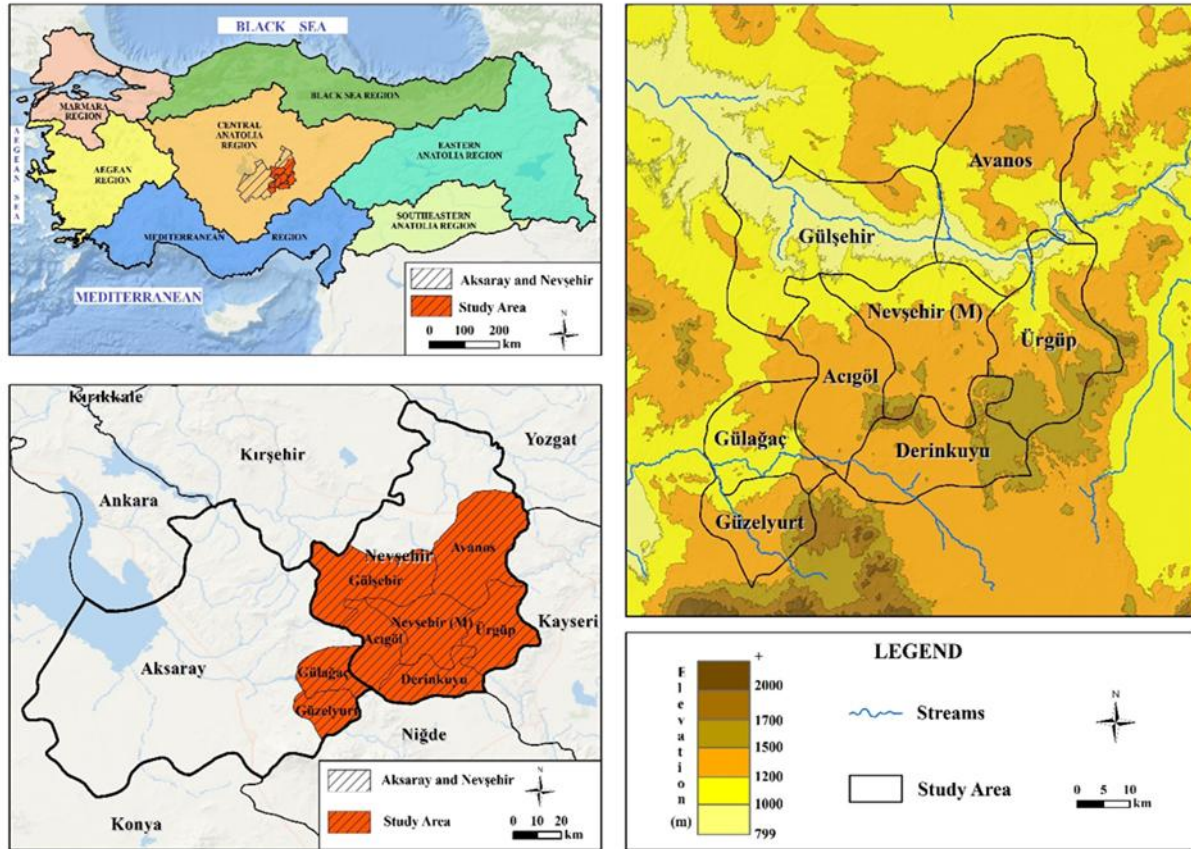
The name underground cities is used for underground settlements that develop by carving the soft tuff underground. However, all academic studies agree that these settlements do not have permanent settlement status. At the same time, it is not clarified how long it was inhabited and the number of people living there. For this reason, it is not correct to describe all

the underground settlements in the region as having a city function. It is thought that these places, which are mentioned with names such as “underground caves”, “underground shelters”, “underground settlements” in various sources, may have been called “cities” from a touristic perspective. Yörükoğlu et al. (1990) named underground settlements as village-town and city due to their capacities. For example, the Yallı Damı, Ayazma, Ören (Yeşilöz) underground settlements located near the Belha Monastery in Özkonak are referred to as “underground villages”, and the larger complex Derinkuyu, Kaymaklı, Mazı, Özkonak underground settlements are referred to as “underground cities”. Although it is not correct to call all settlements cities because the number of people hosted by an underground settlement is not certain, the settlements are called “Underground Cities” because the concept of underground cities is widely used and some of them are large enough to accommodate thirty thousand people (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 38).

Bixio et al. (2012: 13) divided the underground areas in Cappadocia into three in terms of settlement typology. These are natural caves developed by natural events, occasionally containing anthropological remains, Anthropized caves (natural caves partially modified by humans), and cavities completely dug by humans (Artificial/Anthropic cavities). The most developed and common among these are artificial cavities.

The Ancient Cappadocia Region has many geological and geomorphological heritage that can be evaluated from scientific, educational and aesthetic perspectives. The region, which hosts important volcanic mountains such as Erciyes and Hasan Mountain, as well as rare landforms such as fairy chimneys, is also very important in terms of its geopark potential. Geoparks, which play an active role in promoting the integrity of the landscape, emphasize the need for sustainability of resources and geographical character (Akbulut & Gülüm, 2012: 415; Kocalar, 2020: 178; Kocalar, 2021: 29). Volcanic mountains, valleys covered with fairy chimneys and rock churches, underground settlements in the region indicate the natural, cultural, architectural, historical and archaeological importance of the area that can be considered as a geopark. The underground area has an important place in the cultural landscape of Nevşehir and its surroundings. Underground settlements unique to the ancient Cappadocia region are living spaces carved into soft tuff rocks, protected by millstones. These settlements, where various units are connected to each other through tunnels, were created for protection purposes. Aksaray, Niğde, Kayseri, Kırşehir and Yozgat in the Ancient Cappadocia region, especially Nevşehir, are the areas where underground settlements are most common (Bixio, 2002; Bixio et al., 2012; Ayhan, 2004; Yamaç et al., 2015). Underground settlements with thousands of rooms, corridors, galleries and paths deep underground are large enough for 5,000-30,000 people to live (Yörükoğlu, 1990: 7).

In geological and geographical terms, the area called Central Anatolia Volcanic Region, Cappadocia Volcanic Field and Cappadocia Volcanic Plateau covers an area of approximately 20,000 km² with many well-preserved volcanoes, volcanic ash fillings and lava flows. In addition to this morphological evaluation, within today's administrative borders, the region is evaluated within a spread area that we can define within the scope of Nevşehir in the center, Niğde and Aksaray in the west, and Kayseri in the east (Doğan, 2021: 1; Güngördü, 2023: 2). The core area of the region, which was called “Cappadocia” in ancient times and had very wide borders, is today characterized by some settlements in Nevşehir and its surroundings. The settlements determined as the study area in this research are Nevşehir Center, Ürgüp, Avanos, Gülşehir, Acıgöl, Derinkuyu districts and Gülağaç and Güzelyurt districts of Aksaray province (Figure 1).

Figure 1: Location of the Working Area

Material and method

The underground cities located in the “Ancient Cappadocia Region”, which has a deep-rooted cultural history, are the result of the mutual interaction between people and space. Man’s ability to perceive and interpret nature has enabled him to shape natural areas in line with his needs and expectations. Underground cities, which are residential areas created in this direction, are discussed in the study from a cultural geography perspective. In the study, which includes the distribution and concentration areas of underground cities in Nevşehir and its surroundings, underground cities are examined within the framework of their functional features, main units and areas of use. The study, prepared using various geographical methods and techniques, was designed based on literature analysis, field work and observation. Monographic sources obtained as a result of literature research on the formation and history of underground cities were used. It is important in document analysis to determine which of the relevant documents is important within the scope of the research problem and can be used as a data source (Yıldırım & Şimşek, 2008: 188). In this respect, the problematic of the research played a leading role in determining the analyzed documents and providing data.

Field studies played an important role in obtaining data related to the study. Field studies, which form the basis of data collection in geographical research, enable direct observation of people’s interactions with the natural environment. For this reason, field research are important in terms of supporting cultural transfer and spatial results in both physical and human geography research (Kahya, 2023a: 206). The data obtained as a result of the field study has a fundamental impact on the analysis of the study. In the field studies carried out at various times between 2020-2023, Derinkuyu Underground City (February, 2020), Kaymaklı Underground City (February, 2020), Özkonak Underground City (February, 2023), Güzelyurt Underground City (August, 2020), Tatların Underground City (February, 2023) were examined

together with their surroundings and geographical and cultural evaluations were made. Observations made within the scope of field studies were carried out regarding the areas where underground cities spread, their current situation, their relationships with their environment, and the spaces shaped in line with cultural use. The culture-space relationship was directly observed in the field, and photographs were taken in the interior and exterior of the underground cities. Relevant photographs have been added to the study.

ArcMap 10.4 software was used to create maps of the research area. In the creation of maps, figures and tables, Google Earth data, data and numerical values belonging to the Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, Nevşehir Provincial Directorate of Culture and Tourism were used. In the study, the map showing the locations, distributions and concentration areas of underground cities was arranged in line with the data obtained from Ayhan, 2004, a monographic source, and supported by field studies.

Results

Historical Background

Today, there are many sources on the history of the “Ancient Cappadocia Region”. However, these sources do not contain clear information about the history of the underground cities spread in the region. Stea and Turan (1993: 169) stated that the practice of rock carving to create a living space in the region occurred long before Christianity spread to the region. So much so that he associated the reason why Christian immigrants chose this region as a living space with their knowledge of the existence of these settlement practices.

The biggest development in underground settlement culture was in AD. It took place between the 6th and 16th centuries, that is, during the Christian period. This situation, concretized by a large amount of evidence, is accepted by most scientists. Kostof (1972: 50) said that “there is no reason not to believe that the practice is older”. Although there are other academic studies (Yörükoğlu et al., 1990; Kaya, 2005) that contain similar ideas to this view, there is no direct evidence showing that the dating dates back to the pre-Christian period.

Yörükoğlu et al., who made a connection with people's first houses and the way they settled in houses (1990: 78) compared underground spaces with Neolithic period houses and stated that they were very similar in terms of usage. Although this assumption is based on the fact that the houses are built adjacent to each other, entrances and exits are provided from the roof, and the existence of tunnel-like units, there is no finding supported by archaeological data that can be used to date the underground cities.

The geographical proximity between underground settlements and mounds, which are neolithic settlements, is striking. Most of the underground settlements are 300-500 m deep. near or 1000-2000 m. There are mounds in the distance. Sometimes there are mounds located at the midpoint, equidistant from several underground settlements. Particularly located in the town of Acıgöl, the mound seems to be built almost on top of an underground city. An underground settlement is located opposite the huge Hittite hieroglyphic rock inscription (Topada Inscription) near the Ağırılı Village, also located in the south of Acıgöl town, 500 m away. The large Karahöyük is located in the south (Yörükoğlu et al., 1990: 13-14).

Another example of the underground settlement-mound connection is the Ören underground settlement in Yeşilöz village on the Avanos-Gülşehir road and its 500 m. mounds seen in the east. It can be said that between the first civilization established in mounds and the last civilization (between 3000-100 BC), underground settlements were built and these were used constantly or in times of danger (Yörükoğlu et al., 1990: 14). Although it is difficult to determine with 100% certainty when the underground cities were excavated, there are many hypotheses about the excavation periods. One of these assumptions is that they may have been

excavated in the Hittite or Phrygian period. The most important reason for this is that all underground settlements in the region are 300-500 m deep. There are frequent rock reliefs and written monuments from the Middle and Late Bronze Age in the vicinity (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 47; Ayhan, 2004: 29-30; Yörükoğlu et al., 1990: 9). Again, the frequent occurrence of masterfully constructed underground passages called “potern” in the defense system of Hittite cities strengthens the opinion that there may have been a Hittite influence in the formation or expansion of the underground settlement in the region (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 47). Poterns are a typical defense system developed by the Hittites. Considering that there was a Hittite influence in their formation, it is possible that the underground cities were also military structures for defensive purposes.

A hand mill from the Hittite period was found in the lower floors of Derinkuyu underground city. Since this hand mill may have been brought there at a later date, it is not sufficient evidence to be used in archaeological dating, but based on this, it can be said that the underground city was used for several centuries (Emge, 2011: 5). Again, there is a different situation in Derinkuyu Underground City than the examples seen in the Roman-Byzantine periods. While the transition from the first floor to the second floor is provided through a corridor with stone doors, there is no such system on the other floors and the transition to the floors is provided directly (Ateş, 1996: 83-85).

Adıbelli (2002: 174) stated that when the historical layers are followed after the Hittite period, there are traces that underground spaces were used during the Phrygian period as well. He supported this view with a square-planned temple located at the entrance of the Mazıköy underground city and the presence of sacred signs of the goddess Cybele in this temple (Adıbelli, 2002: 174). This information obtained from the literature points to the connections of underground settlements with the pre-Christian period. However, the deficiencies in archaeological and archaeometric data show that this information is not supported by scientific evidence and cannot go beyond a guess.

As a result, there are many opinions that the lifestyle and rock carving practice in the region dates back to the pre-Hittite period and that subsequent cultures continued this settlement process in the region. Metal tools were used in the creation of Underground Cities. Considering the rock settlements and metals found in underground structures, it can be said that the underground cities used since the 3rd millennium BC cannot be dated back any earlier (Ayhan, 2004: 29). Again, the oldest source about underground cities dates back to B.C. Since Xehephon, who lived in the 4th century, has a work called “Anabasis”, the underground settlements can be dated to this period most precisely (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 49).

Rock tombs from the Roman period in Nevşehir and its surroundings show a distribution parallel to the areas where underground cities are concentrated. The presence of niched klines¹ in the rock tomb chambers in the Underground Cities shows that the people of the Roman period also played a role in the construction of the Underground Cities (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 48). There are rock tombs from the Early Roman period on both slopes of the valley where the Mazi underground city is located. In the Tatların underground city, there are niches that are thought to have been used as graves in the Roman period and as cellars in the Byzantine period. These niches are similar to the niches in Roman rock tombs.

There is a rock monument written in Hittite Hieroglyphs near Gökçetoprak (Sivasa) Underground City. In addition to this monument, which is thought to belong to the Late Hittite period, there is a Zeus Statue made in relief during the Roman Period. This statue is the only work made in high relief in the Cappadocia Region (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 85). In addition

---

¹ The cedar, usually made of stone, on which the dead were laid in ancient graves.

to the traces of the Roman period being generally traced through rock tombs, the finding of such a statue suggests that the Gökçetoprak underground city and its surroundings may have been used as a religious center.

The most obvious cultural evidence that has survived to this day in the underground cities belongs to the Byzantine period. The region dates back to the 3rd century AD. The Persian attacks started in AD and the first one was in AD. It was the scene of the Arab raids in 642 and the Byzantine-Persian and Byzantine-Arab struggles (Ötüken, 1987: 3). It can be thought that the people who settled in secret valleys and rock holes on the slopes during these turbulent periods may have settled underground, which was safer. The Iconoclasm movement, which spanned the years 726-842, also caused people to prefer underground for protection (Stea & Turan, 1993: 177). The idea that the underground settlements in the region may have been excavated by the local Christian people between the mid-7th century and the early 11th century, which coincided with the Arab raids, is supported by various researchers (Jerphanion, 1925; Kempe, 1988; Ousterhout, 2017). The most important evidence of the Byzantine period around the underground cities are churches. Güzelyurt (Gelveri) underground city is an important example at this point, with churches made of cut stone from the Byzantine Period around it. St. Gregorius Church and Sivişli Church, known today as the Church Mosque, are located in this region.

It is thought that underground cities were used for similar purposes during the Seljuk and Ottoman periods. Although there is no definitive evidence that they were used for shelter and shelter during these periods, it is thought that they may have been used as secret shelters for military purposes and therefore were kept secret (Gülyaz, 1998: 520). In the 14th century, Christian locals used underground cities to protect themselves from Timur's Mongol raids (McIntosh, 2017: 1). Between 1909 and 1911, Cambridge linguist R. M. Dawkins conducted research on the Greek natives in the region and noted the following: "When the news of the latest massacre came in Adana, most of the population in Axo took shelter in these underground rooms and did not dare to sleep above ground for some nights." (McIntosh, 2017: 1). The information that it was inhabited until the end of the 20th century, with the use of it by the Greeks living in Cappadocia, has been obtained from written sources. The underground settlements were abandoned with the exchange between Turkey and Greece in 1923. Today, some of the underground cities are opened to tourism and can be visited. Some parts of the underground cities, which have not been opened to tourism and have not been largely unearthed, are used for storage etc. It is used for different purposes.

Functions of Underground Cities

When underground cities are examined functionally, it is seen that they do not serve a single purpose, but are arranged to suit all kinds of uses. In addition, it is not known what special conditions and pressures they emerged as a result of, which makes it difficult to reach a definitive conclusion in dating and understanding the reasons for their construction. As a matter of fact, underground cities can be used for permanent residence or are equipped for periodic use and hiding. This situation makes the issue even more complicated. Although they have many units to ensure vital continuity, the majority of them do not have toilet cabins, making underground cities a reserve city that offers the opportunity to settle in temporary and dangerous situations (Ateş, 1996: 81).

Underground cities served as shelters during wars and were even used as "military garrisons" by the local people and the soldiers themselves. N.Thierry determined that these cities were located on the Byzantine military line (Thierry, 1983 cited in Adıbelli, 2002: 175). Emge (2011: 6) associates the fact that the underground cities are very large and can be disconnected from the outside at any time, with the fact that they were designed as "Trojan

Horses” in order to serve military purposes. The fact that the stables are located on the upper floors of the underground cities and the presence of many units inside supports the view that the underground cities may have been used as a part of military strategy. Talking about the war strategy of the Cappadocia Region, Nicephor Phocas reports that special scout units watching the regional roads alerted the people in case of danger and ensured that they took shelter in the underground cities with their goods as soon as possible. Leon Diacrel also stated that the people of Cappadocia could quickly hide in the labyrinths of underground cities when there was a dangerous situation (Adıbelli, 2002: 175).

During the field study conducted in the region, it was obtained that the Tatlarin underground city, which has very regular and high tunnels, was used as a military garrison. The rock-carved places in the surrounding area suggest that the people living here went to the underground city in times of danger. The dungeon section and the presence of holes on the walls to tie slaves prove that this was a military unit where captured enemies were brought. Emge (2011: 6) stated that in the early periods of the Byzantine Empire, many soldiers were stationed in the large plain areas close to the area today called Göreme Valley Ruins. These soldiers, who received small amounts of food and payment, mostly made their living with the supplies they received from the local people. Some of the food provided to contribute to the army at the front was stored in underground warehouses and silos to be used in times of war, natural disaster or famine. This shows that underground cities serve as food storage as well as hiding purposes. According to Kaya (2005: 22), the reason why there are so many underground cities in the region arose from the necessity of looking at these settlements as “fortresses”. If there was a rock outcropping (surface) in settlements such as Uçhisar, Ortahisar, Ürgüp or Mardin, castles were built there. In some cases, double employment was provided with both castles and underground shelters. The fact that Kaymaklı Underground City is still called “Eneği Castle” among the public today shows that underground villages/cities are intended for shelter during times of protection. A similar situation exists in Tatlarin Underground City. The abundance of food warehouses and churches in the Tatlarin Underground City, located on the hill called “Castle” in Tatlarin Town, suggests that this place may be a military garrison or monastery complex rather than a normal underground settlement (İpek, 2008: 58). Castles are structures built for defense and security purposes. The fact that underground cities are located in areas seen as “Castle” confirms the idea that they were created as centers of shelter and self-defense in times of danger.

Distribution of Underground Cities in Nevşehir and Its Surroundings

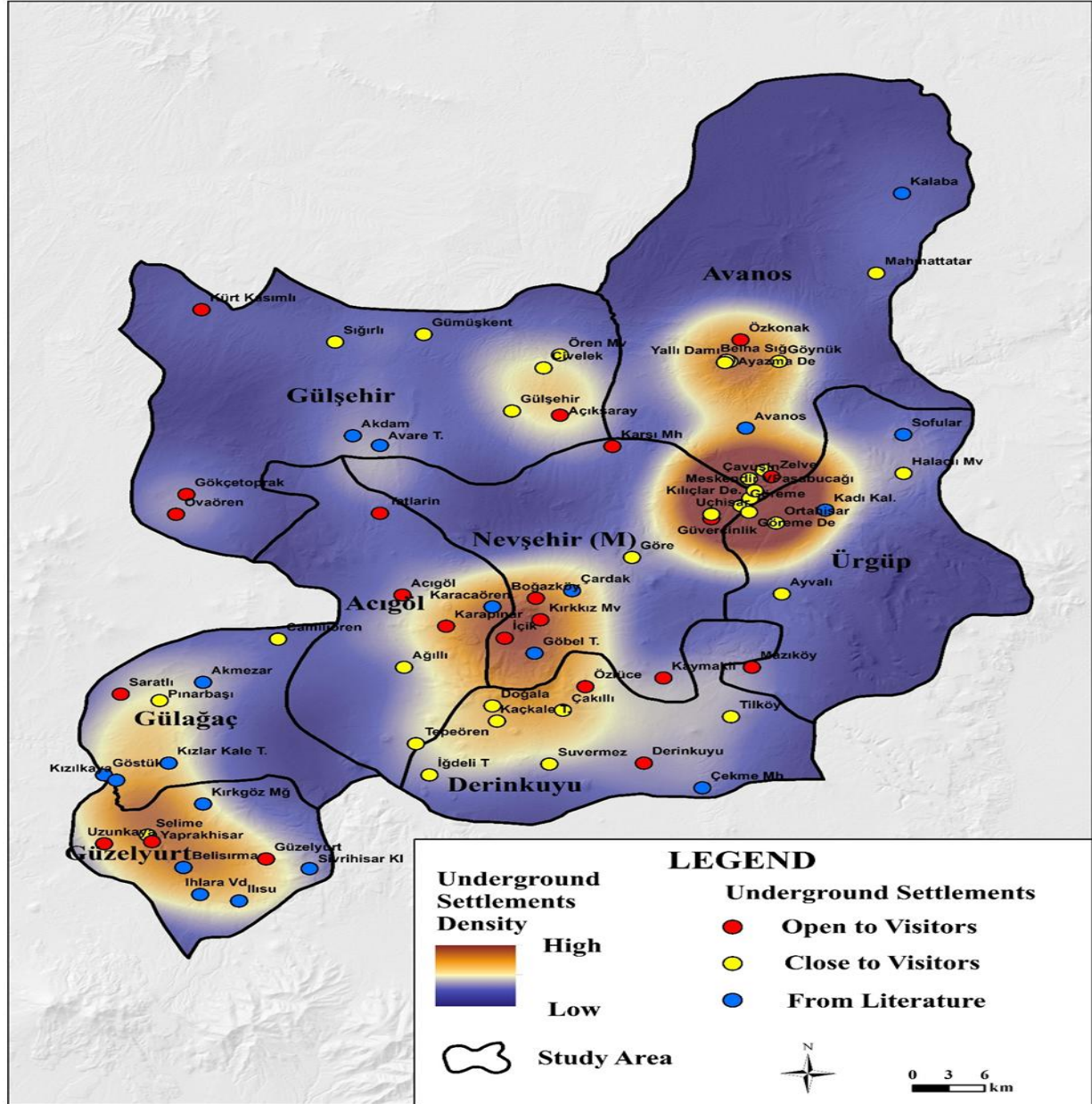
Firstly, underground cities are densely seen around the rocks called “Ürgüp Formation” by Pasquaré (1968). In the region alone, 22 large underground cities located in ignimbrites have been identified in Nevşehir and its surroundings. In recent years, a new underground city located in the Nevşehir settlement area has been added (Ayhan, 2004; Doğan, 2021: 128).

Various opinions have been put forward about the number of underground cities in Nevşehir and its surroundings. According to the list of Cappadocia Underground cities created by the Italian Speleology Association (SSI, 1995), headed by R. Bixio, there are 60 in Nevşehir, 46 in Aksaray, 35 in Niğde, 22 in Kayseri, 5 in Kırşehir, 4 in Yozgat and There are a total of 175 underground cities, 3 of which are located in a place whose exact location has not been determined (specified as Nessuna) (Bixio, 2002: 293-307). Martin Urban gave this number as 41. It is not clearly stated what data was used when determining the number of underground cities and whether they were separated from rock-carved settlements in mountainous regions. 41 underground cities, the size of Derinkuyu and Kaymaklı, have the capacity to accommodate 3 times the total population of the entire Cappadocia region and surrounding settlements. Therefore, it is possible that this number was obtained by adding the mountainous settlements of Zelve, Soğanlı, Selime, Uçhisar, Ortahisar and Göreme (Stea & Turan, 1993: 175). In

addition, Gülyaz and Yenipınar (2003: 38) stated that there are 150-200 underground cities of different sizes in the Cappadocia Region.

Various opinions have been put forward regarding the number of underground cities in Nevşehir and its surroundings. However, it is not clearly stated on what criteria these data were obtained. The depth and width of the underground cities in the region vary. However, they are largely similar in terms of their structural features.

Figure 2: Distribution of underground settlements in the research area and their concentration areas (Edited from Ayhan, 2004).

When Figure 2 is examined, it is seen that the underground cities in the research area are concentrated around the northwest of Ürgüp in Nevşehir, the north of Derinkuyu, and around Gülağaç and Güzelyurt in Aksaray. It is seen that there is a very large underground settlement area in the study area, with underground settlements that are closed to visitors and identified from the literature. Most of these settlements are multi-storey spaces covering large areas. The main underground settlements in the region are given in Table 1.

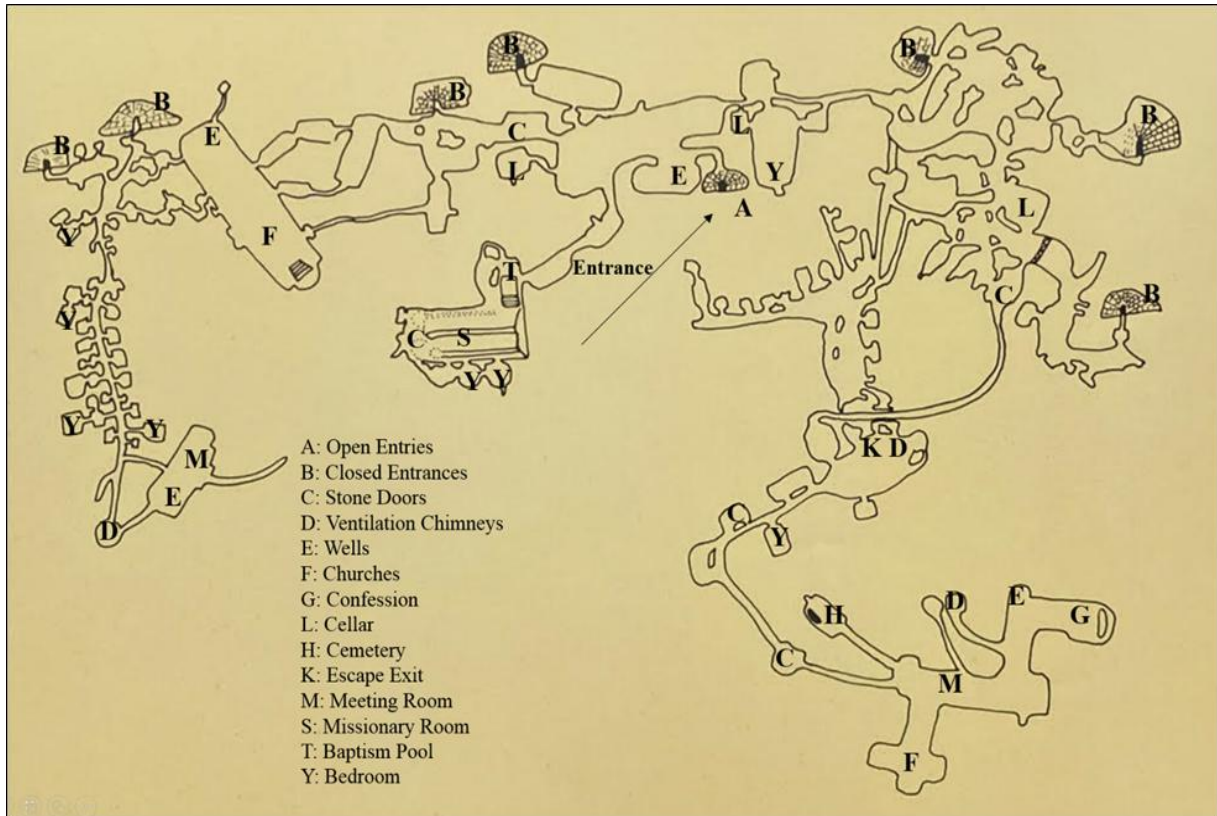
According to the common view, underground cities are connected to each other with long passages and labyrinth-like tunnels. However, Gülyaz and Yenipınar (2003) stated that there is not enough evidence to support this view. Underground cities are also connected to the houses in the area through secret passages. Corridors were made long, low and narrow in order to restrict movement during enemy attacks (Aydan & Ulusay, 2003: 252). There are hundreds of rooms in underground cities connected to each other by corridors. Derinkuyu, Kaymaklı, Mazı, Özkonak and Tatların underground cities are the most important among these underground cities (Doğan, 2021: 128; Aydan & Ulusay, 2003: 252).

Table 1: Distribution of underground cities in the research area by provinces and districts.

UNDERGROUND CITY	PROVINCE	DISTRICT
Kaymaklı Underground City	Nevşehir	Kaymaklı
Derinkuyu Underground City	Nevşehir	Derinkuyu
Til Underground City	Nevşehir	Derinkuyu
Suvermez Underground City	Nevşehir	Derinkuyu
Doğala Underground City	Nevşehir	Derinkuyu
Özlüce Underground City	Nevşehir	Derinkuyu
Özkonak Underground City	Nevşehir	Avanos
Yallı Damı Underground City	Nevşehir	Avanos
Göynük Underground City	Nevşehir	Avanos
Acıgöl Underground City	Nevşehir	Acıgöl
Kurugöl Underground City	Nevşehir	Acıgöl
Tatların Underground City	Nevşehir	Acıgöl
Ayvalı Underground City	Nevşehir	Ürgüp
Mazı Underground City	Nevşehir	Ürgüp
Göre Underground City	Nevşehir	Merkez
Boğazköy Underground City	Nevşehir	Merkez
Gökçetoprak (Sivasa) Underground City	Nevşehir	Gülşehir
Ovaören (Göstesin) Underground City	Nevşehir	Gülşehir
Gümüşkent Underground City	Nevşehir	Gülşehir
Abuşağı Underground City	Nevşehir	Gülşehir
Yeşilöz Underground City	Nevşehir	Gülşehir
Gaziemir Underground City	Aksaray	Güzelyurt
Güzelyurt (Gelveri) Underground City	Aksaray	Güzelyurt
Kuluk Ali's House	Aksaray	Güzelyurt
Gözyaşı Underground City	Aksaray	Güzelyurt
Pınarbaşı (Geyral) Underground City	Aksaray	Gülağaç
Saratlı Underground City	Aksaray	Gülağaç
St. Mercurius Underground City	Aksaray	Gülağaç
Göktaş Yeraltı Underground City	Aksaray	Gülağaç
Çukurören Underground City	Aksaray	Gülağaç
Gülpınar Underground City	Aksaray	Gülağaç
Bekarlar Underground City	Aksaray	Gülağaç
Sofular Underground City	Aksaray	Gülağaç

Derinkuyu underground city: Derinkuyu Underground City, excavated into the Kızılkaya ignimbrite, is the best-known underground settlement in the region and opened to touristic visits. This underground city hosted the Proto-Hittites, Romans and Byzantines. Hittite period artifacts and “Eagle at the Peak” statues, the symbol of victory of the Roman conquest, were found in the Derinkuyu underground city. All these are evidence of pre-Christian settlement in the underground city (Ayyıldız, 1990: 96). The depth of Derinkuyu underground

city, which is thought to be the first hiding place of Christians, is 85 meters. The area of the city is 2500 m². Today, 8 floors can be seen. In this underground city, there are churches, kitchens, storage areas, dining halls, wine cellars, toilets, wells, halls, air vents, corridors, etc. there are sections (Doğan, 2021: 128; Aydan & Ulusay, 2003: 252). In addition to these units, there is an interesting underground cemetery and a missionary school with a large vaulted ceiling (Figure 3). There are around 200 rooms in Derinkuyu underground city. It is estimated that there are 400 of these rooms, including those that have not been excavated. A settlement area of this size could not even be seen on the surface at that time. Average 4x4 m. The size of these rooms is not very large and is suitable for a family of approximately 5 people. This indicates that Derinkuyu, significantly larger than similar underground cities, had a living space of approximately 2000 people (Krassmann, 2007: 7).

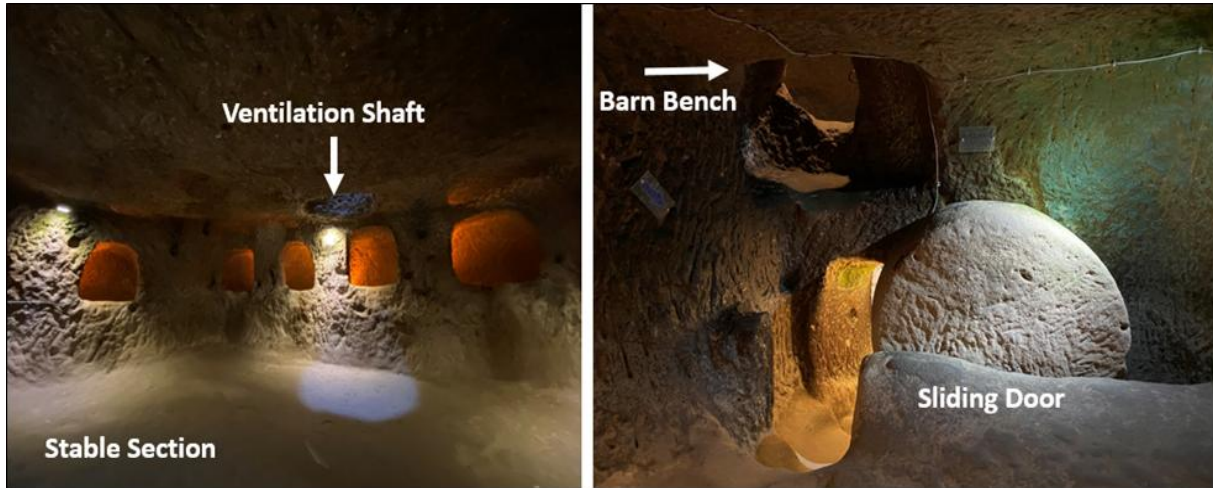

Figure 3: Derinkuyu underground city plan (Edited from Gülyaz and Yenipınar, 1996).

Kaymaklı underground city: Kaymaklı Underground City is approximately 9 km from Derinkuyu (Doğan, 2021: 128). This underground city has the capacity to host 60,000 people (Aydan & Ulusay, 2003: 253). Today, 4 floors of Kaymaklı Underground City are open to visitors. In Kaymaklı underground city, there are halls, rooms, kitchens, water cisterns, warehouses, chapels and ventilation chimneys, connected by tunnel-like passages. The tunnels in Kaymaklı underground city are steeper, lower and significantly narrower than in Derinkuyu.

Özkonak underground city: Özkonak underground city is 14 km away from Avanos district it is located in the north. Communication between floors was provided through long and narrow holes, not chimneys as in Derinkuyu and Kaymaklı underground cities. There are 14 venues of different sizes in Özkonak underground city. At the entrance, there are two large spaces used as stables. It is thought that the irregularly carved niches in living spaces were made for storing items (Aydan & Ulusay, 2003: 253). One of the stable sections is entered through a stone door. It is thought that animals were kept for hiding in this section, where there is also a ventilation shaft. It is also possible that an area at the top may have been used as a section called

“barn bench” by the local people (Photograph 1). It is likely that the barn bench, which is a flat and high room-shaped area created to benefit from the heat emitted by the manure in the barn over time, was used during the winter season. The presence of a stone inside the terrace section shows that it has a feature that opens and closes. It is interesting to think that this section, which is seen as a wooden unit in the local housing types of Anatolia, may have been located in the underground city.

Photograph 1: Özkonak underground city stable section²

Gaziemir underground city: Gaziemir underground city is 18 km from Güzelyurt center and 20 km from Ihlara. Approximately 10 km from Gaziemir Underground City. It is entered through a long stone masonry corridor. At the end of this stone corridor, built with the corbelling technique, an example of which is seen in the Hittite capital Hattusa, it leads to an open area that allows access to other parts of the underground complex. Gaziemir underground city was used extensively during the Byzantine period. The most important evidence of this is the discovery of many Byzantine coins during the cleaning work. In addition to various living spaces, food cabinets, animal shelters, tandoor stoves, churches, baths, wine cellars and wine jars were found in the Gaziemir underground city (Arıbaş, 2015: 298).

Gaziemir underground city is also an underground caravanserai. The giant bones found and the animal tethers on the walls suggest that this place may have been used as an inn in later periods. At the same time, some of the corridors connecting the spaces are wide enough for a camel to walk (Arıbaş, 2015: 299). It is thought that the first period of use of the Gaziemir underground city was the Bronze Age. The most intense use was in the Byzantine period, as in all underground settlements in the region. Its location, the units inside, its physical structure and the traces that have survived to the present day support the idea that it was used as a caravanserai during the Turkish period. This underground caravanserai is an important representative of the region's unique settlement character, showing that it has a wide cultural and economic impact.

Sarathlı underground city: It is located in Gülağaç. Sarathlı underground city, like other underground cities, was built for security purposes and has witnessed many periods of history. It has the ability to accommodate more than one family. In this three-storey underground city, there are 40 rooms used as stables, warehouses, kitchens and living spaces.

² All photographs in the study were taken by the author during field studies.

Since Saratlı is located on the King's Road, it witnessed the passage of many saints during the spread of Christianity. It is thought that the most intense use of this underground city was during the Christian period (Arıbaş & Yıldırım, 2012: 206).

St.Mercurius underground city: It is located in Gülağaç district. It stands out as a culturally and archaeologically important place. The underground city is entered from an inn dating back to the Seljuk period, popularly known as "Develik" (Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023). The underground city, which contains a church and an Alevi tomb, was carved into the rocky slope extending towards the north in the center of Saratlı village (Yamaç et al., 2014: 37-41).

The church, which is the most important structure of the underground city, is on the 3rd floor and has 20 graves in its basement. This situation is in accordance with the tradition of church tombs in Cappadocia. Most of the graves belong to children. Today, the Alevi tomb, which local people visit and make vows to, is known as "Dedeli Dam Tomb".

Özlüce underground city: Özlüce underground city, which is different from other underground cities in terms of geological structure and architecture, does not have a floor system. However, it is spread over a very wide area. At the entrance of the underground city, there is an interlocking and arched space made of basalt. The long galleries with traps at their bases are noteworthy. There are also food closets, living rooms and cell rooms (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 64-65).

Natural structure and human interaction can also be easily monitored through economic activities (Kahya, 2023b). Nevşehir and its surroundings stand out as an important tourism center today. Therefore, the dominant economic activity in the region is tourism. The region is one of the first areas opened to domestic and foreign tourism in Turkey. Its natural and cultural heritage has been effective in this situation. The underground cities in the region are also among the most notable tourist attractions. The most remarkable underground city from a touristic point of view is Derinkuyu Underground City, whose upper floors were cleaned and opened to tourism in 1965. Culture is the source of tourism in Nevşehir and its surroundings. Underground cities are one of the best proofs of the use of space by different cultures in the region.

4. Units in underground cities

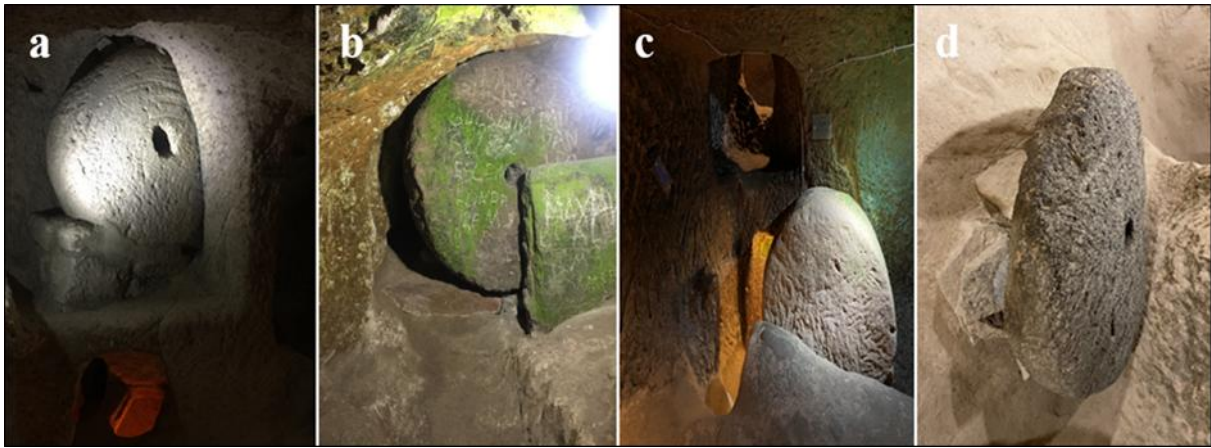
Underground cities in Nevşehir and its surroundings, which attract attention with their locations, functional features and cultural values, stand out with their unique characters. Some common units seen in almost all underground cities in the region were decisive in the formation of this originality. Sliding doors, ventilation shafts and tunnels are the first units that come to mind when talking about an underground city. These units have functions that facilitate the lives of people who use underground cities as shelter and shelter. Some units of symbolic importance for underground cities are as follows:

Sliding doors: Sliding/stone doors located between floors in underground cities separate various areas from each other. These doors, which can only be opened from the inside, are 1-1.5 m wide in diameter and 30-35 cm is thick. (Aydan & Ulusay, 2003: 252). These doors, made of large circular rocks, are located at the entrance of each floor. The doors can only be opened from the inside to prevent the enemy from entering. The doors close by rolling, making it impossible to open them from the outside (Photograph 2).

These stones, which serve as an important defense mechanism in underground cities, are also called "tığraz". There is a hole in the middle of the cylindrical stone doors. The sliding stone can be opened and closed by moving it in its slot with the help of the support attached to the hole in the middle. Again, this hole allows us to see the dangers that may come from outside and to respond with various defensive tools.

Sliding stone system, 50-60 meters every 10 m in deep tunnels is also repeated. As the tunnels go downwards, the use of bolt stones becomes more frequent (Stea & Turan, 1993: 177). Sliding stones were generally made inside the underground city. However, the situation is different in Özkonak and Gökçetoprak underground cities. The sliding stones of these underground cities were made outside and brought inside. The interior of the Özkonak underground city is light and the sliding stones are dark tuff; 1.5 km from Gökçetoprak underground city. The rock block found far away and left unshaped is seen as obvious evidence of this situation (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 77-87).

Another difference about the sliding stones of Özkonak underground city is that there is no hole in the middle of the stones. There is a different application here. It is thought that the hole in the ceiling of the tunnel was opened to pour hot oil on the enemy (Demir, 1995: 84).

Photograph 2: Kaymaklı (a), Derinkuyu (b), Özkonak (c), Tatlarin (d) examples of sliding doors from underground cities

In underground cities, bolt stones with holes in the middle, tunnels with traps at their bases, and holes opened in the ceilings to pour hot oil are the most obvious evidence of the defensive shaping of the space. It is thought that the place called “Dungeon” by the people in the underground city of Tatlarin emerged as a result of the struggles with the enemies. 3 skeletons were found here (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 82). The dungeon section was created by carving downwards into the niche on the right wall of a large rectangular-planned space. There are also holes on the walls of this place where slaves were tied (Photograph 3).

Photograph 3: Dungeon in Tatlarin underground city (left) and carved sections where slaves were tied (right)

Chimneys: It is one of the most important additions to underground cities in terms of ventilation and communication. Chimneys, which have been used as water wells as well as cisterns, are generally connected to the bottom floor of underground cities. Cisterns were used to collect, preserve and distribute the water carried to the underground city through channels.

Life in underground cities has been made possible thanks to the chimneys that provide the ventilation system. Especially during the Arab raids, the Arabs' efforts to smoke were unsuccessful thanks to these chimneys, and the people and goods of Cappadocia did not suffer much damage from these attacks (Adıbelli, 2002: 176).

The reason why the units used as water wells in underground cities are disconnected from the ground is the danger of poisoning the water by the enemy. Chimneys can be square or round. There are small niches on the edges of the square chimneys that allow descent and exit (Gülyaz, 1998: 516). The ventilation shaft in Kaymaklı underground city looks like this (Photograph 4).

Photograph 4: Ventilation chimneys, Kaymalı underground city (left) and Tatların underground city (right)

Tunnels (corridors): These are long connecting roads built to connect places in underground cities. Tunnels are narrow, flat, curved and long structures. The floors are in the form of ramps or stair steps. Large areas where tunnels meet serve as a central distribution point (Stea & Turan, 1993: 177).

The walls of the tunnels expand upwards in a “V” shape. In this way, walking in narrow corridors is made easier. There are many niches (spaces) opened in the walls of the tunnels to place lighting elements such as oil lamps and candles. Heat and light were provided by burning linseed oil obtained from linseed in oil lamps (Gülyaz, 1998: 516; Ertuğ, 2000: 171-174). Niches opened to place such elements are also found in spaces other than corridors.

5. Daily use areas and worship units in underground cities

The original entrance door has not been found in most of the underground cities. The second of the three entrances of the Acıgöl underground city and the entrance of the Mazi underground city are the original entrances. At the entrance of Acıgöl underground city, a system similar to the house doors in the surrounding area can be seen. The side walls of the entrance are irregular, while the ceiling is made of smooth, thin and long stones (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 80). One of the underground cities whose original entrance has been destroyed is the Tatların underground city. It can be entered through two rooms located in the west direction. The entrance to the underground city was provided by opening a door to the place, which has niches carved into its walls (Photograph 5).

Photograph 5. Tatlarin underground city entrance

Underground cities have many of the units and applications used in daily life. Among these units and practices, there are also spaces shaped in line with religious beliefs. The underground structures unique to the region are the most well-equipped and safe settlement areas, dating back to ancient times.

Tunnels descending spirally from the entrances of underground cities to the ground floor connect daily use areas such as living rooms and kitchens with religious units such as churches, chapels, baptisteries, wineries and cemeteries. Units with religious functions are generally located after a certain depth. Especially large churches were built deeper, which is thought to be for the purpose of making people feel safer. In Derinkuyu underground city, this distance is 85 m. (Stea & Turan, 1993: 177).

Churches and cemeteries: Underground cities were used intensively, especially during the Christian period, and became centers of religious refuge. For this reason, the church structure is one of the important units. As a matter of fact, there are church structures in many of the rock-carved settlements that are known to have been actively used during the Christian period. There are church structures in the underground cities of Kaymaklı, Derinkuyu and Mazi and they are spread over a very large area. Church units in underground cities can be easily identified based on the traces they contain.

In Kaymaklı underground city, the church section is located on the first floor; At the entrance to the church, there is an altar in the middle and two apse opposite it. There are seating units on the sides (Photograph 6). There is a cross motif on the left wall close to the apse, thought to have been excavated during the Byzantine period (Temizsoy, 2005: 145). Cemeteries are often close to church sections. Their proximity to the church suggests that the people to whom the graves belong may have been religiously prominent people. The most obvious examples of this can be seen in Derinkuyu and Kaymaklı underground cities. In Derinkuyu

underground city, the burial chamber is separated from the church through a narrow, low and long tunnel.

Photograph 6: Kaymaklı underground city, church section

Tatlarin underground city cemetery section is created in a very orderly manner. The similarity of the niches in this section to the niches in Roman rock tombs where the dead were laid is striking (Photograph 7). It is thought that in later periods, its floors were carved and used as food warehouses. The place, which was a cemetery in the Roman period, served as a cellar in the Byzantine period. This example shows that the units are shaped according to the needs and expectations of the cultures that use the space.

Photograph 7: Tatlarin underground city, cemetery section

School: One of the most important units that distinguish Derinkuyu underground city from other underground cities is the Missionary School located on the 2nd floor (Photograph 8). It is known that this large room, which stands out with its barrel-vaulted ceiling, was used as a madrasah. The units on the left side of this room are classrooms.

Photograph 8: Derinkuyu underground city, missionaries school

Kitchen: When the kitchen sections in underground cities are evaluated in terms of their numbers, it is concluded that they are a jointly used unit. There is a tandoor (cooking stove) in the middle of the kitchens. The cavities on the edges are for placing food cubes regularly. Kitchens and nearby wineries are generally located on the upper floors of underground cities.

Winery: Nevşehir and its surroundings are one of the most important units of rock carving settlements. This is because they are areas of production and consumption of wine, which is both important in daily life and considered sacred for the Christian religion.

Wineries, which have a workshop function in underground cities, are a special unit and are located close to the kitchen. In wineries, there are rock-cut areas where grapes are collected to be crushed and wells where the must is collected. The must is transformed into wine by going through various processes, then placed in jars to be stored and used (Gülyaz, 1998: 519).

The grape crushing trough and the cone-shaped opening in the middle of this trough are seen in all wineries. The basin below is where the grape juice released during the crushing process is drained through a stone trough (Photograph 9). The resulting grape must is processed through various processes to obtain wine. Wine was stored and used by filling it into cube.

Photograph 9: Özkonak underground city/winery (a), stone bowl and boat where grape must is drained in Derinkuyu underground city winery (b)

Food warehouses (silos): They are located on the floors of kitchens and living rooms. These warehouses expand towards the bottom (Photograph 10).

Photograph 10: Derinkuyu underground city, provision stores

Barn: The oldest floors of underground cities are usually the ground floors. Since it was difficult for animals to reach the lower floors, these floors were generally used as stables. There are irregularly carved cavities at the bottom of the barn walls to place feed and water for the animals and holes to tie them up (Gülyaz & Yenipınar, 2003: 43-44). Stables are spread over a wide area in underground settlements. In the underground city of Mazi, there is a trough carved

from the rock that allows animals to drink water. It distinguishes itself from others with this feature. The large number of barns gives an idea about both people's daily life activities and the abundance of animal production. When evaluated from an economic perspective, this indicates a society with a good level of welfare.

Toilet: It is not a common unit in underground cities. Toilet facilities are only found in the underground cities of Tatlarin and Güzelyurt. In both underground settlements, toilets are located at the end of an L-shaped corridor. It is thought that this may be to prevent odor (Gülyaz, 1998: 516). B.C. It is stated that the rock-built toilet in the Tatlarin Underground City (Photograph 11), thought to have been built by the Hittites living in the Cappadocia Region in 3000 BC, pioneered the spread of toilet culture in Anatolia (İpek, 2008: 58).

Photograph 11: Tatlarin underground city, toilet section

6. Trade and mining in underground cities

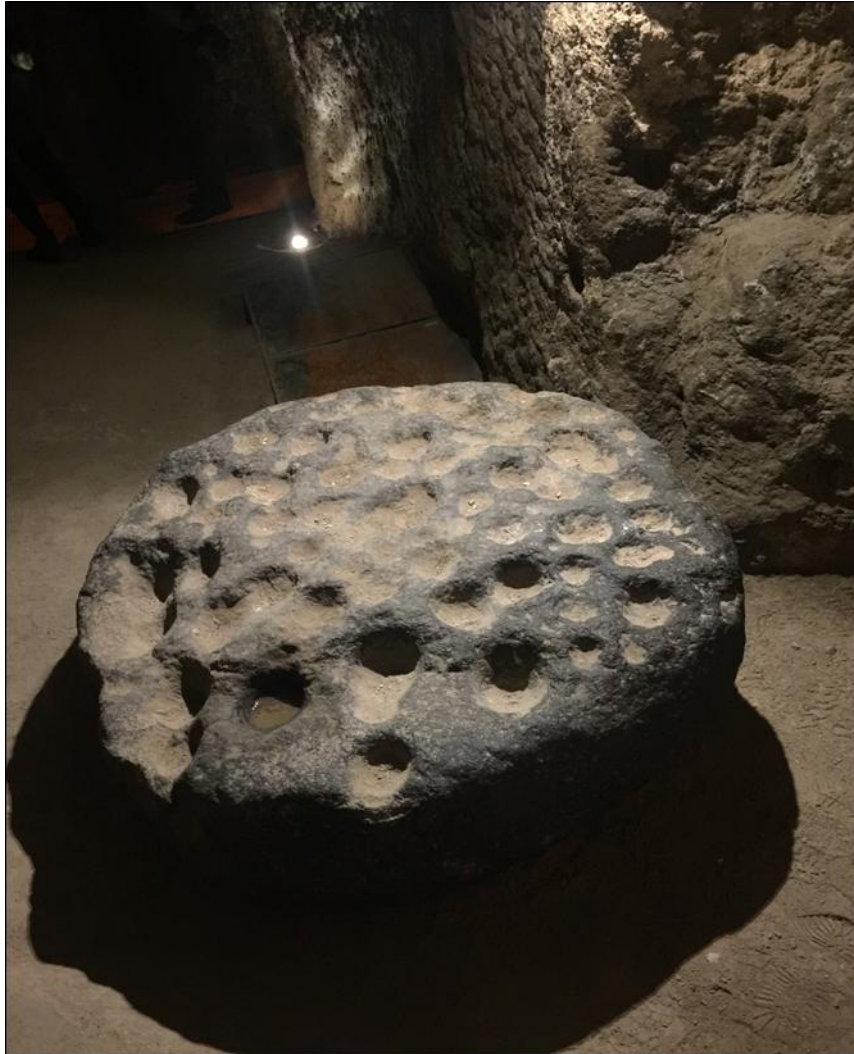
The proximity of underground settlements to trade routes enabled merchants to store their supplies safely and served as their temporary shelter. Gaziemir Underground City, which is known to have been used as a caravanserai, provides concrete evidence of this situation. In addition, the closeness of the underground cities with the Seljuk caravanserais is remarkable.

There are Seljuk caravanserais (A.D. XI.XIII. century) near Acıgöl, Kurugöl, Tilköy, Gümüşkent, Mucur, Derinkuyu, Tomarza, Bürüngüz, Develi and other underground cities or equidistant from several underground cities (Yörükoğlu et al., 1990: 14). There is Til Underground City near Dolayhan Caravanserai, Özkonak Underground City near Saruhan Caravanserai, and Pınarbaşı (Geral) Underground City near Ağzıkarahan Caravanserai. The average distance between caravanserais and underground cities is 5-10 km. It is thought that the reason why the Seljuks built their caravanserais close to the underground cities was for military purposes.

There are many production, processing and storage areas in underground cities. This situation, which can be clearly traced through wineries, copper processing workshops and food storage areas, proves that the people have a stable economy and that they continue their daily work underground (Şen, 2019: 1). There are traces of mining on the stone located in Kaymaklı underground city (Photograph 12).

There are various copper processing practices known since prehistoric times. Andesite stone, which is an important type of volcanic rock formed by lava and located on the third floor of Kaymaklı underground city, was used to break down copper ore. In this application, it is known that 10 cm diameter holes are opened on the andesite stone, and the copper ore is put into these holes and hammered and processed (Şen, 2019: 1). Since there is no copper reserve or enterprise in the Nevşehir region, it is not known exactly where the copper ore crushed in this tool was obtained. It is thought that the source of the copper ore used here is the old operating place located in Düğüz village on the Aksaray-Nevşehir highway and today called Bakırçukuru (Kaptan & Yurttagül, 1995: 68).

Although it is called the "Spice stone" because it is found in the 3rd floor kitchen unit, this multi-pitted tool is an ore enrichment tool used to prepare the ore for metallurgy. This tool is made of volcanic rocks, a heavy material that cannot be carried, and was shaped on site (Kaptan & Yurttagül, 1995: 64).

Photograph 12: Multi-pit ore beneficiation device, Kaymaklı underground city

Another relationship between underground cities and mining is the findings of the research conducted by the University of Chicago, USA, that gold, silver and copper were produced in the region during the Assyrian Trade Colonies period. As a matter of fact, the discovery of underground cities by the public has also been associated with attacks on these precious mines. The fact that the multi-pit ore enrichment tool found in Kaymaklı underground city is a copper sensitization stone also confirms the thesis that mineral production was carried out in the region (Kaya, 2005: 22).

Conclusion

In almost every period of life, humans have taken advantage of the opportunities offered by the natural structure and brought a lot of cultural evidence to the present day. Traces of underground life are evaluated as concrete evidence of the cooperation between nature and humans. Underground cities, which stood out with their functions centered on making life easier at the time they were created, are among this evidence. Underground cities contain many secrets waiting to be solved today. It is generally accepted that the most intensive use of underground cities was the Christian period. However, the connections with pre-Christian times are also striking. The presence of similar features in underground cities to the plans and practices seen in mounds, which are Neolithic settlements, constitutes an example of this situation. The underground passages called “potern” seen in Hittite cities are similar to the practices in underground cities and their closeness to Hittite rock inscriptions are other examples of pre-Christian connections. It is difficult to make a definitive judgment on this issue due to the lack of archaeological and archaeometric data.

When underground cities are examined functionally, it is seen that they are suitable for both permanent and seasonal settlement. This situation causes uncertainty regarding both dating and function. Their geographical location or the units within them show that some underground cities are fully suitable for the “military garrison” nature. For example, it is likely that some underground cities located on the hills called “Castle” were built to be used as shelters in times of danger.

Today, the largest underground cities in terms of depth and width are located in Nevşehir. Many underground cities have been identified in Nevşehir and surrounding provinces, and various opinions have been put forward in different sources regarding their numbers. There is no consensus on the number of underground cities because it is not clearly stated what criteria these views were used to put forward. However, they are largely similar in terms of their structural and functional properties. Sliding doors (stone doors), chimneys and tunnels (corridors) are the most common units in underground cities. Church and cemetery sections are among the most important units of underground cities, as they were used extensively especially during the Christian period. Kitchens, wineries, barns, living rooms and food warehouses (silos), which are the main areas where people carry out their daily life activities, can be seen in almost all underground cities. Derinkuyu underground city is distinguished from others by having a school section. The toilet is not a very common part in underground cities and is only found in Tatlarin and Güzelyurt underground cities.

Traces of underground cities from past to present show that these complex structures were used by more than one culture. The fact that the same units are used with different functions is the most important evidence of this. An example of this is the fact that the cemetery section in Tatlarin underground city was used as a food store by having its floors carved out in later periods. Today, many underground cities that have been discovered and not opened to tourism function as warehouses in accordance with today's conditions. This situation clearly reveals the impact of cultural needs and expectations on shaping the space.

The complex underground settlement, bearing tangible traces of human life, has witnessed hundreds of years of a region's struggle for survival. The most intense use of underground cities is for defense and protection. However, investigations show that the use is not limited to this purpose only. So much so that it is seen that there are production, processing and storage areas in the underground cities, whose settlement history dates back to the Hittite period. Due to the high viticulture activity in the region and the culture of belief, wineries and warehouses, which are evidence of settlements for shelter purposes, are examples of these areas. Even when their use for this purpose ended, underground cities continued to be effective in most respects. The contribution of underground cities to the economic activities in the region can be traced through trade and mining activities in later periods. The Seljuk caravanserais built in areas close to the underground cities and the ore enrichment tool used to refine copper found in the Kaymaklı underground city provide traces of mining in the region are examples of this situation. As a result, underground cities have become an integral part of human life in the region and served as important monuments in the continuity and facilitation of life.

This study aims to analyze the underground cities in Nevşehir and its surroundings, which attract attention with their natural structure, as a cultural place. The main reason for limiting the study area to Nevşehir and its surroundings is that the region is a culturally rich region that has hosted many civilizations throughout history. It can be traced through the cultural evidence that has survived to this day that this region was also an important underground settlement area. It seems that the gap that needs to be filled in the literature about the region is studies that prioritize nature-human interaction and therefore are based on culture. As a matter of fact, there are many studies that focus on geology and tourism, and the issue of culture is superficially touched upon in these studies. It is also seen that cultural geography studies are generally based on traditional houses. It is clear that human activities are quite numerous and diverse in human life. It is important to evaluate the material culture elements produced in line with these activities and inherited to the present day in terms of cultural geography. It is expected that the findings obtained in the study will contribute to future studies because they are evaluated from a different perspective.

Underground cities are not only physical structures, but also representatives of social memory, identity and cultural diversity. The cultural preservation of underground cities is very important. In the conservation policies planned to be implemented, local identity elements should be central and the active participation of the local people in conservation should be ensured. It is a necessity that conservation and tourism policies be addressed with a sustainable approach. Carrying capacity analysis in tourism-related studies can contribute to the sustainable use of underground cities. Virtual tours should be prepared to reduce the negative impact of physical visitors on carrying capacity. These tours can contribute to the digital archiving and preservation of underground cities, ensuring that tourist use continues without damaging the cultural heritage.

It is thought that evaluating underground cities from a cultural geography perspective will bring new perspectives to both academic literature and practical applications. At the same time, it can provide theoretical progress in the discipline of cultural geography in terms of further developing, developing or enriching existing knowledge and theories with new perspectives. The study adopted an interdisciplinary approach that could offer new perspectives on fields such as history, sociology, archaeology and architecture, as well as geography. It is thought that this situation will provide ideas and contributions to future studies in related fields.

Bibliography

Adıbelli, R. (2002). *Kapadokya bölgesi'ndeki hıristiyanlık tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Akbulut, G. & Gülüm, K. (2012). Suggested Geopark Site: Cappadocia. *Journal of Balkan Ecology*, 15 (4), 415-426.
- AKSARAY İL KÜLTÜR TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ. (2023). Kapadokya'nın yeraltı şehirleri, (Online) 20 February 2023, <https://aksaray.ktb.gov.tr/TR-63663/yeralti-sehirleri.html>.
- Arı, Y. (2005). 20. yüzyılda Amerikan coğrafyası: genel bir değerlendirme. *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi*, Yılmaz Arı (Ed.), s. 3-19, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Arıbaş, K. & Yıldırım, T. (2012). *Tarihin başladığı yer Gülağaç*, Çizgi Kitabevi Yayınları: 368, Konya.
- Arıbaş, K. (2015). *Güzelyurt ilçesi'nin (Aksaray) beşeri ve ekonomik coğrafyası*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Ateş, M. (1996). *Kapadokya'nın Başkenti Nevşehir*. S. Mülayim, M. Tuncel, & M. Ateş (Ed.), Nevşehir içinde (ss. 54-113). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Aydan, Ö. & Ulusay, R. (2003). Geotechnical and geoenvironmental characteristics of manmade underground structures in Cappadocia Turkey, *Engineering Geology*, 69, s. 245-272. DOI:10.1016/S0013-7952(02)00285-5
- Aydoğan Tatar, E. & Aydın, F. (2023). *Karamürsel ilçesinin (Kocaeli) kültürel coğrafyası*, İksad Yayınevi, Ankara.
- Ayhan, A. (2004). *Geological and morphological investigations of the underground cities of Cappadocia using GIS*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Ayyıldız, U. (1990). *Eşsiz Kapadokya*, Net Turistik Yayınlar A.Ş., 2. Baskı, İstanbul.
- Birkeland, I. (2008). Nature and the 'cultural turn' in human geography. *Norsk geogr. Tidsskr.*, 52(4), 221-228.
- Bixio, R. (1994). Surveys in the underground cities of Cappadocia, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24-28 Mayıs, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss.43-56.
- Bixio, R., Caloi, V. & Pascale, A. (2012). Kapadokya bir yeraltı yerleşim bölgesi, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, ss.5-31.
- Ceylan, S. (2021). Nevşehir yeraltı şehirlerinin turizm potansiyeli ve ziyaretçi sayıları üzerine bir değerlendirme, 21. Ulusal-5. Uluslararası Turizm Kongresi "İç Turizm", Tam Metin Bildiri, 324-343.
- Demir, Ö. (1995). *Kapadokya medeniyetin beşiği*, Demir Yayınları, Nevşehir.
- Doğan, U. (2021). *Kapadokya zamanda yolculuk*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Duncan, J.S., Nuala, C. J. & Richard H. S. (2004). *Introduction*, (Ed.), James S. Duncan; Nuala C. Johnson and Richard H. Schein, A companion to cultural geography, Blackwell Publishing, Oxford.
- Emge, A. (2011). "Var olmayanda" kendini evde hissetmek: Orta Anadolu Kapadokya mağara yerleşimlerini, peribacalarını ve yeraltı şehirlerini anlamak, (Online) 22 February 2023, <http://www.andusemge.de/Texte/cappacavesturkce.pdf>
- Erguvanlı, A.K. & Yüzer, A.E. (1977). Past and present use of underground openings excavated in volcanic tufts at Cappadocia area, *Proceedings on Rock Storage*, Oslo, pp.15-20.
- Ertuğ, F. (2000). Linseed oil and oil mills in Central Turkey: Flax/ Linum and Eruca, important oil plants of Anatolia, *Anatolian Studies*, Sayı 50, ss.171-185.

- Gibson, C. & Waitt, G. (2020). Cultural geography. *International Encyclopedia of Human Geography*, (2), 99-110.
- Gök, Y., & Kayserili, A. (2013). Geleneksel Erzurum evlerinin kültürel coğrafya perspektifinden incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 175-216.
- Gülyaz, M. E. (1998). *Yeraltındaki dünyalar*, Kapadokya, İstanbul.
- Gülyaz, M. E. & Yenipınar, H. (2003). *Kapadokya kaya yerleşimleri ve yeraltı şehirleri*, Dünya Kitap Kırtasiye ve Turizm Ticaret, Nevşehir.
- Güngördü, F. V. (2023). Doğal mirasın kültürel miras ile buluşması: Volkanizma ve tarihöncesi yerleşim stratejileri ilişkisi açısından Volkanik Kapadokya. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, İhtisaslaşma Özel Sayısı, 1-17.
- Hannam, K. (2015). Cultural geography. *Journal Social Research and Behavioral Sciences*, (2), 409-413.
- İpek, S. (2008). Tatların kasabası, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, Yıl 3, Sayı 10, Nevşehir, s.58-60.
- Jerphanion G. de, (1925). Une nouvelle province de l'art byzantine. Les églises rupestres de Cappadoce, tome premier (première partie) (Bibliothèque Archéologique et Historique, tome V), Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.
- Kahya, E. (2023a). Kültürel coğrafya bağlamında bir analiz çalışması: İhlara Vadisi kültürel peyzajı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 141, s. 202-224.
- Kahya, E. (2023b). *Nevşehir ve çevresinin kültürel coğrafyası*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakuzulu, Z. & Atnur, G. (2007). Kültür coğrafyası açısından bir inceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) gölleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (34), 157-167.
- Kaptan, E. & Yurttagül, E. (1995). Kaymaklı yeraltı şehri'ndeki cevher zenginleştirme aleti, *XI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 63-73.
- Kaya, İ. (2015). Kültürel Dönüş ve Yeni Kültürel Coğrafya, *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, 21-23 Mayıs 2015, Gazi Üniversitesi, Ankara, s. 629-633.
- Kaya, M. (2005). Yeraltı Şehirlerimiz, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, Yıl 1, Sayı 4, Nevşehir, s.21-24.
- Kayserili, A. & Altaş, N. T. (2010). Horasan ilçesi'ndeki kır meskenlerinin kültürel coğrafya bakış açısıyla incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(23), 81-101.
- Kempe D. (1988). *Living underground*, Herbert Press, London.
- Kocalar, A. C. (2018a). Arkeolojik yeraltı yerleşmeleri ve koruma sorunları: Nevşehir yeraltı şehirleri (Derinkuyu, Kaymaklı). *Journal of Awareness (JoA)*, 3(3), 25-46.
- Kocalar, A. C. (2018b). Tarihi-doğal-arkeolojik-kültürel ve jeolojik mirası koruma-kullanma dengesi: yeraltı şehirleri ve jeoturizm (Avanos). *Kapadokya Yerbilimleri Sempozyumu*. (ed. M. Şener). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 98-103.
- Kocalar, A. C. (2020). Latmos geopark (Beşparmak mountains) with Herakleia-Latmos antique harbour city and Bafa lake natural park in Turkey. *Turkish Journal of Engineering*, 4(4), 176-182.

- Kocalar, A. C. (2021). Jeoturizmin Türkiye'deki potansiyelinin kırsal kalkınma açısından incelenmesi. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, 25-36.
- Kocaman, S., Kayserili, A. & Kaya, F. (2015). Kültürel coğrafya açısından bir araştırma: tarihi Kağızman evleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (32), 145-170.
- Kostof, S. (1972). *Caves of god: the monastic environment of Byzantine Cappadocia*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Krassmann, T. (2007). Underground cities in Cappadocia / Turkey, (Online) 20 February 2023, <http://www.mineral-exploration.de/mepub/kaymakli.pdf>
- McIntosh, M.A. (2017). Kaymakli and Derinkuyu: two ancient underground cities in Turkey, (Online) 17 March 2023, <https://brewminate.com/kaymakli-and-derinkuyu-two-ancient-underground-cities-in-turkey/>.
- Ousterhout R. (2017). *Visualizing community: art, material culture, and settlement in Byzantine Cappadocia*, Vol. 46, Harvard University Press, Washington D.C. Ötüken, Y. (1987). *Göreme*, Ankara.
- Pasquaré, G. (1968). Geology of the Cenozoic volcanic area of Central Anatolia, *Atti Accad. Naz. Lincei*, 9, pp.53-204.
- Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape, *The Cultural Geography Reader*, Oakes, T.S. & Price, P.L. (Ed.) 2008, Routledge, New York, p: 96-104.
- Sauer, C. O. (1952). *Agricultural origins and dispersals*, New York.
- Schein, R.E. (2004). Cultural Traditions, *A Companion to Cultural Geography*, Duncan J.(Ed.), Blackwell Publishing, U.K., p:11-23.
- Stea, D. & Turan, M. (1993). Placemaking: production of built environment in two cultures, Aldershot, Hants, England; Brookfield, Vt., USA: Avebury.
- Şen, B. (2019). Kapadokya'nın yeraltı yaşam labirentleri, (Online) 21 Şubat 2023, <http://www.raillife.com.tr/kapadokyaninyeralti-yasam-labirentleri/>
- Temizsoy, İ. (2005). *Kapadokya doğa-tarih-kültür mirası*, Dönmez Offset, Ankara.
- Wu, J. (2010). Landscape of culture of landscape: does landscape ecology need culture. *Landscape Ecol*, 25(8),1147-1150.
- Yamaç, A., Filikçi, B. & Tok, E. (2014). St. Mercurius underground city of saratli (Aksarayturkey), *OPERA IPOGEOA*, 2, s. 37-46.
- Yamaç, A., Tok, E. & Filikçi, B. (2015). Underground cities of Kayseri (Turkey), *Hypogea 2015 - Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities - Rome, 11-17 March*. s.285-292.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yörükoğlu, Ö., Sevil, T., Taşçı, Z., Türkmen, K.T., & Uysal, V. (1990). *Tarihçesi, tanıtımı, plan ve fotoğrafları ile Kapadokya yeraltı şehirleri*, Aşık Ofset, Ankara.

SOSYOLOJI - SOCIOLOGY

Yeni Moda: Türkiye’de Bekârlığa Veda Partisi Kutlamaları

New Fashion: Bachelor Party Celebrations in Turkey

Fatih SOLMAZ*

Ahmet BEKTAŞ**

Öz

Evlilik öncesi geçiş törenleri arasında yer alan bekârlığa veda partileri, Batı toplumlarında görülen kutlamalardır. XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika kıtalarında ortaya çıkan ve günümüzde geleneksel nişan/kına törenlerinin yerini almaya başlayan partiler, zaman içerisinde Türkiye’de de yayılmaya, kutlanmaya başlanmıştır. Söz konusu partiler düğün törenlerinin bir parçası olup daha çok gelin ile nedimeleri, damat ile akranları arasında düzenlenmektedir. Bu eğlencelerin öne çıkan özellikleri bireysel hazza, sınırsız eğlenceye, lüks tüketime ve moda dayandır. Bekârlığa veda partisi evlenmeden önce eğlenmek, sosyalleşmek, toplumsal baskılardan kurtulmak, hoşça vakit geçirmek amacıyla kutlanmaktadır. Bu partiler, sunduğu eğlence aktivitelerinin yanı sıra süsleme, fotoğrafçılık, giyim-tasarım, yiyecek-içecek, aksesuar gibi pek çok organizasyon sektörünün ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Bir yandan çağdaş, lüks eğlence sektörünü besleyen bekârlığa veda partileri, yeni iş kolları ve istihdam alanları yaratırken diğer yandan da moda haline gelerek geleneksel toplumların eğlence tarzlarını değiştirmeye başlamıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden veri analizi tercih edilmiştir, yapılan görüşmelerden ve dijital ortamdaki alınan verilerden hareketle bekârlığa veda partileri incelenmiştir. Günümüzde moda haline gelen ve süratle yayılan bu partilerin geleneksel eğlence tarzlarında, özellikle de kına gecelerinde nasıl ve ne şekilde değişikliğe neden olacağı açıklanmıştır. Yapmış olduğumuz çalışma bekârlığa veda partilerinin sadece geleneksel eğlence tarzını değiştirmekle kalmayıp müzikten giyim-kuşama, yiyecek ve içeceklerden oynanan oyunlara, geleneksel mekândan farklı konsept tasarımına kadar pek çok dönüşüme neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca TikTok, Instagram, Facebook, gibi gösterime dayalı dijital platformların etkisiyle bekârlığa veda partilerinin, geleneksel kına gecelerinin yerini almaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Gelenek, Modernlik, Kına Geceleri, Bekârlığa Veda Partileri.

Abstract

Bachelor parties, which are among the rites of passage before marriage, are celebrations seen in Western societies. Parties, which emerged in Europe and the Americas in the nineteenth century and started to replace traditional engagement/henna ceremonies today, have started to spread and be celebrated in Turkey over time. These parties are part of wedding ceremonies and are mostly organized among the bride and her bridesmaids, the groom and his peers. The prominent features of these parties are based on individual pleasure, unlimited entertainment, luxury consumption and fashion. Bachelorette parties are organized to have fun, socialize, get rid of social pressures and have a good time before marriage. In addition to the entertainment activities they offer, these parties have helped the emergence of many organization sectors such as decoration, photography, clothing-design, food and beverage, and accessories. On the one hand, bachelorette parties, which feed the contemporary, luxury entertainment sector, create new business lines and employment areas, on the other hand, they have become fashionable and started to change the entertainment styles of traditional societies. In this study, data analysis, one of the qualitative research methods, was preferred, and bachelor parties were analyzed based on interviews and data from digital media. It is explained how and how these parties, which have become fashionable today and spread rapidly, will cause changes in traditional entertainment styles, especially in henna nights. The study we have conducted has determined that bachelor parties not only change the traditional entertainment style, but also cause many transformations from music to clothing and dress, from food and drinks to games played, from traditional venues to different concept design. In addition, it has been concluded that bachelorette parties have started to replace traditional henna nights, ceremonies and entertainment with the effect of digital platforms such as TikTok, Instagram, Facebook.

Keywords: Folklore, Tradition, Modernity, Henna, Bachelorette Parties.

Extended Abstract

Bachelorette parties, which emerged in the postmodern period (XXI’nt century) and began to replace traditional engagement/henna ceremonies, have begun to settle into our culture over time and are currently becoming increasingly common. These celebrations, which have become widespread recently in Turkish culture and tradition, have become a trend/fashion

* Dr. Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi, solmazfatih93@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4777-1649

** Dr. İnönü Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Sosyoloji Ana Bilim Dalı, ahmet.bektas_1989@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6671-2057

among newly married couples. The underlying reason why bachelorette parties attract so much attention among the public is due to the power of the virtual and digital environment to influence large audiences.

Bachelorette parties, which started to be seen in Western countries/civilizations in terms of their origin and evolution and are celebrated almost everywhere over time, are pre-wedding entertainments that have started to become traditional. These parties, which are celebrated between the bride and her friends, the groom and their peers before the henna night, after the henna night, or completely replace the henna night, have caused significant changes today and have led to the emergence of new branches of organisation, business and entertainment. In this study, after mentioning the importance of traditional henna nights in Turkish culture, almost every aspect and function of bachelorette parties, which are now celebrated and rapidly becoming widespread, will be touched upon, from their emergence to their execution. Bachelorette parties, which emerged in Europe and America and are an entertainment style of consumer culture, are a pre-marriage ceremony that has begun to be celebrated in developed and developing countries today. In these entertainments, it has become fashionable to consume unlimited amounts of alcohol, consume eclairs and cakes identified with the male/female body, and have a good time. In Turkey, parties that have recently started to be celebrated among the rich and elite are spreading rapidly, but these parties are held secretly because they have a philosophy that is contrary to social norms/customs. The preferences of those who organize these parties vary according to their wealth levels. While rich people prefer abroad, middle-class individuals make reservations within the country. In Turkey, bachelor party celebrations are more common among some rich families. The places where these parties are most frequently seen are Istanbul, Izmir and Ankara. Bachelorette parties held in these provinces are kept secret because the conditions are not yet mature. Bachelorette parties in Turkey, which have begun to attract the attention of large audiences, especially through social media, have also brought criticism as they are an attack on the traditional. So much so that in 2018, Mina Başaran, a member of the board of directors of Başaran Holding, died in a tragic plane crash while returning from her bachelorette party in Dubai, which she celebrated with her close friends, which caused the situation to have more repercussions. More than the loss of 11 young people who lost their lives in the plane crash, the bachelor party they organized occupied Turkey's agenda. The spread of bachelorette parties among conservative young women and the publication of such news in the press has led to the reaction of some columnists. These articles, which are proof that similar celebrations have begun to be seen in the conservative community, are also an example of the fact that bachelorette parties have begun to be celebrated among people from all walks of life and communities. Bachelorette parties, which we know are celebrated in almost every segment of the society today, will adapt to our culture with changes and transformations, and over time, they will be seen to be performed/celebrated not only in cities but also in any place in the countryside. Digital platforms enable the spread of new trends. Undoubtedly, the reason why these parties are accepted across borders lies in the internet and social media. Bachelorette parties, which are still kept secret and celebrated in our country, are an entertainment that has no connection with tradition. These parties, which consist of only a few close friends without the bride and groom's family and relatives, and are held in private venues, will spread over time and take their place as henna nights, without the need for hiding or the location being important. Today, we will have detailed information about why, where, when and how this form of entertainment is organized, rather than just the information we have compiled from the internet and some people.

Giriş

Düğün öncesi eğlenceler, kutlamalar arasında yer alan bekârlığa veda partisi, en çok Avrupa ve Amerika kıtasında yer alan ülkelerde kutlanmaktadır. Bekârlığa veda partisi, ilk

olarak 1840'ta Kraliçe Victoria'nın Prens Albert ile evlenmesi sonucunda başlamış ve tüketim kültürü, reklamcılık, pazarlama vasıtasıyla bir eğlence, düğün organizasyon endüstrisine dönüşmüştür. Ayrıca bu partiler tarihi süreç içerisinde çağdaş, lüks evlilik törenlerinin bünyesine dâhil olmuş ve gelin duşu, prova yemeği gibi geleneksel düğün etkinliklerinin bir parçası haline gelmiştir (Tyne, 2018: 223). Batı'da bekârlığa veda partisi, doğrudan evlilik kutlamalarıyla ilişkili bir eğlencedir, geçiş dönemine bağlı olarak gelişmiş ve günümüzde Batı toplumlarından başlayarak birçok ülkeye de yayılmıştır. Bu partilerin hâlihazırda en dikkat çekici yönü evlenmeden önce yapılması, sadece gelin ve nedimleri, damat ve akranları arasında kutlanmasıdır.

Kuzey Amerika'da kutlanan bekârlığa veda partisi, bugün evlilik törenlerinin bilinen en önemli parçasıdır. Uzun zamandır popüler kültür temsilleriyle güçlendirilen, reklamı yapılan ve moda olarak sunulan bekârlığa veda partisi, düğün, nişan, kutlama gibi büyük organizasyon şirketlerinin oluşmasına aracılık etmiştir. Bekârlığa veda partileri ve buna bağlı kutlama konseptleri, yeni iş sektörlerine kapı aralamış, insanlar için çeşitli istihdam alanlarının önünü açmıştır, bunlara; giyim ve takı sektörü, davetiye basım yayım, reklamcılık, fotoğrafçılık, yiyecek ve içecek endüstrisi eşlik etmiştir. Kapitalizm ve tüketim kültürü, bekârlığa veda partilerini destekleyen, moda haline getiren ve dünyaya bir eğlence modeli olarak sunan temel güçtür.

Avrupa ve Amerika kıtalarında doğan, gelişen, sonrasında bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sirayet eden bekârlığa veda partileri, tüketim ve lüks kültürü üzerine şekillenmiş eğlence ve kutlamalardır. Bu partilerin en belirgin özellikleri; geleneğe yabancı, tüketim, haz amaçlı, cinsel, feminist ve post feminist bir algıyla oluş(muş)turulmuş olmasıdır. Batı'nın sosyokültürel yapısından hareketle ortaya çıkan bekârlığa veda partileri, kısa sürede dünyanın hemen her yerine yayılarak önemli bir eğlence ve iş sektörü haline gelmiştir. Bireysel benliğin sunumu haline gelen partiler; gösteriş, lüks, moda, kaliteli yaşam algısını, tarzını yansıtır. Bekârlığa veda partilerin oluşmasında, Batı toplumunun bireysel benlik anlayışı ve buna bağlı gelişen eğlenme tarzı yer almaktadır (Alpdoğan, 2022: 544). Zira bireysel benliğin geliştiği toplumlarda kişinin kendi beklenti ve arzuları halkın faydasının önünde yer almaktadır. Söz konusu toplumun bakış açısı, benlik anlayışı halkın davranış kalıplarını, değerler dünyasını, kültürünü ve buna bağlı olarak gelişen merasimleri, törenlerini yapı, içerik yönünden doğrudan etkilemektedir. O yüzden Batı toplumunda bireyin isteğinin, özgürlüğünün ön planda olduğu eğlenme ve partiler dikkat çekmekte, toplumsal eğlenceler daima geri planda kalmaktadır. Bekârlığa veda partisinde ailelerin yer almamasının, haz ve eğlence odaklı gerçekleşmesinin temelinde bu bakış açısı bulunmaktadır.

Bekârlığa veda partileri, küreselleşmenin etkisiyle zamanla dünyanın pek çok bölgesinde görülmeye başlanmıştır. Zaman ve uzam ufuklarının sıkıştırıldığı, anlık ve derinliği olmayan bir dünyayı ifade eden küreselleşmede akışlar vardır, elektronik bir uzamdır, merkezi yoktur, sınırlara ve nüfuzlara kolayca etki edebilir (Morley & Robins, 2011: 160). Dolayısıyla küresel ortamda kültürler, ekonomiler, yaşam tarzlarını birbirinden kolayca etkilenebilir ya da birbirini kolayca etkileyebilir. Küreselleşmenin toplumların geleneksel eğlence tarzlarını etkilediği bilinmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle küçük bir köy haline gelen modern dünyada bekârlığa veda partileri, hemen her yerde etkisini göstermekte ve toplumsal hayatın, geleneksel eğlence tarzlarının, kutlamaların, merasimlerin değişim ve dönüşümüne neden olmaktadır. Ülkelerin genelde büyük ve gelişmiş şehirlerinde rastlanan bu partilerin, kentten kırsala doğru bir yayılım takip ettiği görülmektedir. Bu eğlencenin yayılmasında/kabul görmesinde özellikle gösterime dayalı; TikTok, Instagram, Facebook gibi dijital ve sosyal iletişim, etkileşim platformlarının etkisi vardır. Sosyal medya platformları günümüzde modaların, trendlerin hızlıca yayılmasını sağlamakta, insanlara rol, model sunarak geleneğin değişimine zemin hazırlamaktadır.

Küreselleşmenin, modernleşmenin etkisi ve sosyal medya platformları aracılığı ile ülkemizde yayılmaya, görülmeye başlanan bekârlığa veda partileri, geleneksel kına eğlencelerini, zamanın modası doğrultusunda değiştirmektedir. Bu dönüşüm gelenekselden moderne doğru olup sadece törenlerin, merasimlerin, kutlamaların yapısını değil aynı zamanda içeriğini, giyim kuşama tarzını, mekânlarını, konsept biçimini de etkilemektedir. Kısaca özetlemek gerekirse geleneksel kına geceleri belirli kalıp, ritüel ve söylemlerle icra edilirken modern bekârlığa veda partileri katılımcılarına serbestlik, sınırsızlık ve haz odaklı eğlence fırsatı sunmaktadır. Bunun temelinde ailenin ve sosyal çevrenin baskısı ve geleneğin evlenen çiftlere yalnızca belirli kalıplar dâhilinde eğlence ve eğlenme tarzını dayatması vardır. Bekârlığa veda partisi kutlamaları, evlilik öncesi çiftler üzerindeki ailenin ve toplumun baskısını ortadan kaldırmakta ve katılımcılara kendi isteklerince eğlenme fırsatı sunmaktadır. Herhangi bir geleneğin, örfün yaptırımının olmadığı bu partilerde, gelin ile nedimleri, damat ile akranları özgürce eğlenmekte, hoşça vakit geçirmekte, evlilik sürecinde yaşanan stresi en aza indirip toplumsal baskılardan kurtulmaktadır.

Bekârlığa veda partisi, yaklaşık yirmi yıldır Türkiye’de görülmeye başlanmıştır. Bazı araştırmacı yazarlar tarafından eleştiri konusu da olan bekârlığa veda partileri, gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır[†]. Daha çok büyük şehirlerde ve özellikle ekonomik geliri yüksek olan sınıflarda, ailelerde görülen bekârlığa veda partileri, zamanla her bölgede, sınıfta rastlanan düğün öncesi bir kutlama olmaya başlamıştır. Bu partilerin zamanla geleneksel kına, düğün eğlence anlayışının, tarzının değişmesine neden olması beklenmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler ile internet ortamında (dijital platformlarda) yer alan bilgilerden hareketle Türkiye’de kutlanmaya başlanan bekârlığa veda partileri incelenmiştir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte gelenekselden modernliğe doğru evrilen kınalar, kutlamalar göz önünde bulundurularak değişim, dönüşüm ve yenilikler alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

Geleneksel Kına Eğlenceleri

Kına evrensel bir semboldür ve her toplum kendi kültürüne göre bu sembolü anlamlandırmakta ve kullanmaktadır. Türk toplumunun gelenek ve göreneklerinde kına, hem bir ahdin hem sözün hem de sağlığın, bereketin sembolü olarak ortaya çıkmaktadır. Kına, geleneksel eğlencelerde, geçiş törenlerinde, ayinlerde sıkça kullanılmakta ve adanmışlığı ifade etmektedir. Özellikle de Türk kültüründe evlenecek çiftlerin düğünden önce düzenlenen kına akşamında, gelin ve damadın eline, avuç içine kına yakılır. Söz konusu kına insanların geçiş dönemindeki erginleşmelerini, toplumsal statülerini temsil eden bir gösterge olarak ortaya çıkmakta ve gelenekselleşerek kültürel hayatın bir parçası olmaktadır.

İnsanoğlunun hayatı üç eşikten ibarettir; doğum, evlenme ve ölüm. Dolayısıyla her bir geçiş/giriş ve çıkış/ayrılış dönemine ait belli başlı törenler vardır. Bunları; doğum öncesi, esnası ve sonrası olduğu gibi evlenme öncesi, esnası ve sonrası; ölüm öncesi, esnası ve sonrası olarak ayırmak mümkündür (Boratav, 2015; Artun, 2015). Bu dönemlere bağlı olarak hemen hemen her toplumda belli adet ve gelenekler meydana gelmiştir. Örnek’e göre geçiş dönemleri (2016: 183);

“Doğum, evlenme ve ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu ‘geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu ‘geçiş’ dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır”.

[†] Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.odatv.com/guncel/turbanlilarin-bekarliga-veda-partisi-abdurrahman-dilipaki-kizdirdi-164882> (Erişim Tarihi: 24.06.2024).

Evlenme, yaşamın ikinci geçiş dönemi olup hem kızın hem de erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Evlenme aileler arasında dayanışmayı sağlamakla beraber toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi dolayısıyla da her zaman ve her yerde önemli bir olay olarak kabul edilir (Örnek, 2016: 255). Kültürümüzde önemli bir yer teşkil eden düğün eğlenceleri, birçok geleneği kuşaktan kuşağa aktaran sosyal ve kültürel geleneklerdir. Anadolu'nun dört bir yanında evlilik öncesinde damat ve arkadaşları, gelin ile nedimleri arasında çeşitli eğlenceler, törenler gerçekleştirilmektedir. Bu törenlerden bir tanesi geleneksel kına gecesidir.

Geleneksel kına gecelerinin en temel özelliği; ananeye, âdetlere, örflere bağlı olarak gerçekleştirilen törenler olmasıdır ve eğlencelerde belli kalıplar, ritüeller, oyunlar söz konudur. Kına gecelerinde gelinin ailesi, sosyal çevresi etkin bir rol üstlenmektedir ve eğlencenin hazırlanmasında, icra edilmesinde önemli bir role sahiptir. Kültürel değerlere ve normlara uygun düzenlenen kına eğlencelerinde gelin oynaması, oynatması, gelin ağılatması, gelin kınası, türkü söyleme gibi çeşitli etkinlikler yer almaktadır. Kına eğlenceleri, belirli gelenek ve göreneklere bağlı şekilde düzenlenmekte, genelde gelinin annesi ve kayınvalidesi bazı uygulamaları, âdetleri icra etmektedirler. Aile büyüklerine ve kınaya katılan yakınlarla; gelinin eline kına sürme, avucuna altın koyma, kına çevirme gibi birtakım görevler düşmektedir. Bu eğlencelerde geçmişten tevarüs eden kültürel törenler, âdetler, değerler olmakla beraber aynı zamanda bunlar somut olmayan miraslardır. Kına gecelerinde gelenekler, görenekler tekrar tekrar canlandırılarak gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Geleneksel kına eğlenceleri akrabalık ilişkilerini de güçlendirmektedir. Müzikli, oynamalı, kına gecelerinde gelinin akrabaları ve güveyin ailesi hem eğlenirler hem de sosyal dayanışma, yakınlık ve akrabalık ilişkilerini güçlendirirler. Anadolu'nun pek çok yerinde kına gecesi düğünden önce düzenlenmekte ve çeşitli törenler, eğlenceler icra edilmektedir.

Kayseri'de damat, yatsı namazına sağdıçları ile gider, arkadaşları camiden çıkışta onun ayakkabısını gizlerler ve bahşiş karşılığında damada tekrar verirler. Bunun arkasından damat, ilahiler ile eve götürülür. Bu sırada fırından alınarak getirilen ateş güveyin kapısına konur ve günün ilk ışıklarına kadar burada yanar. Genellikle bu gecede kına dolu olan küçük bir kese ve çerez dağıtılır, oyunlar oynanır, eğlenceler geç saatlere kadar devam eder. Gelin güveyin evine girince damat bozuk para, kaynana şeker atar. Bunun yapılmasındaki amaç gelinin oğlan evine bolluk, bereket getirmesidir. Söz konusu para ve şeker, alan kişiye de uğur getirdiğine inanılır ve bugün Anadolu'nun birçok yerinde bu âdetlere rastlamak mümkündür (Turan'dan akt. Kurt, 2012: 152). Benzer uygulamalar farklı şehirlerde de görülmektedir. Erzurum'da damat ve arkadaşlarının düğünden önce düzenledikleri törene kısır gecesi denir (Kop, 1982: 38). Geleneksel düğün eğlencelerinin bir parçası olan bu gece, hasattan hemen sonra gelen güz döneminde gerçekleştirilir. Kısır gecesi erkekler arasında düzenlenen bir eğlencedir, kadınlar arasında düzenlenen kına gecesiyle aynı günde yapılmaktadır. Kısır gecelerinde sağdıç önemli görevler üstlenir; çalgı, yemek işleriyle meşgul olmak, gelen misafirleri ağırlamak onun en asli işleridir. Bu eğlencelerde alkol kullanılmaz ve gelen misafirlere etli yemekler ikram edilmektedir (Yılar, 2011: 145-151). Düğünden önce tertip edilen bu gecenin, eğlencelerin amacı damadın bekârlıktan evliliğe geçiş sürecinde yaşadığı psikolojik stresi, baskıyı azaltmak ve ortadan kaldırmaktır. Birey bu şekilde bir eşikten diğer eşige geçişte yaşadığı ruhsal gerginlikten ve toplumsal baskıdan uzaklaşmış olur.

Malatya'da kız kınası yakılırken, damat ve arkadaşları da sini açma denilen bir eğlenceyi kendi aralarında düzenlerler. Bu eğlencelerin amacı; damadın gerdeğe girmeden önce moralini yüksek tutmaktır. Damat, söz konusu eğlenceler sayesinde rahatlatılmaya çalışılır ve gerdeğe hazırlanır (Solmaz, 2019: 402). Anadolu'nun pek çok

yöresinde, güvey gerdeğe girmeden önce gezdirilir ve çeşitli şakalar yapılır. Kilis'te güveye “cille” gezmesi yaptırılır. Güvey, arkadaşları ile gezerken, her köşe başında eğlenceler düzenlenir. Güveyin önündeki mendilin ucunu tutan hocalar ilahiler, kasideler okurlar. Hocaların ardından sağdıç ve güvey yürür, türküler söylenir, oyunlar oynanır. Güvey, evine kestirme yoldan getirilmez, gezme en az iki saat sürer. Güvey gezdirildikten sonra gerdeğe gireceği eve kadar şamatalarla uğurlanır (Kılıçkiran, 1976: 763). Toplumsal yapının bütünlüğünü sağlayan örf ve adetler, bireyler arasında ortak bir tarih, bilinç oluşturarak bilgi, deneyim ve değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına aracılık eder. Kına geceleri bu aktarım gerçekleştiği kültürel ortamlardır.

Kütahya'da düğün öncesi gerçekleştirilen eğlenceye “kına vurma, sicim gecesi” denir, bu eğlence kadınlar arasında düzenlenen kına gecesini ifade eder. Kına gecesine, gelinin ailesi ve yakınlarının yanı sıra kayınvalidesi ve erkek tarafından diğer yakın akrabalar katılır. Düğünden önceki akşam düzenlenen kına gecelerinde gelin ve diğer kadınlar müzik eşliğinde oynar, eğlenirler ve kına yakarlar. Bazen de kına eğlenceleri hamamda yapılır ve akşam kız tarafının evinde eğlenceler devam eder, davetli misafirler kınaya gelirken yanlarında bir beze koyulmuş şekilde çerez getirirler. Halk ağzında kına eğlencesine “yemiş günü” denildiği bilinmektedir (Aslıhak, 2010: 135). Söz konusu eğlenceler aracılığıyla bekârlıktan evliğe geçiş sürecinde gelinin yaşadığı korku, gerginlik, heyecan azaltılmaya çalışılır, adetler ve örfler icra edilerek kültürel hafıza, kolektif bellek canlı tutulur.

Ülkemizde kına gecesi ve buna bağlı eğlenceler uygulama yönünden benzerlik gösterir. Örneğin birçok bölgede perşembe gecesi oğlan tarafı birkaç tane küçükbaş hayvan keserek güvey ve arkadaşlarına mangal yapar. Bunun yanı sıra kız evinden de oğlan evine yemek gönderilir. Güvey de süslenerek çalgı eşliğinde hamama gider. Oğlan evinde yapılan geceye “Kebap Gecesi” kız evinde yapılan eğlenceye “Kına Gecesi” denir. Güvey hamamdan geldikten sonra serçe parmağına kına yakılır bu çok eskilere dayanan bir âdettir. Küçük taslara mum dikilir ve mesut olmuş kadınlar yine küçük bir tase kına koyarak gelinin etrafında çevrelenirler ve bu gelenek, “kına yakma” olarak adlandırılır (Solmaz, 2019: 403-405). Bu eğlenceler, yörede yaşayan insanların geleneklerinin devamlılığını sağlamakta ve kültürel kodların, değerlerin, geçiş törenlerinde hatırlanmasına yardımcı olmaktadır.

Geleneksel kına gecelerinde gelin ve damadın yakın akrabaları bulunur, geleneksel oyunlar oynanır, tatlı, çerez gibi yiyecekler, meyve suyu, şerbet, kola gibi içecekler misafirlere ikram edilir. Bu gecelerde yöresel ve ulusal eğlence müzikleri çalınır, gelin ve damat yöresel kıyafetlerini giydikleri gibi geleneksel kına elbiseleri olan bindallı ve damatlıkta giyebilirler. Kına eğlencelerinde geleneksel oyunlar oynanır, adetlere, örflere uygun olarak gelinin kınası yakılır. Geleneğin kalıpları, örfleri, adetleri, büyüklerin gözetiminde yeni kuşaklara hem uygulamalı hem de gösterime dayalı olarak öğretilir. Bölgesel olarak oyunlar değişse de yapı ve uygulamalar benzerlik oluşturmaktadır; Elazığ'da kına gecelerinde *çaydaçıra* oynanırken, Ege bölgesinde erkekler arasında *zeybek*, Ankara'da Seymenler arasında *misket* oynanmaktadır. Bu ülkemizin yörelerinin müzik kültürü ve törenleri açısından zenginliğini ve çeşitliliğini göstermektedir.

Geleneksel kına gecelerine gelinin ve damadın aileleri, akrabaları ve dostları katılır. Bu geçiş ritüellerinde bazen çalgıcılar sanatlarını icra ederken bazen de teyp gibi elektronik müzik aletleri eşliğinde yöresel ve ulusal oyun havaları çalınmakta ve oynanmaktadır. Yapılan bu eğlencelerin asıl amacı evlenen çiftlerin ahdini ilan etmek ve evliliğe geçiş sürecini geleneksel törenlerle desteklemektir. Kına gecelerinde gelin ve güvey eğlenerek sosyalleşmekte, rahatlamakta ve kaygıdan uzaklaşmaktadır. Bu şekilde

gelin ve damat hem geleneği özümsemekte sosyal bütünleşmeye dâhil olup kültürel gelenekleri, değerleri gelecek kuşaklara aktarırlar (Bascom'dan akt. Çobanoğlu, 2016: 282). Bu yolla gelin ve güveyin yanı sıra katılımcılarda kına gecelerinde hem eğlenirler hem de toplumun örf ve âdetleri öğrenirler.

Düğünden bir önceki akşam başlayan kına gecelerinde gelin ve damat bazı yöresel kıyafetler giyerler. Gelin bindallı giyerken güvey damatlık giyer, bu kıyafetlerde genelde kültürel kodlar, yöresel semboller yer almaktadır. Bölgeye göre gelinlerin bindallısındaki nakışlar ve renkler değişmektedir. Gelinlerin kına gecesinde giydiği kıyafetlerde kırmızı, lacivert, yeşil renkler ağırlıktadır, bu renkler bereketi, saflığı, mutluluğu ifade ettiği için tercih edilir. Gelin elbisesindeki çiçekli nakışlar hemen her bindallı da öne çıkmaktadır, çiçek ise hayatı, huzuru, temizliği belirten kültürel bir semboldür. Güveyin giydiği yöresel kıyafetlerde, damatlıklarda siyah, lacivert renkler ağırlıktadır. Söz konusu renkler ciddiyeti, ağırlığı, sorumluluk sahibi olmayı dolaylı yoldan dile getirir.

Fotoğraf-1: Gelinlerin giydiği bindallı ve erkeklerin giydiği damatlık.

Kına gecelerinde çeşitli geleneksel, kültürel eğlenceler düzenlenir ve misafirlere yöresel yemekler ikram edilir. Genelde kına gecesinden önce damadın ailesi tarafından yemekler yapılır/yaptırılır ve gelin evine gönderilir. Söz konusu yemekler genelde yöresel içli köfte, analı-kızlı, pilav üstü kavurma, tas kebabıdır (Özbay, 2007: 94:). Güvey tarafından yemek gönderilmesinin nedeni; gelin ve ailesinin kına işleriyle meşgul olması dolayısıyla gelin tarafının işlerini kolaylaştırmak ve gelen misafirlerin memnuniyetini sağlamaktır. Kına gecesinde ayrıca misafirlere pasta, baklava ve çerez de ikram edilmektedir. İçecek olarak da kola, çay, su, meyve suyu, şerbet, vb. meşrubatlar dağıtılmaktadır (Aslıhak, 2010: 135). Yiyecek ve içeceklerin ikram edilmesinin başlıca nedenleri; davetlilere misafirperverlik yapmak, kına adetlerine âdetlerine uymaktır. Bahsi geçen yiyecek ve içeceklerin yanı sıra kına gecesinin düzenlendiği bölgedeki mevsimlik meyve, kurutulmuş gıdalar ve çerezler de misafirlere ikram edilmektedir.

Kına gecelerinde eğlenceler aile ve sosyal çevre ile birlikte gerçekleştirilmekle beraber bazen misafirler gittikten sonra da devam etmektedir. “Genelde geç saatlere kadar devam eden kına gecesinde; gelinin arkadaşları, kardeşleri, yakınları yer alır, mani ve türkü söylenir, fıkra anlatılır. Bu eğlenceler kına gecesinin yapıldığı evde, gelinin kendi odasında gerçekleşir. Sabaha kadar devam eden gelin ve arkadaşları arasındaki eğlenceler, bir kızın dostlarıyla evlilik öncesindeki son bekârlık gecesidir” (KK-1). Gelin ile nedimleri geçmiş günlerinin hatıralarını anımsamakla birlikte evlilik ile ilgili süreçleri de konuşurlar, anlatırlar. Geç saatlere kadar süren bu eğlencelerde geline evlilikle, cinsellikle ilişki konular fıkralarla, hikâyelerle, öykülerle doğrudan ve dolaylı olarak anlatılır.

Anadolu'nun birçok bölgesinde yapılan kına gecelerinin akabindeki eğlencelerde gelin ve arkadaşları mani söylerler, fal bakarlar, çerez ve meşrubat tüketip sabah ederler. “Kadınlar arasında düzenlenen eğlenceler kına ile başlar ve gece olmadan sona erer, fakat gelin ve arkadaşları gecenin ilerleyen saatlerinde çeşitli etkinlikler yaparlar. Bunlar; mani, türkü söyleme, komik ve cinsel içerikli fıkralar, evli olanlar ise ilk geceleriyle ilişkili deneyimlerini, komik anılarını anlatırlar. Eğer saat geç olmuşsa ve insanlar acıkmışsa düğünden kalan yemek ısıtılır ikram edilir, çerez ve içecekler her zaman bu sohbetlerin vazgeçilmezidir. Kına eğlencelerinde ağzı laf yapan, komik, maskot arkadaşlar özellikle önceden tembihlenir ve bu şekilde gelin hem eğlenir hem de o günün hatırasını bir ömür boyu kalbinde saklar” (KK-8).

Erkekler arasında düzenlenen ve damadın arkadaşları tarafından hazırlanan eğlenceler de akşam başlar ve gece geç vakitlere kadar devam eder. Damat ve akranları bazen mangal yapıp ateş yanında türküler söyleyip eğlenirler bazen de bir restoranda, mesire alanında vakit geçirirler. Yaptığımız görüşmede katılımcı, kına eğlenceleri hakkında şunları belirtmiştir: “Günümüzde kına eğlencelerinde çiğköfte yapılmaya başlanmıştır, yöresel sazlar eşliğinde damadın arkadaşları hem türkü söylerler hem de çeşitli yöresel lezzetleri hazırlayarak tüketirler. Damadın maddi durumu iyiye genelde yaşadığı yörenin en bilinen ses sanatçısını bu eğlenceye davet eder, eğer maddi durumu iyi değilse sesi güzel olan, enstrüman çalan arkadaşları bu görevi üstlenirler. Hazırlanan eğlenceler kına gecesini daha da çekici hale getirmektedir. Çoğu zaman eğlenceye katılan ve ağzı laf yapan kişiler başköşeye oturtulur ve konuşturulur. Onların yaşadığı, anlattığı komik olaylar, fıkralar meclisteki herkesi güldürür” (KK-6).

Güvey evinde veyahut damadın ayarladığı bir mekânda erkekler arasında eğlenceler düzenlenmektedir. Bu eğlencelerde de çalgı yer almakta, damat ve akranları müzik eşliğinde kutlama yapmaktadır. Sini açma gibi çeşitli oyunlar tertip eden damat ve arkadaşları, yiyecek ve içecek ikramları ile gece boyu eğlenirler[‡]. Yüz yüze yapılan görüşmede bekârlığa veda partisi hakkında bilgi veren katılımcı şunları aktarmıştır: “Antalya’da düğün öncesinde damat ve arkadaşları önce bir restoranda ya da damat evinde karınlarını doyururlar, sonrasında sakin ve müsait bir alanda eğlenceler, oyunlar oynanır, damat ve sağdıç gelen misafirlerin ihtiyaçlarını, isteklerini gözetirler. Bu eğlenceler sabaha kadar sürer ve kek, pasta, kola, meyve suyu gibi içecekler ve çerezler misafirlere ikram edilir” (KK-5). Geleneksel kına gecelerinde eğlenceler aile, akraba ortamı içinde gerçekleşir ve örflere, adetlere uygun müzikler, törenler yer alır. Gelinin ve damadın avuçlarına yakılmasından adını alan kına geceleri, değişim ve dönüşümlere rağmen varlığını devam ettiren evlilik öncesi törenlerdir ve toplumsal hayatın devamlılığında, geleneklerin yaşatılmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu törenler en temelde milli kültürün, değerlerin, kimliğin nesiller arasında aktarılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla kültürel kodlar, kolektif bilinç bu törenlerde canlanmakta ve nesiller arasındaki bilgi aktarımı bu geleneksel eğlenceler ile gerçekleşmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse geleneksel törenlerin, merasimlerin, kutlamaların amacı kültürün bireylere verdiği imkânlar dâhilinde eğlenmek, sosyalleşmek ve geleneğin devamlılığını sağlamaktır.

Türkiye’de Bekârlığa Veda Partileri

Türkiye’de son yirmi yıla kadar küçük şehirlerde, kasabalarda, köylerde geleneksel kına geceleri düzenlenirken toplumsal normlara ve değerlere aykırı/yabancı kutlamalar, partiler, eğlenceler yaygın olarak görülmemekteydi. Fakat modernleşme ve küreselleşmenin giderek yaygınlaşması, internet, televizyon, TikTok, Instagram, Facebook gibi sosyal medya uygulamalarının kamuoyunu etkileme ve yönlendirme gücü, geleneksel kına gecelerinde zamanla değişim ve dönüşmesine yol açmıştır. Bunlardan bir tanesi de kına gecelerinden önce kutlanmaya başlayan bekârlığa veda partileridir. Geleneksel kına eğlencelerinin öncesinde

[‡] Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-217044/dugun-gelenegi.html> (Erişim Tarihi: 11.03.2023).

kutlanmaya başlanan bekârlığa veda partileri, gelecek yıllarda hemen her yerde yayıldığı görülecektir. Sosyal ve dijital platformlarda yayılan shorts/hikâyeler, yeni trendler, insanların modaya olan ilgisi değişimi daha da hızlandıracaktır.

Geleneksel ve modern uygulamalar birbirinden kolayca ayrılır. Geleneksel olan bir kültüre dayanırken modern olan genelde moda ve trendler üzerinden şekillenir. Toplumların dünyaya bakış açısı, geleneğe ve moderne olan yaklaşım tarzlarını da gösterir. Bu açıdan değerlendirmek gerekirse Türk sözlü kültürü ve geleneği belirli bir yapıya sahiptir. Yıldırım'a göre bir tören, folklorik ürün; sözlü olma, geleneğe bağlılık, çeşitlenme, anonimlik ve kalıplaşma özelliğiyle modern olandan ayırıştırabilir (1998: 68-69). Dolayısıyla bir toplumun geleneksel eğlenceleri, kimliğinin çeşitli cephelerini gösterir (Çobanoğlu, 1999: 5). Kına eğlenceleri de toplumsal yapının genel yönünü, kültürel değerlerini doğrudan ve dolaylı olarak ortaya koymaktadır. Fakat modernleşme ve dijitalleşme karşısında gelenekler de değişim ve dönüşüme direnç gösterememiştir. Çağın ruhu/moda, dünya genelinde yeni akımların, törenlerin hızlıca yayılmasına imkân sağlarken geleneksel olanın aşınmasının da önünü açmaktadır. Modernleşme aygıtlarından televizyon, internetin neden olduğu değişimlerden bir tanesi düğün, kına törenleridir. Kına geceleri, geçmişten günümüze kadar çeşitli törenlerle, eğlencelerle yaşatılan, aktarılan, kültürel bir işleve ve sürekliliğe sahip gelenektir. Son zamanlarda geleneksel olanın deformasyona uğramaya başlamasıyla birlikte kına eğlencelerinin yerini de kent merkezlerinde düzenlenen bekârlığa veda partileri almaya başlamıştır. Bugün bu partiler hâlihazırda tam anlamıyla toplumsal olarak kabul görmediği için özel mekânlarda ve çoğu zaman gizlilik, hassasiyet gözetilerek kutlanmaktadır. Bunun temelinde toplumun geleneksel olana bağlılığı ve kültürel değerlerini, örflerini, âdetlerini koruma refleksi yatmaktadır.

Modern yaşamın tüketim kültürüne bağlı olarak gelişen ve yayılan evlilik öncesi bekârlık partisi, internet ve dijital platformların etkisiyle de hızla yayılmıştır. XXI. yüzyılda sanal ve sosyal ağlar üzerinden sınırlar ötesi bir yaygınlık kazanan ve bir moda haline gelen bekârlığa veda partileri, günümüzde *duş partisi*, *bride party* adıyla da bilinmektedir. Bekârlıktan evliliğe geçiş sürecine bağlı olarak ortaya çıkan bu eğlenceler, günümüzde moda haline gelmiş ve toplumun genelinde görülmeye başlanmıştır. Bekârlığa veda partisi, hemen her ülkede yayılmaya başlamakla beraber belli iş ve organizasyon şirketlerinin şekillenmesine de zemin hazırlamıştır. Fotoğrafçılık, bekârlığa veda partisi düzenleme şirketleri, takı-bijuteri, aksesuar, giyim-kuşam, yiyecek içecek organizasyonları bunlara örnek verilebilir.

Geleneksellik ve modernlik bağlamında kına geceleri ve bekârlığa veda partileri birbirinden ayrılmaktadır. Bekârlığa veda partileri, geleneğin bağlılığını, kalıplarını kırarken aynı zamanda kendisine ait birtakım uygulama ve icra özellikleriyle farklı bir geleneğin oluşmasına, yayılmasına aracılık etmektedir. Geleneksel kına eğlencelerinde gelin ve güveyin yakın akrabaları eğlencelere iştirak ederken modern olarak adlandırılan bekârlığa veda partilerinde yalnızca gelin ve nedimelere/arkadaşları eğlence tertiplemekte, damat ve akranları kendi aralarında özel bir gece düzenlemektedir. Akrabaların olmadığı bir ortam ihtiyacı ve eğlencenin yakın arkadaşlarla paylaşılmak istenmesi önemli bir farklılık oluşturmaktadır. Geleneksel kına gecelerinde elenecek çiftlerin aktiviteleri sınırlıdır. Ebeveynin, akrabaların sınır ve denetiminden uzakta eğlenme ihtiyacı çiftleri bekârlığa veda partisine yönlendiren güçlü bir etmendir. Geleneksel eğlenceler çiftleri "sınırları" belirli eğlence yönlendirirken bekârlığa veda partileri gelin ile nedimelerine, damat ile akranlarına özgürce eğlenme fırsatı sunmaktadır. Geleneğin kalıplaşma özelliği gösterdiği bilinen bir gerçektir, kına gecelerinde de söz konusu eğlence ve oyunlar belirli ritüellere, sınırlara bağlı şekilde gerçekleşir ve yasaklara sahiptir; ancak bekârlığa veda partisi çiftlere sınırsız eğlence vaat eder ve toplumsal, kültürel uygulamalar bu kutlamalarda yer almamaktadır.

Geleneksel kına eğlencelerinde yöresel kıyafetler giyilip çerez gibi atıştırma, kola, şerbet, meyve suyu gibi içecekler sunulurken modern kutlamalarda likörlü pastalar, kekler, ekler ve alkol ikram edilmektedir. Kına gecelerinde misafirler, telefon yoluyla ya da davetiye ile kınaya çağırılırken bekârlığa veda partilerinde katılacaklara özel davet kartları yollanmaktadır. Geleneksel kına gecelerinde mekân olarak gelinin evi, düğün salonu, hamam, kır bahçesi gibi müsait alanlar eğlence için tercih edilirken bekârlığa veda partileri; otel odası, yat, kafe, türkü bar, spa merkezi, hamam, sahil, yat gibi yerler, mekânlar seçilmektedir. Bu partiler düzenlenirken düğün organizasyon şirketlerinden yardım alınmakta ve genelde belirli, özel, renkli bir konsept içerisinde kutlama gerçekleştirilmektedir. Bazen gelin ve nedimleri bu organizasyonu kendileri de hazırlayabilmektedir, aynı durum erkekler için de geçerlidir.

Bekârlığa veda partilerine gelinin okuldan, sosyal çevresinden yakın arkadaşları katılmaktadır, yakın aile üyeleri çoğunlukla bulunmaz. Kutlamanın bu kadar özel ve dar bir çevrede düzenlenmesinin temelinde gelin ve nedimelerinin toplumun gözetimi, geleneğin sınırları, denetimi olmaksızın özgürce eğlenme isteği vardır. “Bu partiler için önceden spa merkezi, bar, otel, yat, özel bir kafe, park tutulabileceği gibi gelinin kendi evinde de düzenlenebilir” (KK-4). Bekârlığa veda partilerin düzenleneceği mekân önceden rezervasyon yoluyla ayarlanır, bazen de bu hazırlıkların yapılması için düğün organizasyon şirketleri ile anlaşılır. Gelin ve nedimleri bekârlığa veda partisini kutlayacakları yeri istedikleri konseptte göre düzenlemektedirler. Gelin bu partiyi kendi evinde düzenleyebileceği gibi hamamda, parkta, kafede de kutlayabilir.

Yüz yüze yaptığımız görüşmelerden hareketle, bekârlığa veda partisinin geleneksel kına gecelerinden farklılıkları şu şekilde sıralanabilir: “Bu partilere gelin ve damadın ailesi, akrabaları değil tam aksine yakın arkadaşları, akranları katılabilmektedir. Geleneksel kına geceleri genelde gelinin evinde, düğün salonunda düzenlenirken bekârlığa veda partisi otelde, barda, yatta, spa merkezinde, özel apart da ve hamam gibi özel mekânlarda yapılmaktadır” (KK-3). Bu partiler gelin ve damat adaylarına evlilikten önce serbestçe kendilerini ifade etme ve ebeveynlerinden bağımsız eğlenme, karar alma gibi bireysel yetenekler, sorumluluklar kazandırır.

Fotoğraf-2: Farklı Konseptlerde ve ortamlarda bekârlığa veda partisi kutlamaları (evde, yatta, teknede)[§].

[§] Bu çalışma hazırlanırken bizlere bekârlığa veda partisiyle ilgili görseller konusunda yardımcı olan; Hicran Akatay, Çağla Avşar ve Selanur Üstünbaş'a teşekkür ederiz.

Türkiye’de yaklaşık yirmi yıl öncesine kadar şehir merkezlerinde kutlanan bekârlığa veda partileri, günümüzde artık hemen hemen her yerde yayılmaya ve moda haline gelmeye başlamıştır. “Taşrada geleneğe bağlı kına gecelerinin yanı sıra düğünden birkaç gün önce gelin ile nedimleri, topluma açık olmayan bir mekânda bekârlığa vadi partisi düzenler. Bu partilere gelin ve güveyin aileleri, yakın akrabaları katıl(a)maz ve sadece özel davetli kişiler bu eğlenceye iştirak eder” (KK-2). “Özel bir mekânda/ortamda kutlanan partilerde kostüm başta olmak üzere hemen hemen her şey modern ve modaya uygun bir tarzda dizayn edilir. Bekârlığa veda partilerinde gelin geleneksel kıyafetlerden bindallı yerine pijama, sabahlık giyerken” (KK-3) “damat, takım elbise yerine şort, tişört gibi günlük elbiseler giymektedir” (KK-8). Geleneksel kına gecelerindeki giyim tarzı ile modern bekârlığa veda partileri arasındaki giyim farkının oluşmasında modanın etkisi vardır. Gelinler genelde rahatlığı, özgürlüğü ifade eden sabahlık, pijama gibi elbiseleri tercih etmektedir. Bu sabahlık ve pijama artık normal bir kıyafet olmaktan çıkmış olup özgürlüğü, sınırsız eğlenceyi ifade eden sembole dönüşmüştür. Bunun nedeni modern partilerin giyim başta olmak üzere geleneksel eğlencelerin pek çok kalıbını, tarzını değiştirme gücüdür.

Fotoğraf-3: Gelin sabahlı ve partide kullanılan özel kıyafetler.

“Bekârlığa veda partilerinde haz, zevk ve eğlence ön plandadır. Bu partiler hem gelin hem de damat için ayrı ayrı düzenlenir. Bu partilerde genellikle ten renginin ön planda olduğu konsept tercih edilir. Geleneksel eğlencelerde toplumsal olarak eğlenme ve vakit geçirme ön plandayken bekârlığa veda partilerinde bireyselliğin ön planda olduğu eğlenme öne çıkmaktadır.” (KK-4). “Gelin ve yakın arkadaşları arasında düzenlenen bu partilerde çeşitli kıyafetler/kostümler, içecekler ve pastalar önemli bir yer tutmaktadır” (KK-1). Bu partilerde giyim, kuşam, yiyecek ve içecek trendlere göre değişip dönüşmektedir. Bu da partinin zamanın ruhuna göre kendisini güncellediği ve giderek geniş kitlelere yayılmasının altındaki temel güç yeniliğe açık olmasıdır. Daima trendi, modayı takip eden gençler bu partilere daha kolay adaptasyonu sağlamaktadır.

Fotoğraf-4: Alkollü/içecekli, pastalı yapılan bekârlığa veda partisi

Bekârlığa veda partilerinde toplumun, ailenin baskısından uzak sınırsız, yasaksız eğlencenin ön planda olduğu görülmektedir. Ayrıca partide insanları gevşetecek, rahatlatacak kola, soda, meyve suyu şerbet gibi alkolsüz içeceklerin yanında likör, bira gibi alkollü içecekler bulunmaktadır. Türkiye’de kutlanan bekârlığa veda partilerinde alkollü içecekler bazen dekor olarak kullanılmakta bazen de tüketilmektedir. Bu partilerde tüketilen yiyecekler ise tatlı ve atıştırmalık ağırlıktadır. Yurtdışındaki partilerde özel pastalar ve kekler hazırlanır ve görsel olarak genellikle penis ya da kadın organları şeklindedir (URL-1). Türkiye’de kutlanan bekârlığa veda partilerinde erkek-kadın organlarına benzetilen yiyecekler pek yer almamaktadır. Bunların yerine genelde özel olarak hazırlanan mezeler, pastalar, kekler vardır. Yurtdışında hazırlanan pastalar cinsellik teması üzerinde yoğunlaşırken Türkiye’de böyle bir durum söz konusu değildir.

Fotoğraf-5: Kadın ve erkek uzuvlarına benzetilmiş pastalar, ekler vd.

Bekârlığa veda partisi, Türkiye’de en çok “Y” ve “Z” kuşa arasında özellikle de kadınlar arasında kutlanmaktadır. Gelinin ve nedimleri arasındaki bekârlığa veda partisi genelde şu şekilde düzenlenmektedir: Önce partinin yapılacağı mekâna karar verilir, sonra mekân gelin ve arkadaşları tarafından süslenir ya da süslenmesi için bir şirketle anlaşılır. Süslemelerde “bride/gelin” yazan aksesuarlar ve balonlar tercih edilir. Bu partiler yurtdışında genellikle akşam düzenlenirken Türkiye’de gündüz düzenlenmektedir. Bunun toplumsal, ailesel ve güvenlik gibi pek çok sebebi vardır. “Bekârlığa veda partisinde kutlanmanın yapılacağı masanın, yatak odasının süslenmesi önemlidir, buralar önceden moda olan konsept ve renklere göre hazırlanır. Partide “Bride to be” (gelin olacak) yazılı süslemelerin bulunduğu aksesuarlar, yiyecekler yer alır. Renkli balon ve aksesuarlar masayı süslemenin yanı sıra yatak odasının hazırlanmasında da kullanılır ve bu şekilde gelinin kendisini özel hissetmesi sağlanır” (KK-1).

Böylece gelin partinin genel atmosferine uyum sağlayarak rahatlar ve evlenmeden önceki son bekârlık anının heyecanını yakın dostlarıyla eğlenerek paylaşır.

Fotoğraf-6: “Bride to be/gelin olacak” mottosu ve gelinin yatak odası.

Bekârlığa veda partisinin kutlanacağı ortam hazırlandıktan sonra gelin nedimleri ile kuaföre gider ve eğlence için hazırlık yaparlar. Kuafördeki hazırlıktan sonra partinin düzenleneceği yere dönen gelin önce “bride” yazılı bir sabahlık ve terlik giyer. “Müzik eşliğinde parti başlar, gelin ve nedimleri oynarlar, eğlenirler daha sonra erotik fıkralar anlatılır. Fakat yurtdışında bekârlığa veda partileri daha farklı şekilde kutlanmaktadır” (KK-8), Türkiye’de yer almamakla birlikte Batı toplumlarındaki kutlamalarda dansöz(ler), striptizciler sahne almakta ve gelin ve arkadaşlarını eğlendirmeye çalışmaktadır.

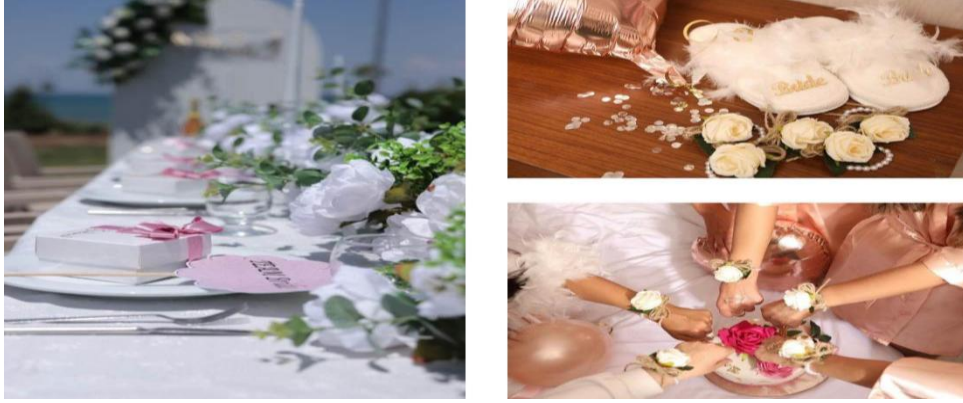
Bekârlığa veda partilerinde gelinler kendilerine özel kıyafet ve takılarıyla nedimelerinden ayrılırlar. “Bekârlığa veda Partisinde gelin, diğer misafirlerden daha kolay ayırt edilsin diye genellikle beyaz bir kıyafet tercih eder, başına “bride” yazılı bir taç takar, beline de “bride” yazılı bir kuşak bağlar. Gelinin yakın arkadaşları ise konseptte uygun olarak genellikle tek renk bir kıyafet tercih eder” (KK-2). Bu şekilde gelin kendisinin merkezde olduğu bekârlığa veda partisi organizasyonu tamamlamış olur.

Fotoğraf-7: Bekârlığa veda partilerinde kadınların kullandığı kostümler.

Bekârlığa veda partilerinde gelin, nedimelerinin koluna bu geceden bir anı olması için birer bileklik takar, ayrıca bekâr olan arkadaşlarına partide takmaları için taç ve duvak hazırlatır. Teselli tacı ya da teselli duvağı denilen bu aksesuar, gelinin bekâr arkadaşlarının üzülmemesi ve temsilen gelin olması amacıyla yapılır. Bu partilerde gelin maskeleri, nedime aksesuarları, tüylü otrişler, hatıra çerçeveleri, gözlük gibi pek çok eşya, aksesuar da konsepti

tamamlamak için kullanılmaktadır” (KK-2). Bu eşyalar daha sonrasında hatıra olması için katılımcılarda kalır. Aslında hediyeleşme gelin adayının arkadaşlarının hayatında ne kadar önemli olduğunun sembolüdür. Bu yönden hediyeleşmek hem samimiyeti artırır hem de birlik, beraberlik, dayanışma ruhunun oluşmasına yardımcı olur. Söz konusu hediyeler, gelinin yakın arkadaşlarının her daim yanında olacağına da dolaylı yoldan da ifade edilmesidir.

Görsel-8: Bekârlığa veda partisinde gelinin nedimleri için hazırlanmış özel masa ve hediyeler.

Bekârlığa veda partilerinde dans, eğlence öne çıkarken gelin ile nedimleri eğlenme amaçlı bazı oyunlar da oynamaktadırlar. “Gelin ve nedimleri bekârlığa veda partisini eğlenceli hale getirebilmek için konseptte farklı küçük oyunlar eklerler. Özel resimlerin olduğu balonlar ya da pastalar eğlenmek ve gülmek için hazırlanmış genel oyunlardır” (KK-1). Bekârlığa veda partilerinde geleneksel olanın dışında farklı oyunlarda vardır. Bu oyunlardan birisi yeni rağbet görmeye başlayan pijama partileri yani Lingerie shower’dır. “Doğruluk cesaret/şişe çevirmece” yine de en çok bilinen oyunlardandır. Gelin, eğlence oyunları bittikten sonra genellikle arkadaşlarına veda konuşması yapar, onlara teşekkür eder ve dostları için hazırladığı hediyeleri verir. Bunlar; toka, taç, bileklik, sabahlık, terlik gibi giyim ve takı eşyalarıdır. Nedimler ise bekârlığa veda partisinde, geline genellikle iç çamaşırı veya komik oyuncaklar hediye ederler” (KK-3).

Fotoğraf-9: Gelin tacı ve nedimleri için hazırladığı hediyeler.

Bekârlığa veda partisinde, gelin ve arkadaşlarının eğlenme araçlarından olmazsa olmazlarından biri müzik ve danstır. “Gelin ve arkadaşları sınırsızca dans eder. Yurt dışında bu partilerde özel dansçılar sahne alırken ülkemizde nedimelerden biri ya da bir kaç dansöz kıyafeti giyerek oynar ve eğlenceyi sürdürür” (KK-3). Genelde gelin ile nedimleri giydikleri sabahlıkla birlikte müzik eşliğinde vakit geçirirler, eğlenmek bu kutlamaların en temel dayanağıdır.

Fotoğraf-10: Gelin ve nedimelerinin birlikte eğlenirler.

Geleneksel kına eğlencelerinde gelin oynatılırken genelde oyun havaları çalınır ama gelin ağlatırken hüzünlü türküler söylenir, bekârlığa veda partilerinde ise yerli ve yabancı pop şarkılar çalınır. Bunlar: Demet Akalın-Çalkala, Evli, Mutlu, Çocuklu; Nil Karaibrahimgil-Bütün Kızlar Toplandık; Hadise- Evlenmeliyiz; Simge-Öpücem; Sezen Aksu-Rakkas, Yalnız Kullar, Oh Oh, Kaçın Kurası; Edis-Çok Çok; Ezhel-Felaket; Gülşen-Dillere Düşeceğiz Seninle, Sarışınım; Sertab Erener-Rengarenk; Hande Yener Beni Sev, Ya Ya Ya Ya; Tarkan- Öp, Cuppa; Serdar Ortaç-Gıybet; Babutsa-Yanayım Yanayım; Fatih Ürek- Hadi Hadi; Mezdeke- Bom Bom; Duman-Bu Akşam; Halil Koçak & Ajda Pekkan-Nikah; Kenan Doğulu-Güzeller İçinden; Ozan Doğulu & Ebru Gündeş-Meyhaneci; DJ Snake & Selena Gomez- Taki Taki; Beyoncé-Run The World; Jessie J.-Bang Bang; Jennifer Lopez- Ain't Your Mama; Ed Sheeran- Shape Of You; Calvin Harris & Dua Lipa- One Kiss; Mark Ronson & Bruno Mars- Uptown Funk; Dua Lipa- New Rules; Rihanna & Calvin Harris- We Found Love; Luis Fonsi & Daddy Yankee- Despacito'dur (URL-2). Bu şarkılar çalınarak gelin ve arkadaşları dans eder ve eğlenirler ayrıca bazen “darbuka, tef gibi enstrümanlarla kendilerinin de çalıp şarkı söyledikleri görülmektedir. Bekârlığa veda partisinin temel amacı evlilikten önceki gergin ve stresli aşamayı en eğlenceli şekilde geçirmektir” (KK-8). Bekârlığa veda partilerinde bu şarkıların çalınmasının yanı sıra dönem içerisinde popüler olan müziklerde eğlenceye dâhil edilir. Bu partilerde müzik konusunda herhangi bir sınırlama yoktur.

Görsel-11: Bekârlığa veda partisinde sabahlık ve balonla yapılan eğlenceler.

Türkiye’de damat ve arkadaşları arasında da bekârlığa veda partisi düzenlenmektedir ve bu eğlenceler genelde “bar, cafe, sauna, otel gibi yerlerde kutlanmaktadır. Bunların yanı sıra

damadın arkadaşlarıyla beraber tekne turu, mangal etkinliklerinin düzenlediği ve eğlenceler de vardır” (KK-6). Eğlencelerin düzenleneceği yerin seçiminde damadın maddi gücü önemli bir rol oynamaktadır. Erkekler arasında düzenlenen bekârlığa veda partisinde yakın arkadaşların yer alması dostluk duygularının pekişmesine yardımcı olurken ailenin ve akrabaların genelde yer almaması denetimden uzak rahatça eğlenmeye olanak sağlamaktadır.

Erkekler arasında düzenlenen bekârlığa veda partilerinin katılımcıları damat ve yakın arkadaşlarıdır. “Bu partilerin en belirgin özelliği damadın ve akranlarının isteği, evlilik öncesinde bekârlığın son gününü eğlenerek değerlendirmek ve hoşça vakit geçirmektir. Eğlenceler genellikle önceden rezerv edilen mekânlarda kutlanmaktadır. Bu partilerde pasta, çerez, alkollü ve alkolsüz içecekler yer almaktadır” (KK-4; KK-5; KK-6). Türkiye’de henüz yayılma aşamasında olan bekârlığa veda partileri hakkında çokça bilgi sahibi değiliz. Fakat yakın zamanda sosyal medya uygulamaları aracılığıyla bu kutlamaların daha da gün yüzüne çıkacağı öngörülmektedir. Modanın, trendlerin halkı yönlendirici, etkileyici gücü bekârlığa veda partilerinin de dünyada ve ülkemizde görülmesine zemin hazırlamıştır, bu partiler geleneksel olan kına eğlencelerinin üzerine doğrudan ve dolaylı olarak etkide bulunmaktadır. Hem kadınlar hem de erkekler arasında yaygınlaşan bekârlığa veda partileri, geleceğin gelenekten bağımsız eğlencesi, kutlaması haline geleceğinden şüphe yoktur.

Sonuç

Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan ve Batı medeniyetinin tüketim kültürünü, eğlence tarzını yansıtan bekârlığa veda partileri, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de kutlanmaya başlanmış bir evlilik öncesi törendir. Bu eğlencelerde bireyselliğin, özgürlüğün öne çıktığı görülmektedir. Türkiye’de son yirmi yılda görülmeye başlanan bekârlığa veda partileri, hızlı bir şekilde toplumun geneline yayılmakta ve geleneksel düğün eğlencelerinin bir parçası haline gelmektedir. Türkiye’de kutlanan bekârlığa veda partilerinde şehirden kırsala doğru azalma görülmektedir, bunun nedeni geleneksel kültürün taşrada hala korunmasıdır. Fakat internetin, dijital medya platformlarının ve sosyal medya uygulamalarının hızlıca yayılması, geleneğin doğasında da değişikliğe neden olacaktır, gelecekte bekârlığa veda partileri en ücra kasabalarda dahi görülmeye, kutlanmaya başlayacak ve kına gecelerinin yapısını, kalıplarını, sınırlarını içeriğini değiştirecektir.

Bekârlığa veda partileri, günümüzde kına gecesinde önce kutlanmakta ve genelde gizli tutulmaktadır. Bunun nedeni toplum tepkisinden kaçınmak ve imkânlar dâhilinde moda, trendlere uyum sağlamaktır. Bekârlığa veda partileri düzenleyenlerin ekonomik durumuna göre eğlence tarzı ve eğlenilen yer değişmektedir. Zengin aileler bekârlığa veda partileri için genelde yurtdışını tercih ederken orta ve alt gelire tabi olanlar ülke içerisinde tertip etmektedir. Bekârlığa veda partileri genelde gelin ve nedimleri arasında spa merkezi, hamam, otel, yat, kafe gibi özel yerlerde ve özel konseptlerde kutlanmaktadır. Kutlamayla ilişkili bilgiler, haberler, shorts/hikâyeler sosyal ve dijital ortamlarda dolaşıma açık bir şekilde gezmektedir.

Bekârlığa veda partileri, yalnızca gelin ve nedimleri, damat ve akrabalarının arasında gerçekleşmektedir. Toplumsal alana ve kamuoyuna açık olmayan bu partilerinin en önemli özelliği evlenecek bireylere toplumun, geleneğin örflerinden, adetlerinden bağımsız, korkusuz, eğlenme fırsatı vermesidir. Geleneksel eğlence kalıplarının görülmediği ve toplumsal gözetimin yer almadığı bu eğlencelerde gelin ve nedimleri, damat ve akranları istedikleri şekilde sosyalleşmekte ve eğlenmektedirler. Bekârlığa veda partileri geleneklerin, göreneklerin sınırlayıcı kalıplarının reddetmekte ve bireysel özgürlüğü, eğlenceyi, yaşam tarzını savunmaktadır.

Türkiye’de Tv, TikTok, Instagram, Facebook gibi sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelerin dikkatini çeken bekârlığa veda partileri özellikle “Y” ve “Z” kuşağı arasında yaygınlık kazanmakta ve kutlanmaktadır. Bunun nedeni dijital çağda doğan kuşağın; değer, norm, eğlence

tarzının değişmesi ve modanın, lüks yaşamın, sınırsız giyim ve tüketime tarzının örnek bir hayat olarak internet ortamından dünya halklarına sunulmasıdır. Buradan hareketle ifade etmek gerekirse küreselleşmeyle birlikte dünyada gelenekler, görenekler değişip dönüşmektedir. Değişen ve dönüşen gelenekler arasında düğün törenleri de yer almaktadır. Günümüzde küreselleşmenin getirdiği modernleşme ve akışkanlıkla birlikte bekârlığa veda partileri de geleneksel kına gecelerin yanında kutlanan bir eğlence olmaya başlamıştır. Gelecekte bu partiler, kına gecelerinin öncesinde kutlanmanın ötesine geçecek ve düğün örflerinin, adetlerinin, eğlencelerinin yani kültürel hafızanın, törenlerin önemini kaybetmesine neden olacaktır. Bu yüzden geleneğin değerlerine sahip çıkarak modernleşmeli ve kültürel kodları muhafaza ederek küresel dünyaya adaptasyon sağlamalıyız.

Kaynakça

- Alpdoğan, F. F. (2022). Modern çağın bir diğer boyutu posttruth durum’da “hakikatin tüketimi” bağlamında zygmont bauman ve Jean Baudrillard’ın tüketime dair eleştirileri. *Mukaddime*, 13(2), 541-565.
- Artun, E. (2015). *Türk halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aslıhak, T. (2010). “Kütahya ili evlenme adetleri”, *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları*. Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Boratav, P. N. (2015). *100 soruda Türk folkloru*. Ankara: BilgeSu yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, S. (2002). Amasya folkloru. Amasya: Amasya Valiliği yayınları
- Kılıçkiran, M. N. (1975). Kilis’te nefse (lohusa) hamamı. *TFA*, 16(316), 7473.
- Kop, K. K. (1982). *Anadolu’nun Doğu ve Güneydoğusu*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Kurt, B. (2012). *Malatya ili Doğanşehir ilçesi halk kültürü araştırması*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Morley, D. & Robins, K. (2001). *Kimlik mekânları- küresel medya, elektronik ortamlar ve kültürel sınırlar*, (Çev.: E. Zeybekoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Örnek, S. V. (2016). *Türk halkbilimi*. Ankara: BilgeSu yayınları.
- Özbay, (E. (2007). *Türkmenistan’dan Anadolu’ya örf, adet ve halk inançları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk eğlence kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sezen, L. (2013). *Erzurum folkloru, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları*.
- Solmaz, F. (2019). Derme dergisi ve Malatya’da folklorik unsurlar. *SOBİDER*, 6 (42), 390-408.
- Tyne, D. (2018), Edible men playing with food at bachelorette parties. *Western Folklore*, 77 (3/4), 221-248.
- Yılar, Ö. (2011). Erzurum’da erkeklerin bekârlığa veda partisi “kısır gecesi”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(45), 137-158.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

Çalışma sırasında müracaat ettiğimiz kişiler hakkındaki bilgiler şu sıraya bağlı olarak verilmiştir:

a. Ad- Soyadı, b. Doğum Tarihi, c. Doğum yeri, ç. Meslek, d. Öğrenim durumu, e. Yaşadığı yer.

KK-1: H. A., 1995, Ankara, Memur, Ankara. (11.10.2019)

KK-2: E. G., 1998, Malatya, Doktora Öğrencisi, İstanbul. (17.10.2019)

KK-3: N. Ö., 1989, Ankara, Girişimci, Lise, Ankara. (06.11.2019)

-
- KK-4: S. Y., 1987, Ankara, Aşçı, Sakarya. (08.09.2019)
KK-5: E. A., 1990, Malatya, Öğretmen, Gaziantep. (03.11.2019)
KK-6: İ. A., 1993, Antalya, Memur, Şanlıurfa. (24.10.2019)
KK-7: K. K., 1994, Malatya, Memur, Ankara. (02.07.2019)
KK-8: İ. D., 2002, İstanbul, Öğrenci, İstanbul. (21.08.2019)

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/bekarliga-veda-partisi-nedir-nasil-yapilir-bekarliga-veda-partisi-icin-organizasyon-fikirleri-6334027>(Erişim Tarihi: 01.02.2021).

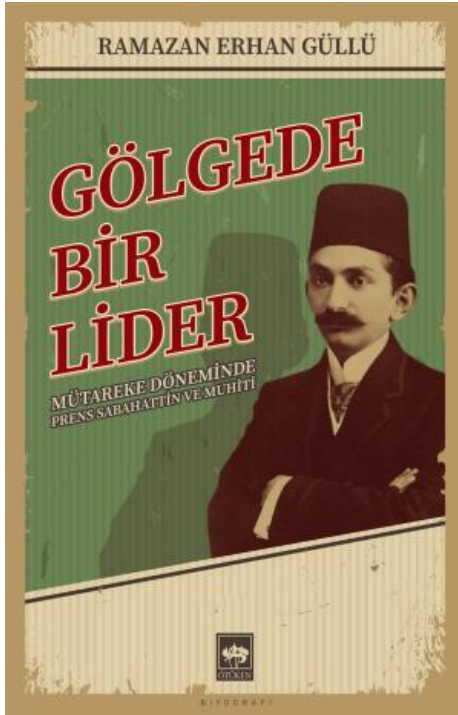
URL-2: <https://www.livashop.com/liva-bekarliga-veda-ozel-pasta> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).

**KİTAP İNCELEMESİ
&
BOOK REVIEW**

Ramazan Erhan GÜLLÜ, *Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2023, 368 s. ISBN 978-625-408-606-9.

Betül ATKOŞAR*

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde Öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Ramazan Erhan Güllü, Millî Mücadele Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, gayrimüslimlerin idaresi¹, gayrimüslim dinî kurumları², basın tarihi³ gibi konulardaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Eserleri ve uluslararası dergilerde yayımlanan makaleleriyle akademik literatürün gelişiminde kayda değer katkılar sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dönüşüm sürecinde önemli bir entelektüel ve siyasi lider olan Prens Sabahattin'in hayatı ve düşünceleri, *Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti* kitabında incelenmiştir⁴. Bu yazıda ise eserin tarihsel ve tematik açıdan bir tanıtımı ve değerlendirmesi yapılacaktır. Eser, Ötüken Neşriyat tarafından 2023 yılında yayımlanmıştır. Ön söz, giriş, üç ana bölüm, sonuç, kaynakça, ekler ve dizinle birlikte toplam 368 sayfadan oluşmaktadır. Eserin içerisinde gerekli yerlerde eser sahibinin yapmış olduğu diğer çalışmalar da çalışmasını destekler nitelikte kullanılmıştır.

Eserin ön söz kısmında, (s. 13-15) Prens Sabahattin'in son dönem Osmanlı siyasi hayatında nasıl bir yeri olduğuna dair değerlendirmelerde bulunulmuş, eserin temel amacının literatürde var olan Prens Sabahattin hakkındaki eksikliğin giderilmesini sağlamak ve fikir dünyasındaki hareketleriyle beraber Meşrutiyet döneminden itibaren sürdürmüş olduğu siyasi faaliyetlerin hedefinin doğru bir şekilde anlaşılabilir olmasını sağlamak olduğu, sadece Prens Sabahattin'in değil, dönemin önemli figürlerinin Millî Mücadele karşısındaki duruşlarının da nasıl olduğuna dair bilgilerin eserde yer aldığı da belirtilmiştir. Prens Sabahattin ve ekibinin Meşrutiyet dönemiyle birlikte genel faaliyetlerinden bahsedilmekle birlikte eserin asıl odaklandığı dönem Millî Mücadele dönemidir.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s.atkosar@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0009-0004-1435-1968.

¹ Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi – Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*, İstanbul 2018, Ötüken Neşriyat.

² Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara 2015, T.T.K. Yayınları.; Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum / Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, İstanbul 2017, Ötüken Neşriyat.

³ Basın tarihi çalışmaları ağırlıklı olarak, farklı siyasi olaylara kamuoyunun yaklaşımını açıklama yönündedir. Örnek olarak bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişiminin Türk Kamuoyuna Yansımaları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Cilt: 11, Sayı: 22, Ankara 2015, s. 305-329.; Ramazan Erhan Güllü, "Vatikan'ın Devletleşmesi ve Türk Kamuoyu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 36, İstanbul 2019, s. 1-28.

⁴ Ramazan Erhan Güllü, *Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti*, İstanbul 2023, Ötüken Neşriyat.

“Giriş” kısmında (s. 17-39) Prens Sabahattin’in Millî Mücadele ve Mütareke dönemlerindeki siyasi faaliyetlerine dair literatürde herhangi bir çalışma bulunmadığına, mevcut olan, kapsamlı sayılabilecek türdeki çalışmaların da sosyoloji alanında olduğuna değinilmiştir. Siyasi faaliyetlerine dair odak noktası olabilecek özel bir çalışmanın olmadığı, bu sebepten bu çalışmanın aslında Prens Sabahattin’in hayatının anlaşılması amacıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Millî Mücadele dönemine bakıldığında faaliyetleri hakkında arşiv vesikalıklarının yeterli bilgiyi bize vermediğini, belgelerle takip edilemeyen olayların dönemin basını aracılığıyla ortaya konulduğu, haliyle Türk basınının çalışmanın temel kaynaklarından biri olduğu gerçeği göze çarpmaktadır⁵. Onların haricinde ise Prens Sabahattin tarafından yayımlanmış olan yazışmalar ve destekçileri tarafından kaleme alınan eserler bu konu hakkındaki ayrıntılara ulaşmamız açısından diğer önemli kaynaklar olmuştur.

Kitabın ilk bölümü “Mütareke Dönemine Kadar Prens Sabahattin’in Hayatı ve İlmi/Siyasi Faaliyetleri” (s. 43-114) başlığını taşımaktadır. Prens Sabahattin hakkında biyografik bilgiler verilerek başlanmış, ailesiyle birlikte Paris’e kaçmalarıyla beraber Jön Türk hareketine dahil olmalarıyla olayların başlangıç noktasına değinilmiştir. Ailenin Paris’e yerleşmelerini çeşitli nedenlere bağlayanlar olurken durumu tek bir nedene de bağlamanın doğru olmadığını belirtmiştir yazar. Aslında bu da dönemin koşullarını anlamaya yönelik dengeli bir yaklaşım sunmuştur. Sabahattin’in ön plana çıkmasının ardında babasının vefatının ardından kardeşinin gizlice İstanbul’a girmeye çalışıp yakalanması ve İstanbul’da ikamete mecbur edilmesi olayları yer almıştır. Kendisi için darbeci ve ihtilalci kişilik tanımlamalarını yapmanın yanlış olmayacağını söylemiştir yazar, İttihatçıları sürekli darbecilikle suçlamakla birlikte birçok kez kendisinin bizzat organize ettiği darbe teşebbüsleri de düşünülürse.

Prens Sabahattin, Osmanlı’nın merkezîyetçi yönetim anlayışına karşı savunduğu “adem-i merkezîyet” düşüncesiyle tanınmıştır. Yazar, 1906’da kurduğu “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti”ni, bireysel haklar ve özel teşebbüsü savunan bir sistemin yapı taşı olarak tanımlarken, bu fikirlerin İttihat ve Terakki’nin merkezîyetçi ideolojisiyle çeliştiğini vurgulamıştır. Sabahattin’in görüşlerinin özellikle gayrimüslim gruplar arasında karşılık bulması, yazar tarafından fikirlerinin Osmanlı’daki farklı etnik topluluklar arasında yarattığı yankı olarak değerlendirilmiştir. Yazar bu durumu, Prens Sabahattin’in fikirlerinin Osmanlı’daki farklı etnik gruplar arasında daha fazla yankı bulmasına bağlamaktadır. Bununla birlikte, Prens Sabahattin’in siyasi hayatı boyunca geri planda kalmayı tercih ettiği görülmektedir. Yazar, Prens Sabahattin’in siyasi hayatını pasif bir liderlik anlayışıyla ele alırken, hanedan mensubu olması nedeniyle tahta geçme ihtimaline duyduğu inancın, siyasi etkinliğini sınırladığına dikkat çekmiştir. Özellikle 31 Mart Vakası sonrası yaşanan “gönüllü sürgün” dönemi, Sabahattin’in siyasi kariyerindeki kırılma noktalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte, siyasi etkinliğinin zayıfladığı ve fikirlerinin geniş bir kitleye ulaşma potansiyelini kaybettiği ifade edilmiştir. Prens Sabahattin’in sosyolojik görüşleri, Edmond Demolins’in fikirlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Demolins’in “Science Sociale” ekolünden esinlenen Sabahattin, bu görüşleri Osmanlı toplum yapısına uyarlamaya çalışmış ve kendi sosyoloji anlayışını “Meslek-i İçtimai” olarak adlandırmıştır. Ancak, yazar, bu fikirlerin Osmanlı’nın sosyolojik gerçekliklerini yeterince dikkate almadığını ve Avrupa merkezli bir bakış açısı taşıdığını dile getirmiştir. Sabahattin’in “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimai ve Programı” adlı eseri, bu görüşlerin detaylı bir şekilde sunulduğu en önemli

⁵ Yazarın Prens Sabahattin yanlısı basına dair diğer çalışmaları için bkz. Ramazan Erhan Güllü, “Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Basın, Cemiyet ve Fırkalar”, *XIX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, III. Kısım, Ankara 2022, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 2007-2035.; Ramazan Erhan Güllü, “Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Taraftarı Bir Dergi: Müşahede”, *Assos – İnsan ve Toplum Bilimlerinde Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2024, s. 1-8.

çalışmasıdır. Yazar, bu fikirlerin pratikte uygulanabilirliğinin sınırlı olduğunu ve kimi zaman kendi içinde çelişkiler barındırdığını belirtmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde (s. 121-186) , Prens Sabahattin'in fikirleri siyasi liderlik iddiaları ve bunların etrafında oluşan cemiyetlerle birlikte siyasi organizasyonları detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Yazar, özellikle Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı siyasi atmosferinde Prens Sabahattin'in düşünce sisteminin etkisini ve etkinin dönemin toplumsal yaşamına yansımalarını detaylı bir biçimde analiz etmiştir. Bu bölümde Prens Sabahattin'in fikirlerinin yayılmasında basının oynadığı rolün önemi önemli bir yer tutmaktadır. Çıkarılan gazeteler, siyasi faaliyetlerin ideolojik altyapısının şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Yine Prens'in liderliği etrafında örgütlenen cemiyetlerin onun fikirlerinin uygulama alanı bulmaya çalıştığı yapılar olduğu söylenmiştir. Yazar, cemiyetlerin özellikle İttihat ve Terakki karşıtlığı üzerinden şekillendiğini ve Millî Mücadele dönemi siyasi ortamına adapte olmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bölümün dikkat çekici noktalarından biri de Milli Ahrar Fırkasıdır⁶. Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik yapısını modernize etmek fırkanın hedefleri arasındadır fakat yazar bu yapının Millî Mücadele'ye doğrudan destek vermediğini, bazı üyelerinin Millî Mücadele'ye katılımı esnasında yaşamış olduğu ideolojik dönüşümleri de vurgulamaktadır. Sonuç olarak yazar, Prens Sabahattin'in fikirlerinin Osmanlı siyasetinde oynadığı rolü kapsamlı bir şekilde analiz etmekle kalmamış, aynı zamanda bu fikirlerin dönemin toplumsal ve siyasi koşullarıyla ne denli örtüştüğünü de eleştirel bir bakış açısıyla tartışmıştır. Bununla birlikte, Prens Sabahattin'in fikirlerinin, özellikle Adem-i Merkeziyetçilik ve bireysel girişimcilik kavramları çerçevesinde, modern Türkiye'nin siyasi düşünce tarihindeki yerini anlamak açısından önemli bir kaynak olduğu vurgulanmıştır.

Kitabın üçüncü ve son bölümünde (s. 191-264) Prens Sabahattin'in mütareke dönemi boyunca sunmuş olduğu fikirleri, yayımladığı beyannameleri ve dönemin basınına yansımış olan tartışmalar kapsamında bölüm ele alınmaktadır. Siyasal olarak ele almış olduğu vizyonu düşünüldüğünde, Prens'in vizyonunun imparatorluğun çok uluslu yapısını bir arada tutmanın ve toplumsal kalkınmayı sağlamanın temel anahtarı olduğu anlaşılmaktadır. Kendi fikrî programını hem iç hem de dış tehditlere karşılık Osmanlı'yı yeniden güçlü bir yapıya kavuşturacak bir araç olarak görmektedir. 1920 yılında da yayımlamış olduğu "Vicdan-ı Milli'ye Hitab" başlıklı beyannamesi, bu fikirlerin en kapsamlı ifadesidir. Prens Sabahattin, yine durumlardan kurtulmasının yolunu "Adem-i Merkeziyetçilik" sistemi olduğunu vurgulamıştır. Beyanname, özellikle Millî Mücadele hareketine doğrudan bir destek ya da eleştiri içermemesi sebebiyle tartışmalı bulunmuştur⁷. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletlerle ilişkilerinin güçlendirilmesi gerektiğine dair yapmış olduğu vurgu, dönemin siyasi atmosferinde farklı yorumlar yapılmasına yol açmıştır. Yazarın eleştirileri, Sabahattin'in fikirlerinin uygulanabilirliğine dair önemli sorunları gündeme getirmektedir. Özellikle, "Adem-i Merkeziyetçilik" modelinin Osmanlı gibi çok uluslu ve karmaşık bir yapıda uygulanmasının zorlukları vurgulanmaktadır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan yenilgiler, merkezîyetçi sistemin başarısızlığını gösterirken, yerel yönetimlere dayalı bir sistemin bu sorunları çözüme kavuşturabileceği konusunda net bir yol gösterici olmamıştır. Prens Sabahattin'in teoride olan yaklaşımlarına dayalı bir diğer eleştiri ise, dönemin siyasi ve de toplumsal gerçekleriyle uyuşmaması yönündedir. Yazar,

⁶ Bu fırka hakkında yazarın diğer bir çalışması için bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Millî Ahrar Fırkası ve Mütareke İstanbul'unda Liberal Milliyetçilik", *Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e Armağan*, (Editörler: Ahmet Köksal – Veysel Usta), Trabzon 2022, s. 265-278. Aynı zamanda Prens Sabahattin tarafından kurulan diğer bir fırka hakkındaki çalışması için bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 32, Sayı: 1, İstanbul 2022, s. 381-403.

⁷ Prens Sabahattin'in Millî Mücadele'ye yaklaşımını yazar ayrı bir makalede de ele almıştır. Ramazan Erhan Güllü, "Türkiye'nin Yakın Tarihine Dair Bir Propaganda: Prens Sabahattin Millî Mücadele Taraftarı mıydı?", *Tarih Dergisi*, Sayı: 81, İstanbul 2023, s. 33-61.

Sabahattin'in fikirlerinin daha çok entelektüel bir tartışma zemini sunduğunu, fakat uygulama stratejilerinin eksik olduğunu düşünmektedir. Bu sebepten, fikirlerin dönemin pratik ihtiyaçlarıyla yeterince örtüşmediğini vurgulamıştır. Olumsuz eleştirileriyle birlikte, Prens Sabahattin'in bireysel haklar, yerel yönetimler ve modernleşme üzerine düşüncelerinin tarihsel açıdan değerlendirildiğinde değerli bir miras bıraktığını da belirtmiştir.

Sonuç kısmına baktığımızda (s. 269-274) gerek hayat hikayesi gerek ilmi ve siyasi faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere Prens Sabahattin'in milliyetçi bir dünya görüşüne sahip olamadığını görüyoruz. Görüşleri liberal olarak tanımlanmış olsa bile klasikleşmiş liberal fikirlerle de uyuşmayan birçok görüşünün olduğu da aşıkardır. Bakıldığında doğru olan tanım "Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi" düşüncesinin yer aldığı "Meslek-i İçtimai" dir. Fakat destekçilerinin bir çoğu kendilerini liberal olarak tanımlamışlar, literatürde de Prens Sabahattin liberal düşüncenin savunucusu, dahası Türkiye'de bu fikrin öncüsü olarak yer almış olduğunu görüyoruz. Sabahattin'in siyasette ön plana çıkmasında, dayısı Sultan Vahdettin'in desteği ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurma arzusu etkili olmuştur. Fakat kısa süre içerisinde Vahdettin yeğenine olan güvenini yitirmiştir. Bu durum, aile içerisinde Prens Sabahattin'in güvensiz bir figür olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Ayrıca, gençlik yıllarından itibaren darbeci tutumları ve otoriter hamleleri, onun sultanlık hedeflediği yönünde de algılar oluşturmuş, bu durum da siyasal açıdan dışlanmasına sebep olmuştur. Millî Mücadele'nin yükseldiği esnada Sabahattin, bu hareketin destekçisi olamamış, hatta ulaşmaya çalıştığı siyasal pozisyonlar için dahi etkili bir çaba gösterememiş, rol üstlenememiştir. Sabahattin'in fikirleri, Millî Mücadele'nin silahlı direniş yaklaşımıyla örtüşmeyen bir nitelik taşıdığı için, dönemin siyasal atmosferinde karşılık bulamamıştır. "Adem-i Merkeziyetçilik" fikri, bireysel girişimciliği ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini hedeflerken, Meşrutiyet sonrasında geniş kitleler üzerinde bir etki yaratamamıştır. Yazar, bu durumun, Sabahattin'in siyasi stratejilerindeki eksikliklerden kaynaklandığı ifade etmiştir. "Meslek-i İçtimai" adlı teorisi entelektüel bir zemin oluşturmuş olsa da, siyasal bir dönüşüm yaratacak kadar güçlü bir etkisi olmamıştır. Yazar, Prens Sabahattin'in başarısızlığını birkaç temel nedene bağlamıştır bu kısımda. Sabahattin'in etrafındakiler sayıca az ve toplumun geniş kesimlerinden uzak bir yapıya sahipti. Onun fikirleri, halk tarafından karşılığını bulamamış ve sınırlı bir entelektüel kesimle tartışılmıştır. Sabahattin'in İngiltere taraftarlığı onun bağımsız bir figür olarak algılanmasını engellemiştir. Fikirleri, dönemin siyasal gerekçeleriyle uyumlu bir stratejiye dönüşmemiştir. Yazar, onun "liberal milliyetçilik" söylemini yalnızca teorik bir tartışma olarak nitelendirmiştir.

Prens Sabahattin, Meşrutiyet döneminden mütareke yıllarına uzanan bu süreçte, Osmanlı siyasal tarihine özgün bir yaklaşım sunmuştur. Fakat siyasal pratiği, ideallerinin gerisinde kalmıştır. Yazar, onun "Büyük bir fikir adamı" olmasının ötesinde, İttihat ve Terakki karşıtı entelektüelleri bir araya getiren bir siyasetçi olduğunu vurgulamıştır. Prens Sabahattin'i siyasal kariyerinin başarısız oluşu, hem toplumsal destek eksikliğini hem de dönemin siyasal şartlarına uyumsuz olarak bir strateji geliştirmesinden kaynaklanmıştır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak yazar, Prens Sabahattin'in fikirlerini ve siyasal hayatındaki mücadelesini tarihsel bağlamda titizlikle ele almış, dönemin karmaşık siyasal atmosferini etkili bir şekilde esere aktarmayı başarmıştır. Sabahattin'in İngiltere ile ilişkileri, "Adem-i Merkeziyetçilik" fikri ve dönemin siyasal dinamikleri üzerindeki etkisini analiz ederken, esere hem bilimsel bir derinlik hem de güçlü bir anlatım kazandırmıştır. Prens Sabahattin'in Meşrutiyet döneminde tam olarak doğrudan bulunmasa da, verilen siyasal mücadelenin içerisinde "gölgedeki bir lider" gibi hareket ettiği gerçeği kitabın içeriğinin ve başlığının ne denli uyumlu olduğunun başarılı bir kanıtıdır. Yazarın, Sabahattin'in bir entelektüelden ziyade siyasetçi olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündeki vurgusu, onun özgün bir bakış açısı sunduğunu bize göstermektedir.

Bununla birlikte, yazarın üslubu yer yer Sabahattin'in başarısızlıklarına fazlaca odaklanmış gibi görünse de aslında bu yaklaşım, Sabahattin'in birey hakları, yerel yönetimler ve sosyal reformlar gibi dönemi aşan fikirlerinin önemini zaman zaman gölgede bırakmaktadır. Fakat, bu eleştiri bir eksiklikten ziyade, yazarın dengeli bir analiz sunma çabasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Sonuç itibariyle yazar, Sabahattin'in siyasal pratiği ile entelektüel mirasını ayrıntılı bir şekilde ele alarak hem akademik hem de edebi bir anlatım sunmuştur. Bu eser, Sabahattin'in tarihsel önemini anlamak için değerli bir katkı sunarken aynı zamanda dönemin siyasal ve toplumsal yapısına dair zengin bir perspektif sağlamaktadır.

Kaynakça

- Güllü, R. E, (2015). *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- Güllü, R. E, (2017). *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güllü, R. E, (2018). *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*, Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Güllü, R. E, (2023). *Gölgede Bir Lider: Mütareke Döneminde Prens Sabahattin ve Muhiti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güllü, R. E, (2015). "Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansıması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, C. 11, S.22, s. 305-329.
- Güllü, R. E, (2019). "Vatikan'ın Devletleşmesi ve Türk Kamuoyu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 36, s. 1-28.
- Güllü, R. E, (2022). "Millî Ahrar Fırkası ve Mütareke İstanbul'unda Liberal Milliyetçilik", *Prof. Dr. Hikmet Öksüz'e Armağan*, (Editörler: Ahmet Köksal – Veysel Usta), s. 265-278.
- Güllü, R. E, (2022). "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 32, Sayı: 1, s. 381-403.
- Güllü, R. E, (2022). "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Basın, Cemiyet ve Fırkalar", *XIX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, III. Kısım, TTK, Ankara s.
- Güllü, R. E, (2023). "Türkiye'nin Yakın Tarihine Dair Bir Propaganda: Prens Sabahattin Millî Mücadele Taraftarı mıydı?", *Tarih Dergisi*, Sayı: 81, s. 33-61.
- Güllü, R. E, (2024). "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Taraftarı Bir Dergi: Müşahede", *Assos – İnsan ve Toplum Bilimlerinde Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 1-8.